

Príklady dobrej praxe k výchove a vzdelávaniu k ľudským právam a demokratickému občianstvu

kolektív autorov

Príklady dobrej praxe k výchove a vzdelávaniu k ľudským právam a demokratickému občianstvu

Autori: Mgr. Zuzana Blaháková, PhD., Eva Gajdošová, PhD., DBA, Mgr. Lýdia Mirgová, Ing. Dominik Pompa

Recenzenti: prof. PhDr. René Lužica, ArtD., PhDr. Jozef Facuna, PhD.

Vydal: Národný inštitút vzdelávania a mládeže, Pracovisko Pluhová 8, Bratislava

Počet strán: 110

Publikácia s názvom „Príklady dobrej praxe k výchove a vzdelávaniu k ľudským právam a demokratickému občianstvu“ je výstupom preddefinovaného projektu „Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov“, ktorý je financovaný z Nórskeho grantov a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky.

Autorské práva sú vyhradené a vykonáva ich vydavateľ. Akékoľvek rozmnožovanie časti alebo celku diela akýmkoľvek spôsobom v slovenskom, ale aj v inom jazyku bez písomného súhlasu vydavateľa je zakázané.

© Národný inštitút vzdelávania a mládeže Bratislava, 2024

Bez ISBN a EAN.

Publikácia neprešla jazykovou korektúrou.

Working together for a green, competitive and inclusive Europe
Working together for an inclusive Europe

Spolu s Rómami dosiahneme viac – Together with Roma, we will achieve more – Jekhetane le Romenca buter keraha

www.norwaygrants.sk

PodĎakovanie za podporu:

Projekt s názvom „Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov“ získal grant z Nórska prostredníctvom Nórskeho grantov v sume 1 326 000 €. Projekt bol spolufinancovaný v sume 234 000 € zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Cieľom projektu je systémová podpora zavedenia vyučovania rómskeho jazyka a literatúry, rómskej kultúry a rómskej histórie na všetkých stupňoch vzdelávania v rámci školských vzdelávacích programov škôl so žiakmi z rómskych komunít, podpora interkultúrneho vzdelávania, demokratického a inkluzívneho školského prostredia.

Thanks for the support:

The project entitled „Innovative Training of Teachers to Increase Intercultural Competences of Teachers in the Educational Process of Roma Pupils“ was awarded from Norway through the Norway Grants in the amount of 1 326 000 €. The project was co-financed in the amount of 234 000 € from the state budget of the Slovak Republic. The aim of the project is to systematically support the introduction of the teaching of Romani language and literature, Roma culture and history at all levels of education within the school curricula of schools with pupils from Roma communities, to promote intercultural education, democratic and inclusive school environments.

OBSAH

Predhovor autorov	1
Úvod	2
1. Teoretické východiská v oblasti inklúzie, výchovy a vzdelávania.....	3
1.1. Inklúzia, integrácia, interkultúra.....	3
1.2. Asimilácia, segregácia, desegregácia, diskriminácia.....	5
1.3. Ľudské práva a slobody	8
1.4. Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru a Model kompetencií pre demokratickú kultúru a interkultúrny dialóg.....	14
1.4.1. Model kompetencií pre demokratickú kultúru	15
2. Vybrané sociokultúrne špecifika Rómov	21
2.1. Zvyky a tradície v rómskej kultúre.....	21
2.2. Rodinná výchova.....	24
2.2.1. Skryté pravidla správania sa sociálnych skupín v spoločnosti a Kultúra chudoby	27
2.3. Práca s rómskou komunitou v zahraničí.....	30
2.4. Projekty integrácie.....	33
3. Aktivity na rozvíjanie interkultúrnych kompetencií a kompetencií pre demokratickú kultúru.....	38
4. Prípadové štúdie	57
4.1. Prípadová štúdia č. 1	58
4.2. Prípadová štúdia č. 2	63
4.3. Prípadová štúdia č. 3	68
4.4. Prípadová štúdia č. 4	71
4.5. Prípadová štúdia č. 5	78
4.6. Prípadová štúdia č. 6	83
4.7. Prípadová štúdia č. 7	89
4.8. Prípadová štúdia č. 8	92
4.9. Prípadová štúdia č. 9	95
4.10. Prípadová štúdia č. 10.....	97
Záver.....	101
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	102
O AUTOROCH PUBLIKÁCIE	106

PREDHOVOR AUTOROV

Publikácii vznikla v rámci medzinárodného projektu č. LDIPP001 „Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov. Projekt bol podporený cez program Miestny rozvoj, odstraňovanie chudoby a inklúzia Rómov a bol financovaný z Nórskeho grantov a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Publikáciu vytvorili lektori Národného inštitútu vzdelávania a mládeže v rámci vzdelávacieho podujatia s názvom Slovenská akadémia „*Demokratické a inkluzívne školské prostredie pre všetkých*“ a je zameraná na príklady osvedčených postupov v oblasti výchovy a vzdelávania k ľudským právam a demokratickému občianstvu. Môže byť dobrým námetom pre školy ako realizovať zmenu svojho prostredia smerom k demokratickej a inkluzívnej škole. Je dôležité ukazovať pozitívne príklady škôl, ktoré sa rozhodli podeliť so svojím príbehom. Na začiatku bolo potrebné kriticky zhodnotiť svoje prostredie, pripraviť kroky na zmenu daného stavu, následne realizovať opatrenia a zhodnotiť očakávané výsledky. Celým procesom sme školy sprevádzali, mali možnosť na hospitačných návštevách vnímať ako sa im v tomto procese darilo, respektíve, na čom bolo potrebné ďalej pracovať. Myslíme si, že tento čas bol veľmi užitočný nielen pre nás, ale predovšetkým pre školy, ktoré dokázali svoj proces učenia zo vzdelávacích tréningov pretaviť do svojich realizovaných aktivít. Prejavilo sa to v zlepšenej klíme školy, čo nás utvrdilo, že robiť osvetu a vzdelávať školy v téme demokracie a inklúzie ma významný dosah na zlepšenie vzdelávania

ÚVOD

V oblasti výchovy a vzdelávania k ľudským právam a demokratickému občianstvu sa stále viac uznáva dôležitosť osvedčených postupov, ktoré pomáhajú formovať aktívnych a informovaných občanov, schopných zastávať sa základných hodnôt demokracie a ľudských práv. Táto publikácia sa zameriava na zhromaždenie a analýzu príkladov osvedčených postupov v oblasti výchovy a vzdelávania, ktoré podporujú rozvoj kritického myslenia, občianskej participácie a rešpektovania ľudských práv. Vnímame, že vzdelávací systém na Slovensku nedokáže pružne reagovať na potreby všetkých detí, čo sa odzrkadľuje vo vzdelávacom procese, predovšetkým u žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a znevýhodneniami. V našich pomeroch môžeme hovoriť najmä o rómskych deťoch zo segregovaných lokalít. Výchova a vzdelávanie predstavujú kľúčové nástroje pri formovaní budúcnosti spoločnosti a zabezpečovaní trvalého uznania a dodržiavania základných ľudských práv. Demokratické občianstvo zahŕňa nielen schopnosť hlasovať, ale aj aktívnu účasť v spoločenskom a politickom živote, rešpektovanie rozmanitosti a ochranu ľudských práv pre všetkých občanov. Práve preto je dôležité zhromaždenie a zdieľanie osvedčených postupov, ktoré pomáhajú dosiahnuť tieto ciele. Prvá časť tejto príručky je zameraná na teoretické vymedzenie pojmov súvisiacich s inkluzívnym vzdelávaním, ľudskými právami a Referenčným rámcom kompetencií pre demokratickú kultúru. Druhá kapitola popisuje vybrané sociokultúrne špecifiká Rómov, najmä zvyky a tradície v rómskej kultúre, rodinnú výchovu, prácu s rómskou komunitou. Na konci tejto kapitoly sú uvedené niektoré úspešné projekty, ktoré napomáhajú integrácii Rómov. Tretia kapitola uvádza aktivity zamerané na rozvíjanie interkultúrnych kompetencií a kompetencií pre demokratickú kultúru. Posledná časť publikácie je zameraná na prípadové štúdie z konkrétnych škôl, ktoré sa rozhodli nastúpiť na cestu zmeny, od svojho tréningu v téme demokratického občianstva a ľudských práv, autoevalváciu, nastavenia cieľa, spracovanie akčného plánu, realizovaných aktivít, až po spätnú väzbu. Táto príručka je určená pre školy (vedenie školy, učiteľov, odborných zamestnancov školy) a ďalších odborníkov v oblasti vzdelávania. Všeobecným cieľom je v čitateľoch vzbudiť povedomie, že vzdelávanie a demokracia sú prepojené nádoby a v tomto kontexte je bezpečné prostredie a snaha prijať každého jednotlivca bez rozdielu nevyhnutnosťou. Ďalším cieľom je poskytnúť overené postupy, ktoré vizualizujú kroky škôl zamerané na zlepšenie výchovy a vzdelávania, k ľudským právam a demokratickému občianstvu

1. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ V OBLASTI INKLÚZIE, VÝCHOVY A VZDELÁVANIA

Vzhľadom na to, že v odbornej literatúre sú uvádzané rôzne názory a prístupy k definíciám inklúzie, integrácie a interkultúry, v tejto kapitole prinášame nasledovné vymedzenia.

1.1. Inklúzia, integrácia, interkultúra

Inklúzia

Pojem inklúzia predstavuje usporiadanie spoločnosti, ktoré rešpektuje rozmanitosť jednotlivcov aj skupín a prispôsobuje svoje fungovanie tejto rozmanitosti tak, aby nekládlo prekážky ich životným cestám a plnej participácii. K tomuto cieľu sa dá priblížiť aj malými krokmi v rôznych oblastiach spoločnosti. Inkluzívna škola rešpektuje individuálne potreby všetkých žiakov a ich rozmanitosti prispôsobuje výchovno-vzdelávací proces. Cieľom Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR je zabezpečiť dostupné a kvalitné vzdelávanie – ŠKOLSTVO PRE VŠETKY DETI. Prijalo preto Stratégiu inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní (schválená vládou Slovenskej republiky 8.decembra 2021), v ktorej sa zaväzuje tento cieľ naplniť. Odmietá akúkoľvek segregáciu nielen z dôvodu odlišnej národnosti, etnicity, náboženstva a kultúry, zdravotného znevýhodnenia, ale aj vyčleňovanie detí s obezitou a menej pohybovo gramotných detí z pohybových aktivít na školách. Slovenská republika sa zaviazala k desegregácii aj v Pláne obnovy a odolnosti Slovenskej republiky (Kol. aut. Spolu v jednej lavici, 2022). V súvislosti s problematikou vzdelávania inklúziu Lechta a kol. (2010) chápu ako systém vo vzdelávaní, kde je umožnené každému žiakovi navštevovať školu, ktorá je ideálne v blízkosti jeho bydliska. Ku každému žiakovi na inkluzívnej škole sa pristupuje individuálne ako k mimoriadnej osobe. Každý žiak má svoju stratégiu vzdelávania, ktorá zohľadňuje jeho schopnosti, talenty alebo hendikepy. Odlišnosť žiakov je vnímaná nie ako problém, ale ako príležitosť k budovaniu rešpektu. Prijatie heterogeneity so sebou prináša nielen humánnu aspekt, ale aj uľahčenie práce učiteľov, ktorí nie sú nútení s každým žiakom dosiahnuť rovnaký cieľ. Na rozdiel od integrácie je inklúzia procesom, cieľom ku ktorému školy neustále smerujú, čo sa odráža aj v pomenovaní fenoménov ako: „inkluzívne zameranie“, „inkluzívne smerovanie“ namiesto pojmu „inkluzívna škola“ (Lechta a kol. 2010).

Princípy a východiská pre inkluzívne vzdelávanie reflektujú mnoho dimenzionálny charakter danej problematiky a pohybujú sa na pomedzí sociálnej politiky, sociológie,

pedagogiky či dokonca práva a politológie. Komplexné mechanizmy vzdelávacej politiky na úrovni analýzy ako i aplikácie vyžadujú interdisciplinárny prístup, ktorý sa stal jednou z jej najvýstižnejších charakteristík, kedy sa snaží o široký záber problematiky inkluzívneho vzdelávania v teoretickej časti a postupne ho zužuje smerom k empiricko-analytickej časti na úroveň prípadovej štúdie školy (Hájková a kol. 2010). Inklúzia v školskom prostredí sa zrieka akejkol'vek kategorizácie. Na základe myšlienok inklúzie disponuje každý človek rovnakou hodnotou, preto by mal byť individuálne podporovaný v optimálnej miere a pre každého žiaka by mala škola mať k dispozícii potrebné zdroje (Dolíhal a kol. 2014). Aj UNESCO definuje inklúziu ako flexibilný proces s cieľom tvoriť prostredie, v ktorom je možné uspokojiť rôznorodé vzdelávacie potreby každého jedinca bez výnimky. Inklúzia je založená na akceptovaní rôznorodosti a je garantovaná našou Ústavou a celým radom medzinárodných dohovorov o ľudských právach. Najdôležitejším a aj najprogressívnejším je Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím. Najzásadnejšou zmenou oproti doterajšiemu stavu je fakt, že ideály sa stali vymáhateľným právom, už nie je vecou „dobrej vôle“ inštitúcií (štátu), či vytvoria primerané podmienky pre spoločné vzdelávanie, ale je to ich zákonná povinnosť (Kornerová 2013).

Integrácia

Integrácia je proces a výsledok spojenia častí celku. Môže byť použiteľný v rôznych oblastiach, ako sú sociálne, politické a ekonomické. To znamená, že integrácia dáva dokopy rôzne prvky, ktoré sú súčasťou spoločného súboru. Môžeme hovoriť napríklad o skupinách jednotlivcov alebo krajinách (Hrebeňárová a kol. 2015). V zmysle sociológie sa integrácia vzťahuje na vznik spoločenských jednotiek z nejakého počtu ľudí a skupín a popisuje sa predovšetkým stav, v ktorom bol niekto integrovaný. Tým sú mienené procesy integrácie ľudí z iných kultúr do spoločnosti. V zmysle psychológie popisuje integráciu spravidla jednota medzi človekom a jeho vzťahom s okolím (Kozoň, Hejdiš 2011).

Interkultúra

Interkulturalizmus je založený na výmene kultúrnych skúseností a spolupráci. Interkultúrny prístup nerozoznáva kultúrne hranice medzi rôznymi skupinami ako fixné, ale ako neustále sa meniace a flexibilné. Cieľom interkulturalizmu je podporovať a rozvíjať dialóg, výmenu a porozumenie medzi ľuďmi rôzneho pôvodu. Intekulturalizmus vyžaduje aktívny prístup k riešeniu problémov, schopnosť vyjednávať, komunikovať a hľadať spoločné riešenia.

Interkultúrna komunikácia sa v stáva aj súčasťou edukačnej reality, nakoľko narastá kultúrna rozmanitosť edukačného prostredia tým, že do škôl prichádza čoraz viac žiakov pochádzajúcich z iného sociokultúrneho prostredia. Interkultúrne vzdelávanie je proces rozvoja vedomostí, postojov a zručností potrebných pri interakcii s inými kultúrami (Pondelíková 2020).

1.2. Asimilácia, segregácia, desegregácia, diskriminácia

V nasledovnej kapitole sú vysvetlené pojmy asimilácia, segregácia, desegregácia a diskriminácia.

Asimilácia

Asimilácia je postupné včleňovanie jednej kultúry do druhej, pričom prevažujú znaky dominantnej kultúry. Kultúrna asimilácia je v podstate proces, ktorým sa rôzne kultúrne skupiny čoraz viac podobajú. A tento proces zvyčajne zahŕňa dve kultúrne skupiny: jednu dominantnú a druhú menšinu. Tu si členovia menšinovej skupiny osvojujú zvyky, viery a jazyky dominantnej komunity, pričom v tomto procese strácajú svoju vlastnú kultúru. Keď dôjde k úplnej asimilácii, je ťažké určiť rozlíšiteľný rozdiel medzi týmito dvoma skupinami. Výsledkom kultúrnej asimilácie je teda homogénna spoločnosť. Kultúrna asimilácia môže byť spontánna alebo vynútená (Pecníková a kol. 2020).

Segregácia

Segregácia je proces, pri ktorom jednotlivci a skupiny strácajú fyzický a sociálny kontakt s inými jednotlivcami a skupinami. Toto sociálne a fyzické oddelenie alebo vzdialenosť pochádza z biologických a sociálnych faktorov, ako je rasa, bohatstvo, vzdelanie, náboženstvo, povolanie, národnosť atď. Ako sa môže prejavovať segregácia v školstve? Môže sa prejaviť napríklad oddelenou výchovou a vzdelávaním, čím sa rozumie akékoľvek neopodstatnené priestorové, organizačné, fyzické alebo symbolické vylúčenie alebo oddelenie od ostatných žiakov a detí (Kol. aut. Spolu v jednej lavici, 2022). *Za segregáciu vo vzdelávaní je možné považovať „akékoľvek rozlišovanie, vylučovanie, obmedzovanie alebo zvýhodňovanie, ktoré je založené na rase, farbe pleti, pohlaví, jazyku, náboženstve, politickom a inom názore, národnostnom a sociálnom pôvode, ekonomických podmienkach a inom pôvode a ktorého zámer alebo dôsledok je znemožnenie alebo obmedzenie rovnakého zaobchádzania vo vzdelávaní, a to predovšetkým zriaďovanie alebo udržiavanie oddelených vzdelávacích systémov alebo inštitúcií pre osoby alebo skupiny osôb.“* Segregácia vo vzdelávaní je zakázaná

aj na základe vnútroštátnych právnych predpisov. Napriek tomu, že v slovenskej legislatíve neexistuje definícia segregácie, na základe existujúceho rozhodnutia súdu, vzdelávanie detí v oddelených triedach, vytvorených na základe etnickej (rómskej) príslušnosti porušuje zásadu rovnakého zaobchádzania v zmysle Antidiskriminačného zákona a je diskrimináciou z dôvodu etnickej príslušnosti. Na existenciu segregácie rómskych detí vo vzdelávaní poukazujú dlhodobo mnohé výskumné štúdie a mimovládne organizácie, pričom viaceré z nich upozorňujú na zhoršujúce sa trendy (Pecníková a kol. 2020). Na školskú segregáciu je vhodné nazerať aj ako na prejav určitej diskriminačnej praxe, resp. dôsledok tejto praxe (pod praxou myslíme opatrenie, konanie, ale aj nekonanie - zvyk, tradíciu). Školská segregácia môže byť napríklad dôsledkom nastavenia školských obvodov tak, aby deti a žiaci z určitej lokality navštevovali spádovú školu pre nich určenú a na strane druhej, ostatné deti inú školu, čím sa de facto vytvorí rómska a nerómska škola (organizačné vylúčenie). Navyše, rezidenčná segregácia (priestorové vylúčenie) je podporovaná, keď sa školy a materské školy stavajú v blízkosti rómskych osád (Kol. aut. Spolu v jednej lavici, 2022).

Desegregácia

Proces desegregácie v školskom prostredí môže mať niekoľko fáz. Nie všetky musia prebiehať postupne a simultánne. Je však dobre si stanoviť ciele a časový harmonogram. Celý cyklus je postavený na nasledujúcich piatich fázach: 1. Začiatok práce s témou desegregácie (stotožnenie sa s myšlienkami inklúzie, opatreniami desegregácie). 2. Zistenie situácie v škole (prvé podrobné sebahodnotenie na základe indikátorov a podľa jednotlivých dimenzií a oblastí desegregácie). 3. Spracovanie plánu desegregácie (vytýčenie priorít a postupných krokov so zámerom identifikácie a odstraňovania bariér podporujúcich segregáciu). 4. Realizácia priorít v pláne. 5. Spätné posúdenie procesu (monitoring a posúdenie) Zvýšiť pravdepodobnosť úspechu cesty školy k inkluzívnemu modelu je možné vytvorením plánu, ktorý bude súčasťou modelu školy. Ide o vytvorenie návrhu desegregačného plánu. Pracovná skupina pracujúca na pláne musí prehodnotiť: časovú náročnosť, systém mapovania potrieb a bariér, dostupnosť potrebných zdrojov, zapojenie čo najväčšieho počtu zainteresovaných strán, určiť krátkodobejšie a dlhodobejšie ciele, vymedziť zodpovednosť a nastaviť systém zvnútorňovania sa komunity školy s plánom (Kol. aut. Spolu v jednej lavici, 2022).

Diskriminácia

Diskriminácia je vo všeobecnosti poškodzovanie, znevýhodňovanie alebo obmedzovanie jednotlivca alebo skupiny osôb z dôvodu ich pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, veku, sexuálnej orientácie, viery, náboženstva, politického či iného zmýšľania, národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnosti alebo k etnickej skupine, majetku, rodu alebo iného postavenia. Diskrimináciou je každé neopodstatnené nerovnaké zaobchádzanie s ľuďmi zo strany štátu alebo iných ľudí, ktorí majú istú moc, právomoci alebo sa pohybujú v prostrediach, kde sú ľudia jeden od druhého istým spôsobom závislí. Diskriminácia môže mať podobu: - právom zakázaného konania (medzinárodné dohovory, legislatíva Európskeho spoločenstva, napr. antidiskriminačné smernice, rozhodnutia vnútroštátnych a medzinárodných súdov, ústava, zákony, napr. Antidiskriminačný zákon, Zákonník práce a ďalšie. Právom dovoleného konania (napr. Norimberské zákony, apartheid, neexistencia registrovaných partnerstiev v SR). Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať alebo znevýhodňovať. Z tohto článku ústavy vyplýva, že ak je niekto poškodzovaný alebo znevýhodňovaný zo strany školy, úradov, obce, mesta, či inej inštitúcie, stáva sa obeťou diskriminácie. Diskriminácia nie je zakázaná len našou ústavou, ale aj mnohými medzinárodnými zmluvami (hlavne v rámci Európskej únie a Rady Európy) a tiež ústavami všetkých ostatných civilizovaných štátov. Základnú zásadu zákazu diskriminácie z ústavy rozvádza zákon č. 365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou (antidiskriminačný zákon – zákon č. 365/2004 Z.z.) (Alexander, Hodál 2022). Najčastejšími príčinami diskriminácie v spoločnosti sú predsudky a stereotypy. Prejavujú sa v rôznych formách a podobách.

Predsudok chápeme ako antipatiu alebo (pozitívnu) zaujatosť, ktorá vychádza z chybnéj a nadmernej kategoriálnej generalizácie (zovšeobecnenia). Antipatia alebo (pozitívna) zaujatosť môže byť namierená proti skupine ako celku alebo proti jedincovi, ktorý do danej skupiny patrí. Predsudok vzniká na základe opakovanej skúsenosti. Predsudok sa uchyluje k selektívnemu výberu niekoľko málo vlastných spomienok a mieša ich s fámami a nadmernou generalizáciou (Allport 2004).

Stereotypy sú pevné a vžitú typy, predstavy alebo vzory, na ktoré sa človek odvoláva, aby ospravedlnil svoj pozitívny alebo negatívny predsudok. Pri presadzovaní týchto typov, predstáv a vzorov nevieme zistiť ich pôvod – o čo sa opierajú. Stereotypom chýba opora vo faktoch. Funkciou stereotypu je, že má ospravedlniť a obhajovať nejaké chovanie alebo postoj. Ak je stereotyp negatívny, tak napomáha triediť a vyberať len negatívne konotácie, pričom následne tento negatívny výber alebo antipatiu obhajuje. Stereotyp z týchto dôvodov nie je predsudok, ale nástroj racionalizácie údajne stálych hodnôt, myslenia a konania. Vo väčšine prípadov súbor nelichotivých predstáv o príslušníkoch spoločenských skupín, vrstiev, etník, atď., na základe rasových a spoločenských predsudkov (Allport 2004).

1.3. Ľudské práva a slobody

Podľa Listiny základných práv a slobôd (1991) „*Ľudia sú slobodní a sú si rovní v dôstojnosti a v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné. Základné práva a slobody sa zaručujú všetkým bez rozdielu pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, viery a náboženstva, politického, či iného zmýšľania, národného a sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnej alebo etnickej menšine, majetku, rodu alebo iného postavenia*“ (Zbierka zákonov č. 23/1991).

Ľudské práva v modernom zmysle sú v Európe datované do obdobia renesancie. Termín ľudské práva bol zavedený až v 19. storočí. Medzi prvé dokumenty o ľudských právach patrí anglická *Magna Charta Libertatum* z roku 1215 a uhorská *Zlatá bula* z roku 1222. *Nantský edikt* z roku 1598, ktorý znamenal oddelenie náboženskej poslušnosti od politických povinností, bol významný pre slobodu vyznania protestantov. Anglický *Habeas Corpus Act* z roku 1679 a anglická *Listina práv (Bill of Rights)* z roku 1689, ku ktorej prispel svojimi myšlienkami

a *Listami o tolerancii* aj John Locke, v ktorých bránil slobodu svedomia a vyznania. Ideál ľudských práv, ktorý má svoj pôvod v prirodzenom práve, sa dostal do širšieho povedomia až v období osvietenstva. Dôležitý význam pre širšiu spoločensko-politickú akceptáciu ľudských práv mala *Deklarácia práv človeka a občana*, prijatá francúzskym Ústavodarným národným zhromaždením v roku 1789. Odmietla stavovské rozdelenie spoločnosti a deklarovala rovnosť všetkých ľudí pred zákonom, čím otvorila cestu k zrušeniu privilégií viažucich sa k stavovskej príslušnosti a zamedzeniu diskriminácie. Začali sa formovať ľudské práva prvej generácie týkajúce sa práv jednotlivca – občianske a politické práva, následne ľudské práva druhej a tretej generácie (Baďurová 2016).

Rozdelenie ľudských práv do troch generácií bolo prvýkrát navrhnuté v roku 1979 česko-francúzskym právnikom Karlom Vasakom na Medzinárodnom inštitúte pre ľudské práva v Štrasburgu. Prvýkrát ho použil v roku 1977. Jeho delenie vychádza z hlavných slov francúzskej revolúcie: Liberté, Egalité, Fraternité (sloboda, rovnosť, bratstvo). Tri generácie majú odraz v niektorých častiach Charty základných práv Európskej únie. Všeobecná deklarácia ľudských práv zahŕňa práva, ktoré sú pokladané za druhú a tretiu generáciu, ale nemá ich podelené systematicky (Hetteš 2015).

Prvá generácia ľudských práv, často označovaná ako modré práva „blue rights“, sa venuje slobodám a účasti na politickom živote. Sú to práva občianskeho a politického pôvodu, pôsobia ako negatívne právo na ochranu individuálnych práv pred nevhodnými zásahmi štátu. Táto skupina zhrnuje slobodu vyjadrovania, právo na spravodlivý súd, právo na slobodu vierovyznania a volebné práva. Boli prvotne presadzované Listinou práv USA a vo Francúzsku Deklaráciou práv človeka a občana v XVIII. storočí, aj keď práva na spravodlivé súdne konanie sa nachádzajú až v Magna Charte z roku 1215 a v tradičnom anglickom práve. Neskôr boli uvedené globálne v medzinárodnom článkami 3 až 21 vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv v roku 1948, neskôr v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach v roku 1966.

- **Občianske práva:**

- právo na život,
- právo na nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia,
- právo na osobnú slobodu a zákaz nútených prác a služieb,
- právo na ochranu ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena,
- právo na súkromie,
- právo na vlastníctvo,
- právo na nedotknuteľnosť obydlia,
- právo na listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností a na ochranu osobných údajov,
- sloboda pohybu a pobytu,
- sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery,
- právo na spravodlivý proces,

- **Politické práva:**

- sloboda prejavu,
- právo na informácie,
- petičné právo,
- zhromažďovacie právo,

- združovacie právo,
- volebné právo,
- právo na odpor (Hetteš 2015).

V historickom slede boli zaznamenané snahy o formulovanie **programových práv**, ktoré vyjadrovali záujmy a práva sociálnych skupín a tried a boli reflektované v **druhej generácii** ľudských práv. Patria tu hospodárske, sociálne a kultúrne práva (Baďurová 2016). Druhá generácia ľudských práv, sa **týka rovnosti** a začala byť uznávaná vládami po 2. svetovej vojne. Tieto práva svojou podstatou **ekonomického, sociálneho a kultúrneho pôvodu a** garantujú rôznym typom občanov rovnaké podmienky a zaobchádzanie. Zahrňujú právo byť zamestnaný, právo na bývanie, ako aj na sociálne zabezpečenie a dávky v nezamestnanosti.

Vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv sú uvedené v článkoch 22 až 27 a sú aj zahrnuté v Medzinárodnom pakte hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. V Spojených štátoch amerických v 11. januári 1944 prezident Franklin D. Roosevelt navrhol druhú Listinu práv, ktorá mala pokryť väčšinu uvedenej oblasti. V súčasnosti rad štátov a regionálnych zoskupení zaviedli rad právne záväzných nástrojov k mnohým ľudským právam, napríklad *Európska sociálna charta*. Franklin D. Roosevelt definoval pri vystúpení k stavu únie 6. januára 1941 štyri základné slobody vyjadrovania, vierovyznania a zbavenia chudoby a strachu. Tieto práva sa označujú ako červené práva „*red rights*“. Ukladajú vládam povinnosť ich rešpektovať a plniť. Nikto nemá priamo právo na bývanie, vzdelanie alebo právo mať zamestnanie. Zabezpečuje sa iba právo na prístup k práci a k jej výberu. Právo na bývanie sa realizuje na princípe primeraného bývania.

- **Hospodárske práva:**

- právo na slobodnú voľbu povolania,
- právo podnikat' a uskutočňovať inú zárobkovú činnosť,
- právo na prácu,
- právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky,
- právo slobodne sa združovať s inými na ochranu svojich hospodárskych a sociálnych záujmov,
- právo na štrajk,
- právo žien, mladistvých a osôb zdravotne postihnutých na zvýšenú ochranu zdravia, pri práci a osobitné pracovné podmienky.

- **Sociálne práva:**

- právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate živiteľa,

- právo na ochranu zdravia,
- právo na osobitnú ochranu manželstva, rodičovstva a rodiny.
- **Kultúrne práva:**
 - právo na vzdelanie,
 - právo na slobodu vedeckého bádania a umenia, právo na zákonnú ochranu tvorivej duševnej činnosti (Hetteš 2015).

Ako posledné boli formulované práva univerzálneho charakteru, **práva solidarity**, ktorým bola venovaná pozornosť v dôsledku hrôz 2. svetovej vojny. Jedná sa o **tretiu generáciu ľudských práv** – práva solidarity (Baďurová 2016). Tretia generácia ľudských práv sú tie práva, ktoré nie sú občianskymi ani sociálnymi právami. Sú uvedené v dokumentoch medzinárodného práva ko je *Deklarácia konferencie Organizácie Spojených národov o životnom prostredí človeka* („štokholmská deklarácia“) z roku 1972 a *Deklarácia z Ria de Janeiro o životnom prostredí a rozvoji* z roku 1992 a iné nástroje označované ako mäkké právo („soft law“). Termín tretia generácia ľudských práva zostáva pre oblasť práv ako neformálny, ktoré sa označujú ako **zelené práva** „green rights“ a obsahujú rozmanité spektrum neustálených práv:

- skupinové a kolektívne práva,
- právo na sebaurčenie,
- právo na hospodársky a sociálny rozvoj,
- právo na zdravé životné prostredie,
- právo na prírodné zdroje,
- právo komunikovať,
- právo podieľať sa na kultúrnom dedičstve,
- právo medzigeneračnej rovnosti a trvalej udržateľnosti (Hetteš 2015).

Rozhodujúci význam nadobudla **Všeobecná deklarácia ľudských práv**. Je najdôležitejším dokumentom popisujúcim základné ľudské práva. Všeobecná deklarácia ľudských práv je reakcia na hrôzy, ktoré sa stali počas druhej svetovej vojny. Národy z celého sveta sa na nej dohodli s cieľom, aby sa podobné porušovanie ľudských práv už nikdy neopakovalo. Všeobecnú deklaráciu ľudských práv prijalo Valné zhromaždenie Organizácie spojených národov (ďalej len „OSN“) dňa 10. decembra 1948. V tom čase mala OSN 56 členov: 48 hlasovalo za jej prijatie, nikto nehlasoval proti, 8 členov sa zdržalo (Bielorusko, Poľsko, Saudská Arábia, Južná Afrika, ZSSR, Juhoslávia a Československo). Všeobecnú deklaráciu ľudských práv bola vyhlásená za spoločný štandard, ktorý majú dosiahnuť všetky národy a štáty. Má 30 článkov, ktoré zahŕňajú občianske, politické, ekonomické, sociálne a kultúrne

práva. Nie je zmluvou, dohodou medzi krajinami ani záväzný právny dokument. Je to deklarácia, vyhlásenie úmyslu, spoločný štandard správania sa. Členské štáty OSN sa zaviazali v spolupráci s OSN usilovať o všeobecné uznávanie a zachovávanie ľudských práv a základných ľudských slobôd. Preto by ju členské štáty OSN mali dodržiavať. Na pamiatku prijatia Všeobecnej deklarácie ľudských práv sa 10. december oslavuje ako Deň ľudských práv (Amnesty International Slovensko 2012).

V úvode Všeobecnej deklarácie ľudských práv sa vyhlasuje, že práva a slobody sa týkajú všetkých ľudí bez rozdielu. Všetkým patria od narodenia a nikomu nemôžu byť odopreté. 30 článkov je rozdelených do dvoch hlavných kategórií.

- **Osobné, občianske a politické práva** (články 1 až 21), napríklad práva na život, slobodu a rovnosť, na rovnakú ochranu proti diskriminácii, právo na spravodlivý, nezávislý a nestranný súd, na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva a iné. Uvedené práva zaručujú človeku účasť na živote spoločnosti a ochraňujú ho pred svojvoľným zaobchádzaním a konaním rôznych orgánov a jednotlivcov.
- **Ekonomické, sociálne a kultúrne práva** (články 22 až 27), napríklad práva na sociálne zabezpečenie, vzdelanie, odpočinok, slobodnú voľbu zamestnania, prácu a podobne. Tieto práva zaručujú možnosť rozvoja ľudskej osobnosti a zapojenia sa do života spoločnosti (Čtvrtníčková, Alexovičová 2008).

Ľudské práva vymedzené v dokumentoch OSN majú univerzálny a všeobecne platný charakter. Napriek tomu v rôznych častiach sveta boli vyvinuté a zavedené doplnkové systémy ľudských, ktorých cieľom je posilniť a podporiť dohovory OSN, ktoré zostávajú základným právnym rámcom a minimálnou normou vo všetkých častiach sveta. Jedná sa o nasledovné dokumenty:

- **Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd** (ECHR, alebo tzv. **Európsky dohovor o ľudských právach**), prijatý Radou Európy v roku 1950 a ratifikovaný všetkými 47 členskými krajinami,
- **Európsky dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania**, prijatý Radou Európy v roku 1987,
- **Európska sociálna charta**, prijatá Radou Európy v roku 1961 a revidovaná v roku 1996,
- **Americký dohovor o ľudských právach**, prijatý Organizáciou amerických štátov (OAS) v roku 1969 a ratifikovaný vládami stredoamerických a juhoamerických krajín,
- **Africká charta ľudských práv a práv národov**, prijatá Organizáciou africkej jednoty v roku 1981 (Flowers et al. 2012).

Vzhľadom na to, že niektoré skupiny ľudí boli v minulosti často vystavované rôznych formám diskriminácie, napríklad deti a ženy, boli prijaté na ochranu týchto skupín ľudí ďalšie zmluvy, a to:

- **Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie** (New York 21. december 1965, vyhláška č. 95/1974 Zb.),
- **Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach** (New York 16. december 1966, vyhláška č 62/1987 Zb.),
- **Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponížujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu** (New York 10. december 1984, vyhláška č. 143/1988 Zb.),
- **Dohovor o právach dieťaťa** (New York 20. november 1989, oznámenie č. 104/1991 Zb.) (Čtvrtníčková, Alexovičová 2008).

Dohovor o právach dieťaťa bol prijatý OSN 20. novembra 1989 v New Yorku. Postupne ho ratifikovalo 194 krajín, Slovenská republika ho podpísala 30. 9. 1990, platnosť nadobudol 6. 2. 1991. Podľa článku 29 bod 1. písm. b) Dohovoru o právach dieťaťa „*Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, sa zhodujú, že výchova dieťaťa má smerovať k príprave dieťaťa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, znášanlivosti, rovnosti pohlavia a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami a osobami domorodého pôvodu*“ (Zbierka zákonov Slovenskej republiky č. 104/1991). Dohovor o právach dieťaťa je založený na nasledovných štyroch všeobecných princípoch.

- **Nediskriminácia** (Článok 2): všetkým deťom sa bez výnimky priznávajú všetky práva. Štát je povinný zabezpečiť ochranu dieťaťa pred akoukoľvek formou diskriminácie.
- **Najlepší záujem dieťaťa** (Článok 3): pri všetkých krokoch a opatreniach, ktoré sa týkajú ktoréhokoľvek dieťaťa, je rozhodujúcim činiteľom jeho najlepší záujem. Najlepší záujem dieťaťa je vždy nadradený záujmom zainteresovaných dospelých osôb.
- **Právo na život, prežitie a rozvoj** (Článok 6): dieťa má prirodzené právo na život a štát sa zaväzuje zabezpečiť zachovanie života a rozvoj dieťaťa. Z tohto dôvodu nemôže dieťa podliehať trestu smrti ani ukončeniu života.
- **Rešpektovanie názorov dieťaťa** (Článok 12): dieťa má právo vyjadriť názor v akejkoľvek záležitosti, ktorá sa ho dotýka, názor sa má brať do úvahy (Flowers et. al 2012).

Minimálnym štandardom na ochranu a uplatňovanie ľudských práv sú medzinárodné dokumenty, na základe ktorých sú v ústave obsiahnuté zákony, ktoré by mali garantovať

ochranu ľudských práv a slobôd. V **Ústave Slovenskej republiky** sú ľudské práva a slobody obsahom článku 17 až 32 (Čtvrtníčková, Alexovičová 2008). Podľa Flowers et. al (2012) predstavuje výchova a vzdelávanie k ľudským právam proces, ktorého cieľom je vytvárať kultúru ľudských práv. Základom je aktívna účasť detí, vďaka ktorej si deti dokážu osvojiť poznatky o ľudských právach, získať zručnosti a spôsobilosti potrebné na obhajovanie ľudských práv a rozvíjať názory a postoje, ktoré rešpektujú rovnoprávnosť a dôstojnosť. Výchova a vzdelávanie k ľudským právam by preto mala zastávať vo vzdelávacom procese kľúčovú úlohu. Ako uvádzajú Čtvrtníčková a Alexovičová (2008), práve osobnosť pedagóga a jeho štýl práce je významným vo vyučovacom procese. Svojim správaním môže podporiť, alebo naopak potlačiť výchovu k ľudským právam.

1.4. Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru a Model kompetencií pre demokratickú kultúru a interkultúrny dialóg

Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru (ďalej len „Rámec“) predstavuje systematický prístup k plánovaniu výučby, učenia sa a hodnotenia kompetencií pre demokratickú kultúru (ďalej len „KDK“) a ich zavádzanie do vzdelávacích systémov koherentným, komplexným a transparentným spôsobom pre všetkých účastníkov vzdelávacieho procesu. Bol vytvorený hlavne pre pedagógov od predškolského vzdelávania, cez primárne a sekundárne vzdelávanie až po vyššie vzdelávanie vrátane vzdelávania dospelých a odborného vzdelávania. Základom Rámca je **Model kompetencií pre demokratickú kultúru** (ďalej len „model kompetencií“), ktoré si učiaci potrebujú osvojiť, ak majú účinne participovať na demokratickej kultúre a v pokoji žiť s ľuďmi v kultúrne rôznorodých demokratických spoločnostiach. Rámec obsahuje **deskriptory pre kompetencie** v modeli, ktoré poskytujú pedagógom nástroj, ako využiť kompetencie v praxi (Rada Európy 2018).

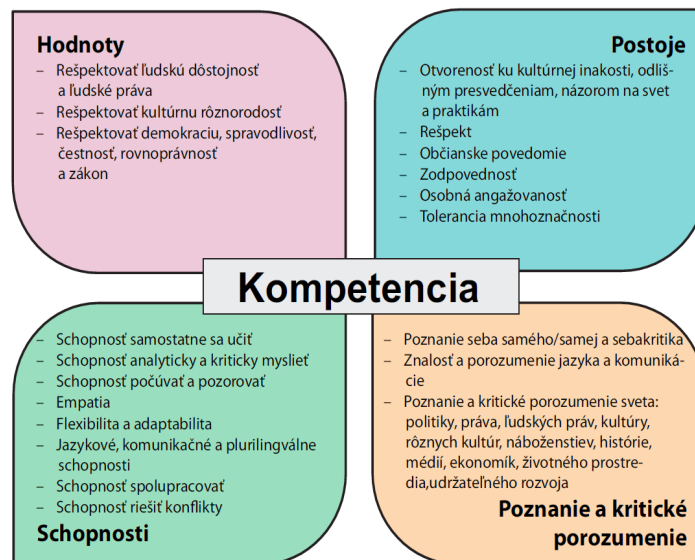
Rámec je referenčný dokument založený na hodnotách Rady Európy, ktorými sú ľudské práva, demokracia a právny štát. Poskytuje komplexný zdroj pre plánovanie a realizáciu vyučovania, učenia sa a hodnotenia KDK a interkultúrneho dialógu, aby sa dosiahla transparentnosť a súdržnosť pre všetky zainteresované strany (Rada Európy 2018). Jedným zo základných pilierov Rady Európy je demokracia, ktorá by mala zostať kľúčovým základom pre našu spoločnosť. Naše vzdelávacie systémy a školy musia pripraviť mladých ľudí, aby sa stali aktívnymi, participatívnymi a zodpovednými. Aby naše deti boli vybavené správnymi hodnotami, postojmi, zručnosťami, vedomosťami a kritickým porozumením, ktoré im umožnia zodpovedne rozhodovať o svojej budúcnosti (Council of Europe 2018).

Publikácie k Rámcu pozostávajú z troch zväzkov. **Prvý zväzok** obsahuje základné informácie k Rámcu a doposiaľ realizované činnosti Rady Európy, dôležité usmernenia týkajúce sa používania Rámca v praxi. V ďalších častiach sú vysvetlené koncepty a teoretické východiská Rámca. Zároveň obsahuje Model kompetencií pre demokratickú kultúru, ktorý jednomyseľne schválili európski ministri školstva na Stálej konferencii v Bruseli v apríli 2016. **Druhý zväzok** sa zameriava na deskriptory s uvedeným kompletným zoznamu všetkých deskriptorov. **Tretí zväzok** ponúka možnosti využitia Rámca a usmernenia, ako je možné Rámec zaviesť do vzdelávacích systémov. Pojednáva o modeli a deskriptoroch v troch stupňoch plánovania vzdelávania, a to plánovanie, vypracovanie a hodnotenie kurikúl. Ďalej sa zaoberá spôsobmi, ako je možné Rámec využiť pri vzdelávaní učiteľov a pri budovania odolnosti voči radikalizácii vedúcej k násilnému extrémizmu a terorizmu (Rada Európy 2018).

1.4.1. Model kompetencií pre demokratickú kultúru

V Európskom pilieri sociálnych práv sa uvádza, že každý má právo na kvalitné a inkluzívne vzdelávanie, odbornú prípravu a celoživotné vzdelávanie, aby si udržal a získal zručnosti, ktoré mu umožnia plne sa zapojiť do života spoločnosti a úspešne zvládať zmeny postavenia na trhu práce (Rada Európskej únie 2018). Európsky referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru, ktorý vypracovala Rada Európy, predstavuje komplexný súbor hodnôt, zručností a prístupov v záujme primeranej účasti v demokratických spoločnostiach. **Model kompetencií pre demokratickú kultúru** je komplexný a koncepčný model, ktorý potrebujú jednotlivci, aby mohli fungovať ako demokratickí a interkultúrne kompetentní občania. Sú to kompetencie, na ktoré sa majú pedagógovia zamerať s cieľom posilniť schopnosti učiacich sa konať ako kompetentní a efektívni demokratickí občania. Model obsahuje 20 kompetencií, ktoré sú rozdelené do hodnôt, postojov, schopností a poznania a kritického porozumenia. Sumár všetkých štyroch skupín kompetencií je znázornený v diagrame na nasledujúcom obrázku (Rada Európy 2018).

Obr. 1: Model kompetencií pre demokratickú kultúru (Rada Európy 2018)

1. **Hodnoty** podľa Paulíka (2017) sú motivačným faktorom vychádzajúcim z individuálneho hodnotenia subjektívnych potrieb a záujmov s ohľadom na spoločenské súvislosti, zvyky, zákony, morálku a kultúru. Rada Európy (2018) uvádza, že hodnoty sú všeobecné presvedčenia, ktoré majú ľudia o želateľných cieľoch, o ktoré by sa mali v živote usilovať. Hodnoty ľudí motivujú k akcii a slúžia ako usmerňujúce princípy pri rozhodovaní, ako konať. Ponúkajú štandardy alebo kritériá pre hodnotenie skutkov ľudí, zdôvodnenie názorov, postojov a správania, rozhodovanie medzi alternatívami, plánovanie konania a snahu ovplyvňovať druhých. Kľúčové hodnoty pre participáciu na demokratickej kultúre sa rozdeľujú na nasledovné tri skupiny (Rada Európy 2018).

- **Vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva.** Každá individuálna ľudská bytosť má rovnakú hodnotu a dôstojnosť, má právo na rovnaký rešpekt a ľudské práva a základné slobody, a tak je s ňou potrebné zaobchádzať. Všetci ľudia zdieľajú spoločne ľudskú prirodzenosť a majú rovnakú dôstojnosť bez ohľadu na ich kultúrny pôvod, status, schopnosti, či okolnosti. Ľudské práva by sa mali neustále presadzovať, rešpektovať a chrániť. Základné slobody by sa mali vždy obhajovať, pokiaľ neporušujú ľudské práva druhých osôb. Ľudské práva predstavujú základ pre spolužitie rovnoprávných osôb v spoločnosti, ako základ pre slobodu, spravodlivosť a mier vo svete.
- **Vážiť si kultúrnu rôznorodosť.** Príslušnosť ku kultúre, kultúrnu rôznorodosť a rozmanitosť, pluralizmus pohľadov, názorov a praktík je potrebné vnímať pozitívne, vážiť si ich a ctíť.

- **Vážiť si demokraciu, spravodlivosť, čestnosť, rovnoprávnosť a zákon.** Všetci občania by mali mať možnosť rovnako participovať na postupoch, ktorými sa formulujú a uplatňujú zákony regulujúce spoločnosť (Rada Európy 2018).
2. **Postoje** predstavujú celkovú duševnú orientáciu, ktorú jednotlivec zaujme voči niekomu alebo niečomu. Pozostávajú zo štyroch prvkov, a to presvedčenie alebo názor o objekte postoja, emócia alebo pocit voči objektu, hodnotenie objektu, tendencia správať sa istým spôsobom voči objektu (Rada Európy 2018). Postoje vyjadrujeme vo svojich názoroch na veci okolo a vo výberovom správaní. Nie každý vyslovený názor a každé správanie musí nutne odrážať našu jednoznačnú motiváciu. Vďaka tomu sa niekedy nevyznáme v príčinách nášho konkrétneho správania (Paulík 2017). Pre demokratickú kultúru je významných šesť nasledujúcich postojov.
- **Otvorenosť voči ku kultúrnej inakosti a iným presvedčeniam, pohľadom na svet a praktikám.** Otvorenosť je postoj voči ľuďom, ktorí sú vnímaní ako ľudia patriaci k inej kultúre, alebo voči pohľadom na svet, presvedčeniam, hodnotám a praktikám, ktoré sa líšia od vlastných.
 - **Rešpekt** je postoj voči niekomu alebo niečomu, pri ktorom je objekt tohto postoja považovaný za takého, ktorý má istú dôležitosť, význam, hodnotu, ktoré si zaslúžia pozitívny prejav. Rešpekt zahŕňa pozitívny pohľad a úctu voči druhému na základe úsudku, že má prirodzenú dôležitosť, pozitívny pohľad a úctu voči ľuďom ako rovnoprávnym ľudským bytosťami, ktoré zdieľajú spoločnú dôstojnosť a majú rovnaké ľudské práva a slobody, odhliadnuc od ich kultúrnej príslušnosti, presvedčení, názorov, životných štýlov alebo praktík.
 - **Občianska uvedomelosť** zahŕňa pocit príslušnosti a identifikáciu s danou komunitou, uvedomenie si druhých ľudí v komunite, prepojenie medzi týmito ľuďmi a dopad krokov jednotlivca na týchto ľudí, zmysel pre solidaritu s druhými ľuďmi v komunite vrátane vôle spolupracovať s nimi, záujem a pozornosť k záležitostiam a obavám komunity, zmysel pre občiansku povinnosť.
 - **Zodpovednosť** a postoj zodpovednosti za vlastné konanie zahŕňa prijatie premysleného prístupu k vlastným skutkom a možným dôsledkom vlastných skutkov, identifikáciu vlastných povinností a spôsobu konania vo vzťahu ku konkrétnej situácii na základe hodnoty, rozhodovanie sa o skutkoch, ktoré treba urobiť vzhľadom k okolnostiam, ktoré nastanú.

- **Sebaúčinnosť** je postoj voči sebe. Zahŕňa pozitívnu vieru vo svoju schopnosť podnikat' kroky, ktoré sú potrebné pre dosiahnutie istého cieľa. Nízka sebaúčinnosť môže odradiť od demokratického a interkultúrneho správania, dokonca aj vtedy, ak existuje vysoká miera schopnosti, zatiaľ čo nereálne vysoká sebaúčinnosť môže viesť k frustrácii alebo sklamaniu.
 - **Tolerancia mnohoznačnosti** je postoj voči objektom, udalostiam a situáciám, ktoré sú vnímané ako neisté a sú predmetom rôznych rozporuplných interpretácií. Ľudia, ktorí majú vysokú mieru tolerancie mnohoznačnosti, hodnotia takéto objekty a situácie pozitívne a sú ochotní priznať, že pohľady iných ľudí môžu byť tak primerané ako ich vlastné a s mnohoznačnosťou zaobchádzajú konštruktívne (Rada Európy 2018).
3. **Schopnosť** je kapacita realizovať komplexné, dobre organizované vzorce myslenia alebo správania adaptívnym spôsobom s cieľom dosiahnuť konkrétny cieľ. Pre demokratickú kultúru je dôležitý súbor nasledujúcich ôsmich schopností.
- **Schopnosť samostatne sa učiť** je schopnosť, ktorú jednotlivci potrebujú pre uskutočňovanie, organizáciu a hodnotenie vlastného učenia sa v súlade so svojimi potrebami, samostatným spôsobom bez pobádania zo strany druhých.
 - **Schopnosť analyticky a kriticky myslieť**. Schopnosť analyticky myslieť zahŕňa schopnosti, ktoré sú potrebné pre analýzu materiálu akéhokoľvek druhu systematickým a logickým spôsobom. Schopnosť kriticky myslieť pozostáva zo schopností potrebných pre zhodnotenie a posúdenie materiálov akéhokoľvek druhu.
 - **Schopnosť počúvať a pozorovať** sú schopnosti, ktoré sú dôležité pre porozumenie toho, čo druhí ľudia hovoria a pochopenie správania druhých. Porozumenie tomu, čo hovoria druhí, si vyžaduje aktívne počúvanie.
 - **Empatia** je súhrn schopností potrebných pre porozumenie a pochopenie myšlienok, presvedčení a pocitov druhých a schopnosť vidieť svet z pohľadu druhých. Má význam z hľadiska predstavy kultúrnej príslušnosti, svetonázorov, presvedčení, záujmov, emócií, želaní a potrieb druhých ľudí.
 - **Flexibilita a adaptabilita** sú schopnosti požadované pre zásadné prispôsobenie myšlienok, pocitov, správania novým kontextom a situáciám, aby človek dokázal reagovať efektívne a primerane vzhľadom na výzvy, požiadavky a príležitosti.
 - **Jazykové, komunikačné a plurilingválne schopnosti** sú schopnosti vyžadované pre efektívnu a primeranú komunikáciu s druhými. Zahŕňajú napríklad schopnosť jasne

komunikovať v rozličných situáciách, schopnosť splniť komunikačné požiadavky vyplývajúce z interkultúrnych situácií použitím viac než jedného jazyka a podobne.

- **Schopnosť spolupracovať** zahŕňa schopnosti, ktoré sú potrebné pre úspešnú participáciu s druhými na spoločných aktivitách, úlohách alebo podujatiach.
 - **Schopnosť riešiť konflikty** znamená mať schopnosti, ktoré sú vyžadované pre zvládnutie, manažment a riešenie konfliktov pokojným spôsobom (Rada Európy 2018).
- 4. Poznanie a kritické porozumenie** je štvrtou kompetenciou pre demokratickú kultúru. Poznanie je súbor informácií, ktoré vlastní človek. Porozumenie predstavuje pochopenie a uvedomenie si ich významu. Termín kritické porozumenie sa používa na zdôraznenie potreby uvedomiť si v kontexte demokratických procesov a interkultúrneho dialógu význam zapojenia aktívnej reflexie a kritického hodnotenia toho, čo sa chápe a interpretuje. Pre demokratickú kultúru sú potrebné nasledovné tri kategórie.
- **Poznanie a kritické porozumenie seba samého** má rôzne aspekty. Zahŕňa poznanie a porozumenie vlastnej kultúrnej príslušnosti, poznanie a porozumenie vlastnému pohľadu na svet a jeho kognitívnych, emocionálnych a motivačných aspektov a predsudkov, poznanie a porozumenie predpokladov a predsudkov, porozumenie toho, ako sú vlastný pohľad na svet a vlastné predpoklady a predsudky závislé na príslušnosti ku kultúre a skúsenostiam, uvedomenie si vlastných emócií, pocitov a motivácií v kontexte komunikácie a spolupráce s druhými.
 - **Znalosť a porozumenie jazyka a komunikácie** majú rôzne aspekty, napríklad, že ľudia s rôznou kultúrnou príslušnosťou môžu vnímať význam komunikácie rôznym spôsobom a že existujú rôzne spôsoby hovorenia v akomkoľvek jazyku a rôzne spôsoby používania toho istého jazyka.
 - **Poznanie a kritické porozumenie sveta** obsahuje širokú škálu znalostí a porozumenia v nasledovných oblastiach:
 - **poznanie a kritické porozumenie politiky a práva,**
 - **poznanie a kritické porozumenie ľudských práv,**
 - **poznanie a kritické porozumenie kultúry a kultúr,**
 - **poznanie a kritické porozumenie náboženstiev,**
 - **poznanie a kritické porozumenie histórie,**
 - **poznanie a kritické porozumenie médií,**
 - **poznanie a kritické porozumenie ekonomík, životného prostredia a udržateľnosti** (Rada Európy 2018).

Deskriptory kompetencií pre demokratický kultúru, ktorým je venovaný druhý zväzok Rámca, poskytujú praktické použitie kompetencií obsiahnutých v modeli Rámca z hľadiska konkrétneho správania prejavujúceho sa u učiacich sa. Definujú ciele učenia sa a výkony pre jednotlivé kompetencie a majú pomôcť pedagógom vytvoriť situácie, ktoré im umožnia pozorovať správanie učiaceho sa vo vzťahu k danej kompetencii. Cieľom týchto deskriptorov je pomôcť pedagógom identifikovať výsledky vzdelávania, dosiahnuté kompetencie po určitom období štúdia a oblasti pre ďalší rozvoj kompetencií. Majú tri úrovne spôsobilosti, a to základnú, stredne pokročilú a pokročilú úroveň. Úrovne by sa nemali spájať s úrovňami vzdelania. Deskriptory dobrovoľne otestovali školy a učitelia v 16 členských štátoch (Rada Európy 2018a).

Tretí zväzok Rámca ponúka návod, ako model kompetencií a deskriptory, obsiahnuté v prvom a druhom zväzku môžu byť použité v šiestich vzdelávacích kontextoch. Tri zväzky ponúkajú pedagógom referenciu a súbor nástrojov navrhovanie, implementácia a hodnotenie vzdelávacích intervencií vo formálnom a neformálnom prostredí (Council of Europe 2018).

Dvadsať uvedených kompetencií sa len zriedka uplatňuje individuálne. Pri kompetentnom správaní s veľkou pravdepodobnosťou dochádza k paralelnej alebo postupnej aplikácii celej skupiny kompetencií dynamickým spôsobom, čo umožní jednotlivcovi efektívnu adaptáciu na špecifické požiadavky, ktoré predstavuje daná situácia (Rada Európy 2018). Byť demokratickým učiteľom si vyžaduje viac ako len byť dobrý v jednom predmete. Vyžaduje si to schopnosť počúvať žiakov, rodičov, kolegov, otvorenosť ku inej kultúrnej príslušnosti, ku praktikám, ktoré prinášajú do vzdelávania empatiu, zmysel pre zodpovednosť, životnú pohodu a duševné zdravie a posilnenie postavenia všetkých študentov. Sebareflexia učiteľa má za cieľ podporovať učiteľov a iných pedagógov rozvíjať svoje vlastné kompetencie týkajúce sa demokratickej kultúry a profesionálneho demokratického étosu, ktorý stavia na hodnotách demokracie, ľudských práv a interkultúrneho dialógu (Lenz et al. 2021). Dodržiavanie ľudských práv zo strany zamestnancov školy je najlepšia cesta ako v synergii s realizáciou vedomej a cielenej výchovy k ľudským právom možno dosiahnuť ich dodržiavanie a stotožnenie sa s nimi aj zo strany žiakov (Čtvrtníčková, Alexovičová 2008).

2. VYBRANÉ SOCIOKULTÚRNE ŠPECIFIKA RÓMOV

2.1. Zvyky a tradície v rómskej kultúre

Aby sme pochopili špecifiká rómskej kultúry, považujeme za potrebné vysvetliť historický aspekt pomenovania Rómov, ktoré sa často krát nesprávne interpretuje a vytvára tak negatívny naratív, stigmatizuje.

Pre Cigánov v Československu nádejným obdobím boli roky 1968/1969. Politické uvoľnenie tzv. socializmus s ľudskou tvárou umožnil vznik prvej rómskej spoločenskej organizácie „Zväz Cigánov/Rómov na Slovensku – Románo Kultúrno Jekhetaniben“. Po prvý krát v histórii bolo umožnené zmeniť pejoratívny etnonym Cigáni na autonóm Rómovia. O vznik zväzu sa zaslúžili najmä Anton Facuna, Ján Cibul'a a František Bihári. Integrácii Cigánov/Rómov do väčšinovej československej spoločnosti malo napomáhať „zachovanie niektorých etnických odlišností Cigánov/Rómov“. Zväz navrhol využiť cigánsky/rómsky jazyk vo vzdelávaní detí, založenie katedry Ciganológie, vydávanie dvojjazyčných učebníc, slovníka, trojjazyčných novín a časopisu (v rómskom, slovenskom a maďarskom jazyku), založenie profesionálneho hudobno-tanečného súboru, múzea, folklórnych skupín a športových klubov. Niektoré aktivity sa v rokoch 1969-1973 aj realizovali. V roku 1973 vládna moc z moci úradnej Zväz Cigánov/Rómov na Slovensku zrušila (Lužica, R. 2021, s.27).

Poslednými nositeľmi tradičnej, pôvodne kočovníckej rómskej kultúry zostali niektoré skupiny Olašských/Valašských Rómov (Wlachike Roma). Všetci Rómovia na Slovensku žijú usadeným spôsobom života. A tak už nie sú plnohodnotnými nositeľmi tradičnej rómskej kultúry. Podobne už mnohí Rómovia neovládajú rómsky jazyk. Boli prinútení prispôbiť sa väčšinovej kultúre, väčšinovému jazyku v konkurencii ktorých sa rómska kultúra a jazyk ťažko presadzujú (Lužica 2021).

Vybrali sme nasledujúce ukážky z publikácie Kapitoly z rómskej kultúry (2004) najdôležitejších rodinných zvykov u Olašských/Valašských Rómov, ktoré sa viažu k uzavretiu manželstva – svadbe – bijav, k narodeniu dieťaťa – ul'ipen a k úmrtiu – meriben.

Narodenie

Vo vedomí a zvykosloví Rómov život a smrť tvoria mohutný oblúk, ktorý spája do jednotného spoločenstva tých na svete so zosnulými, čo sú v záhrobí, alebo s tými, čo sa pripravujú prísť na svet. Okrem fyzických fenoménov aj metafyzické sily ovplyvňujú život tohto veľkého spoločenstva, preto ich treba mágiou usmerňovať k dobroprajnosti od momentu

hlásiaceho sa, začínajúceho života. Rómovia majú príslovie: „*Čím viac detí, tým viac šťastia*“. Láska k deťom je príslovečná. Tradičný krst Rómov sa dial ponorením dieťaťa do vody a vykonával ho vajda za prítomnosti krstných rodičov. Rómsky krst nevylučuje krst oficiálneho náboženstva, ktoré Rómovia zvyknú dodržiavať, ale vždy mu predchádza (Lužica 2004).

Svadba

Kmeňový život Rómov je vytvorený na systéme prísnych morálnych noriem a tabu. Slovo dievča je tu synonymom slova panna. Na zachovanie panenstva – kedysi dôležitej podmienky pri predaji a kúpe nevesty – sa v tradičnom živote prísne dbá. Tradičné svadobné rúcho rómskej nevesty je červené. V súčasnosti dominuje biela. Nosí sa iba k tomuto obradu. Obrad je reminiscenciou na únosy a má formu obradovej hry (Lužica 2004).

Pohreb

Samotný obrad pohrebu sa vykonáva podľa oficiálneho náboženstva. Osobitosťou pritom je, že spolu s hlinou hádžu Rómovia na truhlu aj mince a drobné bankovky. Okrem svätenej vody sa do hrobu odlieva aj z nápoja a fľaša sa nechá kolovať medzi mužmi stojacimi okolo hrobu. Čierne šaty ako smútočný odev Rómovia v tradičných formách života nenosia. Po zavŕšení roka už nikto nesmie smútiť (Lužica 2004).

Kotlárstvo

Kotlárstvom sa zaoberali kočujúci Kalderaši – jedna zo skupín Olašských/ Valašských Rómov. Aj u nás ešte v prvých povojnových rokoch niektoré tieto skupiny alebo rodiny majstrovsky vyrábali medené kotly, kotlíky, taniere, panvice, kanvice či ďalšie výrobky. Neskôr ich vyrábali aj z hliníka. Svoje výrobky niekedy na zákazku aj zdobili. Títo Rómovia vymieňali svoje kotlárske výrobky buď za potraviny, alebo ich predávali na trhoch. Hľadanie odbytu bolo však najskôr spojené s nutnosťou častejšieho pohybu, nomádskeho či polokočovného života. V ďalších obdobiach museli toto svoje remeslo vymeniť väčšinou už iba za opravársku prácu, hlavne po násilnej likvidácii kočovania v roku 1958 (Davidová a kol. 1999).

Kováčstvo

Kováčstvo patrilo medzi najčastejšie remeslo, ktorým sa živili Rómovia po príchode na európsky kontinent. Prvé správy o rómskom kováčstve v Uhorsku sú z 15. a 16. storočia. Na poľskej strane Karpát sa prví rómski kováči usadzovali v 16. a 17. storočí. Kováčske práce mohli uskutočňovať na základe povolení, ktoré vydávali župani jednotlivých stolíc. Súpisy

„Cigánov“ z čias Márie Terézie potvrdzujú, že kováčstvo bolo popri muzikanstve najčastejším zamestnaním Rómov. V počte kováčov jednotlivých žúp Uhorska druhé miesto mala Spišská župa, kde sa kováčstvom zaoberalo 540 mužov a 59 žien. Zo slovenských žúp boli na ďalších miestach Nitrianska, Šarišská, Gemerská a Zemplínska. V Liptove sa kováčstvom zaoberala takmer polovica všetkých rómskych mužov. Popri muzikanstve boli kováči považovaní za najužitočnejších a najpoctivejších Rómov (Horváthová 1964).

Zvonkárstvo

Zvonkárstvo patrilo donedávna takisto k tradičným rómskym remeslám. Zvonkári u nás i v ďalších európskych krajinách odlievali z bronzu zvončeky a zvony rôznych veľkostí. Najrozšírenejšou sa stala výroba zvončekov z mosadze alebo hrubšieho plechu pre kravy, ovce alebo kozy. Veľké zvonce – kolompo pre dobytok majú hlbší hlas a menšie zvončeky – čengoro pre ovce majú hlas vyšší. V našich krajoch zaniklo zvonkárstvo v šesťdesiatych rokoch 20. storočia. Niektorí starší Rómovia dodnes ovládajú výrobu nielen vyklepávaných, ale aj odlievaných zvoncov (Horváthová 1964).

Korytárstvo

V krajinách strednej a juhovýchodnej Európy sa Rómovia zaoberajú korytárstvom po stáročia. Používajú nemennú techniku a výrobné postupy. V niekdajšom Československu je toto remeslo doménou malých skupín tzv. rumunských Rómov, ktorí sa s ostatnými Rómami nestýkajú. Vyrábajú veľké, tak i menšie korytá, malé guľaté misy s držadlami – vahance, ale aj varešky, lyžice, naberačky a ďalšie drevené výrobky pre domácnosť a hospodárstvo. Na Slovensku toto remeslo vykonávajú dodnes niektoré rodiny v okolí Vranova nad Topľou (hlavne v Podčičve – Soli), ale i v okolí Komárna a Humenného. Veľké korytá vytesajú z kmeňa topoľa. Po odvetvení kmeň rozrežú na dĺžku koryta (150 – 180 cm) na dve rovnaké polovice. Z jedného silného kmeňa sa dá vyrobiť desať až šesťnásť korýt. Najťažšou prácou je hrubé tvarovanie koryta špeciálnymi sekerami, na zaokrúhľovanie sú používané sekery menšie a na vydlabávanie špeciálne zaoblené nástroje nazývané kapa tover. Vonkajšiu časť potom vyhladia ďalším nožom s rúčkou na oboch koncoch. Menšie misy a misky vydlabávajú zo silných vetiev stromov, zatiaľ čo z tenších robia lyžice, varechy a varešky. V našich krajoch sa korytári venujú svojmu remeslu už iba na objednávku, s výnimkou drobných výrobkov, ktoré majú vždy v zásobe na predaj (Adamová 2007).

Košikárstvo

Košikárstvo patrí rovnako k tradičným rómskym remeslám. Dodnes je v našich krajoch rozšírené. Košíkari sa delia na tých, ktorí pletú iba jednoduché koše na zemiaky alebo opálky na krmivo – z vrbového nelúpaného prútia a na tých, ktorí pletú koše a košíky na ovocie, huby či vajcia, opálky a misky z bieleho lúpaného prútia. Zručnejší dodnes vyrábajú prútený nábytok, koše na bielizeň a iné krásne vypletané výrobky. Niektorí vyrábajú opálky z lúpaných prúťikov - štiepaného dreva, hlavne na Gemeri, Spiši, kde sa udržalo dodnes i pletenie rohožík (Davidová 1995).

2.2. Rodinná výchova

Rodičovská výchova je prvá, ktorá vplýva na človeka. Dieťa sa identifikuje s názormi rodičov, s ich sociálnymi postojmi, teda s tým, čo pokladajú za morálne a nemorálne, správne a nesprávne, dovolené a zakázané. Teoretické koncepcie i praktické skúsenosti naznačujú, že osobnosť dospelého, jeho správanie, výkon a vzťahy sú do veľkej miery závislé od podmienok a skúseností z detstva. Spôsob výchovy, obzvlášť v rodine, silne pôsobí na deti a mladistvých, na ich činnosti, výsledky, psychický a fyziologický stav, formovanie osobnosti a dlhodobo determinujú život jedinca v budúcnosti. Je to však len jeden faktor z mnohých pôsobiacich podmienok. K ďalším patrí: vzdelanie, práca, kultúra, hodnotová orientácia, komunikácia, širšie sociokultúrne a ekonomické prostredie, osamelé matky s deťmi, obmeny rodičovských rolí, partnerské konflikty, roztrieštenosť výchovného pôsobenia a riadenia v rodine, nedostatok kladných emocionálnych vzťahov a pod. Rodinná výchova je chápaná ako spoločensko-historický jav, ktorý nadobúda v období zvyšovania vedecko-technickej úrovne stále väčší význam. Prihliada na potreby dnešnej doby i na perspektívne potreby spoločnosti (Potočárová 2008).

V minulosti sa deti vychovávali spontánne v rodinnom prostredí (Tománek 2012), pričom prevládala funkcionálna, mimovoľná výchova, ktorú postupne doplňovala intencionálna, cieľavedomá rodinná výchova, ďalej cieľavedomá školská výchova a napokon aj rozličné vplyvy okolitého prostredia. Súčasná rodinná výchova je poznačená prakticismom, uskutočňuje sa bez vymedzenia výchovných cieľov. Jej obsah určujú prevažne iba skutky dieťaťa, na ktoré rodičia bezprostredne reagujú. Zmeny a náročné životné situácie podstatným spôsobom zasahujú prostredie rodiny, v ktorom sa zrkadlí vplyv spoločnosti, médií, rodičov, jej členov. Oslabené citové väzby, sociálne a ekonomické zmeny, stres, únava a vyčerpanosť zužujú rodičovskú starostlivosť len na zabezpečenie materiálnych požiadaviek, na organizačný

chod rodiny a jeho kontrolu. Vplyv rodičov na dieťa je silný faktor ovplyvňujúci jeho konanie. Každý z nás však preferuje iný štýl výchovy (Tománek 2012).

Z dostupných zdrojov vyberáme niektoré typy rodičovskej výchovy:

Demokratický štýl je považovaný za najvhodnejší. V rodine vládne atmosféra lásky a akceptácie, dôslednosti, aj trpezlivosti. Rodičia kladú na dieťa adekvátne nároky a sú k nemu ohľaduplní. Ku každému dieťaťu sa pristupuje individuálne, no zároveň sa berú do úvahy potreby všetkých členov rodiny. Rodičia určujú deťom pravidlá a hranice a učia ich tak zodpovednosti. V škole je takéto dieťa schopné prispôbiť sa kolektívu a bez vážnejších následkov znieť aj prípadné neúspechy.

Autoritatívna výchova, kedy sa rodič snaží presadiť iba svoje názory, názor dieťaťa ho nezaujíma. Neprejavuje voči nemu lásku, buď ju vôbec necíti, alebo skrýva v domnienke, že by ho tým zbytočne rozmaznával. Vo výchove uplatňuje silu, nátlak, zákazy, príkazy, hrozby a tresty. Dieťa sa musí bezpodmienečne podriaďovať, je odmietané, vzťahy sú odcudzené. Voči autoritatívnemu rodičovi dieťa buď rebeluje, alebo sa mu pod nátlakom prispôbuje, no pociť nelásku, menejcennosti a nedostatku sebavedomia si často nesie so sebou po celý život.

Liberálna výchova je dnes popri demokratickej čoraz častejšie sa vyskytujúcim výchovným štýlom. Pri liberálnej výchove si dieťa samé určuje, čo chce alebo nechce robiť. Sloboda je na jednej strane pozitívom, pretože poskytuje priestor k vnútorne motivovanej činnosti namiesto činnosti vnucovanej rodičmi. Na druhej strane niektorí extrémne liberálni rodičia nestanovujú deťom žiadne hranice. Vtedy sa u detí môžu vyvíjať nežiaduce vlastnosti, ako povýšenectvo voči iným ľuďom, nerešpektovanie autorít a ignorovanie spoločnosťou nastavených pravidiel. Tieto deti sa len s ťažkosťami prispôbujú kolektívu. Príliš voľný, liberálny štýl výchovy teda nenarušuje emocionálnu stabilitu dieťaťa, ale znižuje jeho vnútorné regulačné zábrany. V konečnom dôsledku mu aj v dospelosti sťažuje adaptáciu na bežné pracovné podmienky.

Ctížiadosťivá výchova je takisto v dnešnej dobe dosť populárna. Podstatou sú veľmi vysoké požiadavky a očakávania rodičov, ktoré sa deťom niekedy javia ako nesplniteľné. Rodičia sú ambiciózni, niekedy si chcú cez svoje dieťa kompenzovať vlastné životné neúspechy alebo splniť túžby, ktoré sami nestihli realizovať. Deti sú preťažované školskými alebo mimoškolskými povinnosťami. Vysoké ambície rodičov a tlak k výkonu ich vedie k sebaodmietaniu, zníženej sebaúcte a môže významným spôsobom evokovať vznik neurotických porúch, psychosomatických ťažkostí či deviantným formám správania.

Príliš ochraňujúca výchova je častá u matiek vo vzťahu k deťom, ktoré boli nedonosené, v rannom veku často chorľavé, trpiace nejakým ochorením alebo postihnutím. Hyperprotektívni rodičia nechtiac inhibujú samostatnosť dieťaťa a jeho schopnosť sebaregulácie, pretože chcú

mať pod kontrolou jeho výživu, obliekanie, kamarátov, školu. Trpia úzkosťou, že niečo zanedbajú a snažia sa odstraňovať dieťaťu z cesty aj najmenšie prekážky.

Zanedbávajúci štýl výchovy je pomerne častý a netýka sa iba patologicky štruktúrovaných osobností rodičov. Jeho podstatou je nezáujem o dieťa. Rodičia sa starajú o svoje aktivity a nie o to, ako sa ich deti učia, s kým sa stretávajú, čo robia vo voľnom čase a pod. Je to odmietavá výchova bez lásky, v extrémnom prípade sa týka nielen psychického, ale aj fyzického zanedbávania. Absencia citových väzieb, ľahostajnosť, pasivita a nedôslednosť v stanovovaní a kontrole požiadaviek vedie podľa mnohých odborníkov veľmi často k delikventnému správaniu detí.

Zavrhujúca výchova, pri ktorej rodič dieťa zjavne alebo skryte odmieta a zároveň ho fyzicky alebo duševne týra, sa netýka len alkoholikov, drogovu závislých, či iných patologických osobností, ale aj u matiek, ktoré nespracovanú nenávisť voči bývalému manželovi presunuli na svojho potomka (Potočárová a kol. 2021).

Rodina je primárna sociálna skupina, ktorá sa po narodení dieťaťa stáva jeho prvým socializačným činiteľom. V rodine dieťa od narodenia získava predstavy o normách spoločenského styku, o pravidlách a modeloch správania sa v spoločnosti a začleňuje ich do svojho hodnotového systému v závislosti od prirodzených, biologických a psychických potrieb a podľa vzorov nadobudnutých od rodičov, prarodičov a ostatných členov rodiny s ktorými žije a vyrastá. Tieto predkladané vzory prostredníctvom osobného pôsobenia všetkých členov rodiny môžu nielen kladné, ale aj záporné znaky a tie ovplyvnia správanie a postoje dieťaťa v ďalších sociálnych kontaktoch v spoločnosti (Piovarčiová 2004).

Výchova je celoživotný proces, prostredníctvom ktorého si človek osvojuje špecifické formy chovania a jednania, hodnoty (Kraus, Poláčková et al. 2001). Dieťa sa učí ako reagovať pri konfliktoch, ako pristupovať k riešeniu konfliktných situácií, presadzovať svoj názor, zastávať svoj svetonázor. Keď je rodina zdrojom negatívneho správania, preukazuje nedostatky v osvojovaní si spoločenských, mravných, hygienických a pracovných návykov, sťažuje sa socializácia dieťaťa a dieťa má tendenciu správať sa patologicky. Ak dieťa sa nedokáže vhodným spôsobom začleniť so akejkoľvek skupiny, snaží sa zapôsobiť a pokúša sa to rôznymi – i nevhodnými spôsobmi a prejavmi správania, napríklad sa stotožní so skupinou s antisociálnym správaním (Višňovský a kol. 2007).

Odborníci, ktorí sa rodinnej problematike venujú, popisujú štrukturálne zmeny rodiny: demokratizácia rodinných vzťahov, ktorú charakterizuje postupná premena tradičných, patriarchálnych rodinných vzťahov (dominantná autorita muža, podriadenosť detí voči

rodičom) na moderné vzťahy založené na partnerstve, rovnoprávnosti, individualizácia rodinných vzťahov, t.j. prechodom od vzťahov prioritne určených pôvodom človeka ku vzťahom voleným, slobodným výberom založených na vzájomnej diskusii, dynamizácia rodiny sa prejavuje tým, že rodina sa stáva otvorenejšou, prístupnejšou a pružnejšie reaguje na zmeny, ktoré prináša vývoj spoločnosti a vývin členov rodiny“, pluralizácia rodinných štruktúr znamená, že k tradičnej forme rodiny pribúdajú ďalšie formy so špecifickou štruktúrou vzťahov v rodine (Rozinajová 1988).

2.2.1. Skryté pravidla správania sa sociálnych skupín v spoločnosti a Kultúra chudoby

Jedným z najdôležitejších nástrojov, ako bojovať s diskrimináciou Rómov je odstraňovanie stereotypov. Jedným zo stereotypov je tvrdenie, že chudoba sa týka iba Rómov. Avšak chudoba nemá pripísanú etnicitu, rovnako sa dotýka aj iných skupín obyvateľstva na Slovensku, ako sú napr. bezdomovci, ľudia s telesným alebo mentálnym postihnutím, slobodné matky, seniori a pod. Ďalším stereotypom je tvrdenie, že Rómovia v najväčšej miere využívajú sociálny systém na Slovensku. Podľa údajov Antona Marcinčina a Ľubice Marcinčinovej uvedených v ich známej práci Straty z vylúčenia Rómov z roku 2009 tvoria Rómovia odhadom asi 30 % zo všetkých poberateľov dávok v hmotnej núdzi, teda počet Rómov závislých od dávok v hmotnej núdzi predstavuje cca 102 tisíc. Pri odhadovanom počte Rómov podľa Atlasu rómskych komunit 2019 (402 tisíc) môžeme skonštatovať, že asi 300 tisíc Rómov nie je poberateľmi dávok v hmotnej núdzi. Okrem vyššie uvedených dávok v hmotnej núdzi sú Rómovia vo vyššej miere aj poberateľmi rodičovských príspevkov, ktoré sa však do dávok v hmotnej núdzi započítavajú, t. j. pre potreby posudzovania hmotnej núdze sa to počíta ako príjem. Na Slovensku podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny je priemerne vyplatených 143 288 rodičovských príspevkov. Ak je rodič dieťaťa na tzv. materskej dovolenke a rodina nemá iné príjmy, takáto rodina nemá nárok na dávku v hmotnej núdzi, lebo jej príjem z rodičovského príspevku je vyšší ako životné minimum. Takáto rodina potom logicky nefiguruje medzi poberateľmi (vrátane spoločne posudzovaných osôb) dávok v hmotnej núdzi. Ak by sme použili podobné kritérium ako v prípade poberateľov dávok v hmotnej núdzi (t. j. asi 30%), rodičovský príspevok by poberalo asi 43 tisíc rómskych rodičov, čo spolu s deťmi predstavuje číslo približne 86 tisíc osôb. Stále sa viac ako 200 tisíc Rómov nachádza mimo systému poberania dávok v hmotnej núdzi a rodičovského príspevku. Podľa odhadov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny štruktúra poberateľov dávky v hmotnej núdzi je taká, že jej najväčšiu časť tvoria jednotlivci (až 62%) a rodiny s viac ako štyrmi deťmi predstavujú iba 3%

poberateľov. Rómovia tvoria medzi poberateľmi starobných dôchodkov zanedbateľné percento. Podľa štatistík o zdravotnom stave obyvateľstva sa Rómovia v osadách dožívajú v priemere o 5 až 7 rokov menej ako príslušníci väčšinového obyvateľstva. Znamená to, že muži v osadách sa dožívajú v priemere 55 rokov a ženy 59,5 roka. Ak vek odchodu do dôchodku je 62 rokov u mužov a 60 rokov u žien, znamená to, že Rómovia v osadách sa dôchodku prakticky nedožívajú (Polák a kol., 2018).

Z celkového počtu 402 840 Rómov:

- 187 285 (46,5%) býva v rozptyle medzi majoritou,
- 51 998 (12,9%) býva v osídleniach vo vnútri obce,
- 95 971 (23,8%) býva v osídleniach na okraji obce,
- 68 540 (17,0%) býva v segregovaných osídleniach.

Z metodiky Mosty z chudoby 2018 vyberáme koncept, ktorý je rozvrhnutý do niekoľkých modelov. K základným patria:

- mentálne modely chudoby a mentálne modely rôznych sociálnych skupín v spoločnosti,
- príčiny chudoby,
- **skryté pravidlá správania sa troch sociálnych skupín (chudobná, stredná a bohatá),**
- jazyk a jeho rôzne štýly,
- osobné zdroje človeka a ich budovanie (finančné, emocionálne, mentálne, duchovné, fyzické, jazykové, dôvera, bezúhonnosť, vzťahy a vzory správania, podporné systémy, motivácia a vytrvalosť),
- teória osobnej zmeny.

Skryté pravidlá sociálnych skupín sú nepísané zvyky a dohody, ktoré reálne fungujú a ich nerešpektovanie alebo neznalosť vylučuje osobu zo sociálnej skupiny, ktorá tieto pravidlá rešpektuje. Pochopenie týchto skrytých pravidiel nám pomôže predchádzať konfliktom a rôznym nedorozumeniam, keďže všetky inštitúcie na Slovensku vrátane škôl fungujú podľa noriem a skrytých pravidiel strednej sociálnej skupiny.

Skryté pravidlá jednotlivých sociálnych skupín definované podľa budovania osobných zdrojov (hnacia sila, motivácia, moc, jedlo, peniaze, jazyk, viera, vzdelanie) jednotlivca môžeme zhrnúť nasledovne:

Chudobná sociálna skupina :

- hnacou silou je prežitie, vzťahy a zábava,
- moc je spájaná s fyzickou silou, mocný je ten, kto sa vie sám obrániť a kto vzbudzuje rešpekt. Človek v chudobe neverí, že sa dá zabrániť tomu, aby sa diali zlé veci,
- základnou otázkou je mal si dosť? Dôležité je množstvo jedla,
- peniaze sú na to, aby ich použil na uspokojenie najakútnejších potrieb a aby ich minul. Chudobný človek peniaze rýchlo minie, peniaze sú na mýňanie,
- najdôležitejšia je prítomnosť. Človek robí rozhodnutia na základe aktuálnych potrieb a v závislosti od momentálneho fyzického a psychického rozpoloženia,
- používa hovorovú reč. Jazyk sa využíva k prežitiu a ku komunikácii pre zabezpečenie základných životných potrieb,
- viera v osud. Človek nemá veľký vplyv na to, aby niečo zmenil,
- vzdelanie má menší význam. Význam má ako niečo abstraktné a nedosiahnuteľné.

Stredná sociálna skupina :

- hnacou silou je práca, dosahované úspechy a kariéra,
- moc sa nespája s rešpektom, ale s preberaním zodpovednosti za riešenia. Moc je spájaná s postavením človeka, s jeho funkciou. Človek musí mať schopnosť vyjednávať. Moc je v inštitúciách. Ľudia strednej sociálnej skupiny pracujú v inštitúciách a riadia ich,
- základnou otázkou je „Chutilo ti?“ Dôležitá je kvalita jedla. Človek zo strednej sociálnej skupiny dbá na hygienu pred jedením, vitamíny v strave, pestrosť jedálneho lístka, ovocie a zeleninu, záručnú dobu pri balených potravinách,
- peniaze stará, snaží sa ich spravovať. Peniaze si odkladá, sporí a s ich pomocou plánuje budúcnosť svoju a svojej rodiny,
- najdôležitejšia je budúcnosť. Človek pri svojich rozhodnutiach posudzuje ich dopad na budúcnosť,
- používa formálny jazykový štýl. Jazyk využíva na vyjednávanie a v každodenných spoločenských situáciách,
- viera v možnosti. Na základe správnych súčasných rozhodnutí je možné ovplyvniť budúcnosť,
- vzdelanie je nevyhnutné pre kariérny postup a zarábanie peňazí.

Bohatá sociálna skupina :

- hnacou silou sú finančné, politické a spoločenské konexie,
- moc je spájaná so stabilitou. Človek musí mať vplyv a konexie. Ľudia reagujú na odbornosť. Moc je v informáciách. Bohatí ľudia udávajú smer podnikom, korporáciám a rozhodujú o verejnej politike,
- základnou otázkou je V akej reštaurácii si bol, aké to tam je a s kým si jedol? Dôležité je prostredie, stolovanie a pocity pri jedení,
- peniaze investuje a rozdeľuje ich do portfólia, aby si zabezpečil čo najväčší zisk, lebo vie, že „peniaze robia peniaze“,
- najdôležitejšie sú tradície a história. Človek zohľadňuje históriu a etiketu,
- používa formálny jazykový štýl. Jazyk slúži na vytváranie kontaktov a posilnenie spoločenského postavenia a prestíže,
- aristokratický záväzok,
- vzdelanie je nevyhnutnou súčasťou tradície, ktorá slúži na udržiavanie a vytváranie nových kontaktov (Pollák a kol. 2018).

2.3. Práca s rómskou komunitou v zahraničí

Centrum rómskej kultúry v Osle (Nórsko) – Romano Kher

V roku 1970 samospráva mesta Oslo predložila plán dlhodobej práce s rómskou menšinou. Nórski Rómovia boli vtedy bezdomovci a chudobní. Bolo začatých niekoľko opatrení. Mesto Oslo zriadilo Centrum rómskej kultúry (Romano Kher) , ktorému bola zverená zodpovednosť za hlavnú časť opatrení. Romano kher organizoval okrem iného vzdelávanie pre deti a dospelých, zriadil materskú školu, voľnočasové aktivity pre deti a mládež, opatrenia v oblasti zamestnanosti, právnu pomoc, finančnú sociálnu pomoc, preventívne poradenstvo a pomoc v oblasti zdravia. Niektorým rodinám bolo umožnené prenajať si domy. Domácnosti patriace k tej istej širšej rodine bývali v dvoch alebo viacerých jednopodlažných domoch postavených okolo spoločného dvora. Nukleárne rodiny sa mohli prenajať v klasické byty. Nájomné zmluvy v bežných bytoch boli zvyčajne veľmi krátkodobé, kvôli susedským konfliktom. Od 90. rokov 20. storočia mnohí Rómovia prišli o bývanie, ktoré si prenajímali. Pracovné príležitosti Rómov v malej miere zohľadňovali aj ich vlastné potreby a želania, väčšinou išlo o príležitostné , sezónne práce krátkodobého charakteru. V roku 1991 boli všetky opatrenia náhle úplne zrušené. Mestská rada v Osle to odôvodnila tým, že „s nóorskymi Rómami by sa malo zaobchádzať v čo najväčšej miere ako s každým iným občanom“. V roku 2007 bola

v meste Oslo zriadená služba vzdelávania pre dospelých Rómov a v roku 2009 štát prišiel s akčným plánom na zlepšenie životných podmienok Rómov. Akčný plán popisoval problémy menšiny, životné podmienky a sociálne problémy. Väčšina dospelých Rómov mala nedostatočné vzdelanie a slabé zručnosti v čítaní a písaní. Mnohí mali nestabilnú bytovú situáciu a hlásili rozsiahlu diskrimináciu. Akčný plán viedol k tomu, že samospráva mesta Oslo vytvorila niekoľko opatrení, konkrétne poradenskú službu, rozvoj zručností vo verejných agentúrach, informovanie väčšinovej komunity, konzultácie medzi Rómami a úradmi a svojpomoc prostredníctvom organizačného rozvoja. V roku 2012 sa na návrh príslušníkov nórskej rómskej menšiny začalo mesto Oslo s riešiť nespravodlivosť spáchanú na nórskejších Rómoch, nóorskymi úradmi pred a po druhej svetovej vojne. Viacerí zástupcovia mesta následne poslali vláde list, v ktorom žiadali o prieskum postupov nórskejších úradov voči Rómom, verejné ospravedlnenie a kolektívne odškodnenie Rómov. Nórske úrady presadzovali politiku proti Rómom od roku 1915 do roku 1956, ktorá sa vyznačovala rasizmom a vylúčením, a ako táto politika prispela k tomu, že nórski Rómovia mohli byť masovo vyvraždení nemeckým nacistickým režimom počas druhej svetovej vojny. Nórska vláda sa 8. apríla nóorskym Rómom bezvýhradne ospravedlnila. Vláda pri tej istej príležitosti prisľúbila, že nórska rómska menšina dostane kolektívne odškodnenie. Po konzultácii so zástupcami nórskejších Rómov vláda rozhodla, že kompenzácia by sa mala poskytnúť vo forme kultúrneho a zdroja. Mestská misia cirkvi dostala za úlohu vytvoriť takéto centrum v úzkej spolupráci s nóorskymi Rómami a v januári 2018 bolo v dočasných priestoroch v kostole Gamlebyen/nemocnici v Osle otvorené Romano kher/rómske kultúrne a informačné centrum. Romano kher má v súčasnosti niekoľko rómskejších zamestnancov a venuje sa práci s deťmi a mládežou, kultúrnym aktivitám, rozvoju jazyka, akčnému výskumu v oblasti ochrany detí, televíznej a filmovej produkcii a inej informačnej práci. Okrem toho bývalá poradenská služba v Oslo pre vzdelávanie dospelých bola presunutá do Romano kher a dostala názov Bridge Building. Priestory využíva rómsky kresťanský zbor a je zriadená aj kaviareň pre verejnosť.

Nový prístup Glasgowskej mestskej rady k sociálnej starostlivosti o rómske komunity.

V Glasgowe žije približne 2 000 – 2 500 Rómov v lokalite južne od rieky Clyde známej ako Govanhill. Govanhill je štvrťou s vysokým podielom obydľí v súkromnom vlastníctve, ktorá v poslednom storočí zaznamenala vysoký prílev migrantov. Začiatkom 20. storočia prichádzali do tejto oblasti židovskí a írski migranti, ktorých o pár rokov neskôr nasledovali prisťahovalci z Ázie. V období po roku 2004 sem prichádzali najmä Rómovia zo Slovenska a Rumunska. Oblať Govanhill je obľúbená aj vďaka dostupnosti lacných nájomných bytov. Aj

napriek tomu, že v Govanhille sa nachádzajú nehnuteľnosti v dobrom stave, mnohé zo súkromných príbytkov prenajímaných rumunským a slovenským rómskym rodinám sú spustnuté a zanedbané byty. Skutočne problémovými oblasťami sú preľudnenosť, zdravotné problémy a chudoba. Navyše, miestne školy sa boria so zvýšenými požiadavkami, ktoré na ne kladie zvýšený počet detí so špeciálnymi potrebami spôsobenými tým, že mnohé z nich potrebujú špeciálny prístup nakoľko anglický jazyk neovládajú. S cieľom uspokojiť rastúce potreby v spomínanej oblasti bol do Govanhillu vyslaný ďalší vedúci tímu spolu s tromi kvalifikovanými sociálnymi pracovníkmi, ktorí majú v oblasti pracovať špeciálne s rómskymi deťmi a rodinami. Navyše bolo zabezpečené aj financovanie ďalších dvoch pozícií pre pracovníkov pre podporu domácností a dennú starostlivosť. Zamestnávanie bilingválnych pracovníkov so sebou prináša obrovské výhody, o čom svedčí príklad z Rotherhamu, kde mestská rada zamestnala ako pracovníkov pre podporu rodinných záležitostí zodpovedných za prácu s miestnymi rómskymi rodinami sociálnych pracovníkov z Košíc. Kolegovia v Manchesteri zaznamenali úspech so zamestnaním rumunských Rómov, ktorých úlohou je pomáhať v školách. Aj keď niektoré glasgowské úrady, ako napr. úrady pre zdravotnú starostlivosť a vzdelávanie, vyvíjajú obdivuhodnú snahu prispôsobiť svoje služby potrebám miestnej rómskej populácie, v meste ešte stále existujú medzery v poskytovaní služieb – najmä, pokiaľ ide o rumunských Rómov. Miestne organizácie zvyčajne hovoria o rodinách, ktoré trpia hladom a o žobrajúcich dospelých a deťoch, ktorí vyberajú potraviny z odpadkových košov pri školách a v komunite. V spolupráci so vzdelávacím systémom V Govanhille boli zriadené 4 základné školy, ktoré navštevujú rómske deti zo Slovenska, Čiech a Rumunska. Okrem riešenia sociálnych problémov vyvíjajú aj inovatívne metódy preventívnych opatrení, kde využívajú tzv. model včasnej intervencie, ktorý pomáha predchádzať potrebe neskorších sociálnych zásahov vyplývajúcich zo zákona. Úlohou tímu je spájať, vytvárať partnerstvá, podporovať nové iniciatívy a prinášať do oblasti dodatočné zdroje, čo následne umožní zlepšovať služby poskytované rómskym deťom a ich rodinám:

- prostredníctvom priameho a úzkeho partnerstva s každou zo spomínaných základných škôl,
- cez priamu a detailnú prácu s deťmi mladšími ako 5 rokov prostredníctvom tímu komunitných zdravotníkov,
- cez úzku spoluprácu s miestnymi strednými školami.

2.4. Projekty integrácie

Na Slovensku funguje viacero projektov, ktoré sú dôležitou súčasťou integračných politík v rámci oblasti vzdelávania, bývania, zdravia, zamestnanosti, verejnej mienky a nediskriminácie. Tieto projekty sú v značnej miere realizované ako národné projekty financované z mechanizmu eurofondov, keďže štát doposiaľ nenašiel zdroje na systematizáciu týchto personálnych kapacít. V tejto časti sa zameriame na niektoré úspešné projekty, ktoré plnia svoje ciele a majú pozitívny vplyv pri búraní bariér medzi majoritou a minoritou, čo prospieva k posilňovaniu ľudských práv a demokratickému občianstvu.

Spolu s Rómami dosiahneme viac

Tento projekt je realizovaný štátnou inštitúciou Národný inštitút vzdelávania a mládeže, ktorá spadá pod Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. V minulosti tento projekt realizoval Štátny pedagogický ústav, ktorý dnes neexistuje a celý jeho aparát prešiel pod vyššie spomínanú inštitúciu. Financovaný je z nórskeho grantu a zo štátneho rozpočtu. Jednou z priorít tejto organizácie je dlhodobá podpora vzdelávania, naprieč celým Slovenskom od predprimárneho vzdelávania až po vyššie stredné vzdelávanie. Projekt trval od mája 2020 do mája 2023.

Národný inštitút vzdelávania a mládeže (NIVaM) dlhodobo podporuje vzdelávanie Rómov a Rómiok na celonárodnej úrovni od predprimárneho až po vyššie stredné vzdelávanie prostredníctvom viacerých projektov a aktivít. Vďaka projektu „Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov“ sa podarilo zvýšiť počet učiteľov a učiteľiek, ale aj ďalších zamestnancov škôl v oblasti využívania rómskeho jazyka, začleňovania informácií o rómskej histórii a kultúre do vyučovacieho procesu.

Na webovej stránke projektu <https://spolu-together-jekhetane.sk/> sa uvádza „*Hlavným cieľom projektu je prostredníctvom vzdelávania zvýšiť odborné kompetencie pedagogických zamestnancov a odborných pracovníkov, manažmentu škôl a prostredníctvom vypracovania odborných publikácií a metodík podporiť interkultúrne vzdelávanie v rámci vzdelávania v školách so žiakmi z rómskych komunit.*“. Aktivity projektu sa zameriavajú na viacero podpor zavádzania inovatívnych vzdelávacích metód, ktoré sú pretavené do posilnenia identity žiakov, uvedomeniu si príslušnosti k svojej komunite a významu vzdelávania sa v materinskom rómskom jazyku. Zámerom je aktivizovať žiakov vzdelávať sa, zvyšovať záujem o rómsku kultúru, tradície, históriu a jazyk.

Špecifické ciele projektu:

- 1) zvýšiť odborné kompetencie pedagogických zamestnancov a odborných pracovníkov v oblastiach rómskeho jazyka, kultúry a histórie Rómov;
- 2) zvýšiť odborné kompetencie a vzbudiť záujem manažmentu škôl o zavádzanie inovatívnych vzdelávacích metód, interkultúrnej výchovy, výchovy k ľudským právam a demokratickému občianstvu;
- 3) vypracovať a zdieľať s odbornou verejnosťou publikácie so zameraním na rómsky jazyk, kultúru a históriu Rómov;
- 4) poskytovať odborné konzultácie školám pri tvorbe školského vzdelávacieho programu zameraného na interkultúrne a inkluzívne vzdelávanie;
- 5) poskytovať informačné činnosti počas projektu (Národný inštitút vzdelávania a mládeže 2023b).

Aktivity projektu

- 1) Otváracia konferencia, priebežná konferencia a záverečná konferencia
- 2) Inovatívne vzdelávacie programy pre školský manažment a inovatívne vzdelávacie tréningy pre pedagogických zamestnancov
- 3) Príprava učiteľov na jazykovú skúšku z rómskeho jazyka
- 4) Medzinárodné workshopy
- 5) Študijné návštevy (tréningy) v Nórsku
- 6) Tréningy pre multiplikátorov/školiteľov v oblasti výchovy a vzdelávania k ľudským právam a demokratickému občianstvu
- 7) Slovenská akadémia "Demokratické a inkluzívne školské prostredie pre všetkých"
- 8) Učebné materiály (Národný inštitút vzdelávania a mládeže 2023a).

Národný projekt PRIM

Je jedným z projektov, ktoré realizoval Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity (USVRK). Zameraný bol na oblasť vzdelávania, konkrétne na predprimárne vzdelávanie. Bol realizovaný v dvoch fázach, od roku 2018 až do augusta 2023.

Cieľom projektu bolo vytváranie inkluzívneho prostredia v materskej škole, zlepšenie spolupráce s rodinami detí z MRK, ktoré navštevujú MŠ alebo sa ich deti pripravujú na vstup do MŠ. Kľúčovým nástrojom bolo personálne obsadenie v podobe inkluzívneho tímu a koordinácia zo strany USVRK, v podobe metodického vedenia a siete regionálnych koordinátorov. (Úrad vlády Slovenskej republiky 2021)

Inkluzívny tím bol tvorený koordinátorkou inkluzívneho vzdelávania, spravidla riaditeľka, respektíve zástupkyňa materskej školy, ďalej pedagogický asistent, odborný zamestnanec, najčastejšie v podobe školského špeciálneho pedagóga a novo zavedená pozícia rodičovského asistenta. Podobné projekty boli realizované aj v minulosti, no projekt PRIM mal spomínanú sieť koordinátorov, ktorý pravidelne navštevovali zverené materské školy a boli v interakcii s vedením školy a so samosprávou. Takýmto spôsobom bolo možné vplývať na zmenu myslenia v samospráve, v materskej škole, čo sa v mnohých školách preukázalo zvýšením počtu rómskych detí v materských školách. Vo viacerých školách sa podarilo integrovať deti zo sociálne znevýhodneného prostredia medzi ostatné deti. Podarilo sa zvýšiť zaškolenosť detí z marginalizovaných rómskych komún, sfunkčnit' spolupráca s rodinami. Kľúčovou pozíciou pri snahe meniť myslenie ľudí pracujúcich v prostredí materskej školy bola pozícia rodičovskej asistentky, čo nám potvrdili samotní regionálni koordinátori projektu. Pozíciu bolo možné obsadiť aj osobami bez vzdelania. Snahou bolo zamestnať priamo ľudí z komunity s cieľom odbúrať jazykovú a kultúrnu bariéru.

Veľmi dôležitou pozíciou bol aj školský špeciálny pedagóg/sociálny pedagóg, ktorí realizovali despitázno-stimulačný program, predovšetkým s deťmi z prostredia MRK. Išlo o individuálnu prácu s dieťaťom, čo pri pravidelnej dochádzke bolo možné merať a sledovať posun od seba k sebe. Táto činnosť sa pozitívne prejavovala najmä pri zápisoch detí do základnej školy a následne aj pri prechode na ďalšiu vzdelávaciu dráhu. Úspech projektu bol zabezpečený aj veľkým počtom zamestnaných Rómov. Toto sa podarilo zabezpečiť uplatnením dočasne vyrovnávacieho opatrenia s cieľom pozitívne diskriminovať rómskych uchádzačov, za dodržania kvalifikačných kritérií. Všetky pozície sa podarilo zachovať aj v novom programovom období, kde po ukončení projektu prešli skoro všetky materské školy do nového národného projektu, realizovaného Národným inštitútom vzdelávania a mládeže.

Program Omama

Projekt je realizovaný mimovládnu organizáciou Cesta von a na ich webovej stránke sa píše „*Prvých 1000 dní má na náš život zásadný vplyv. Omamy – ženy priamo z chudobných komún, učia mamičky, ako správne rozvíjať ich deti už od narodenia. Dostanú tak základy, na ktorých môžu neskôr v škôlke a škole stavať.*“ Veľa detí žijúcich v segregovaných rómskych osídleniach sú v značnej miere zasiahnuté generačnou chudobou. Štát, respektíve samosprávy doteraz nedokázala realizovať podporné opatrenia pre zlepšenie života týchto ľudí, a v zásade ranné detstvo má významný vplyv na budúcnosť jednotlivca. Väčšina ľudí sa vzdeláva pretože to považuje za investíciu do budúcnosti, no ľudia, ktorí nemajú zabezpečenú základnú infraštruktúru, žijú v totálnej chudobe potrebujú prežiť dnes. V rozvinutejších komunitách je

záujem o vzdelávanie o trochu vyššie, no o to dôležitejšie je so vzdelávaním začať skôr ako v škole a práve týmto sa program Omama zaoberá. Cieľom je práca s dieťaťom (0-4 roky) a matkou pod vedením Omamy. Omamy sú ženy z vylúčených komúní, ktoré poznajú prostredie, v ktorom žijú. Dokážu osloviť matky vo svojej komunite a následne s nimi pracovať. Každá Omama ma k dispozíciu svoju mentorku, ktorá zabezpečuje metodickú a morálnu podporu. Majú zabezpečené vzdelávanie odborníkmi na rannú starostlivosť. Na svoju prácu využívajú hračky, knihy, aplikáciu a Omama manuál. Na každej lekcii je rodič, ktorý sa učí ako by mal svoje dieťa rozvíjať. Program Omama sa zameriava na kľúčovú fázu života človeka, v ktorej sa budujú základy pre neskorší úspech. Omamy ukazujú rodičom, ako čo najlepšie rozvinúť potenciál ich detí od narodenia do 4 rokov, aj keď žijú v chudobných podmienkach. Cez hry a aktivity pomáhajú rozvíjať ich mozog a schopnosti od raného veku. Omama bola pilotne rozbehnutá v troch lokalitách, dnes sa tento program realizuje v 31 komunitách (Cesta von, občianske združenie 2023).

Mentorské a tútorské projekty

Mentorské a tútorské projekty sú zamerané na zvyšovanie vzdelanostnej úrovne žiakov z MRK a prispievajú k sociálnej inklúzii pre zlepšenie ich sociálneho postavenia v spoločnosti. Jedným z úspešných projektov je aj dopytovo-orientovaný projekt s názvom *Stimulácia vzdelávania žiakov z MRK* prijímateľa KULTÚRNE ZDRUŽENIE OBČANOV RÓMSKEJ NÁRODNOSTI KOŠICKÉHO KRAJA, n. o., ktorého hlavným cieľom zvýšenie vzdelanostnej úrovne žiakov z MRK, a to poskytovaním mentorskej a tútorskej podpory, stimulácia vzdelávania a osvety v oblasti histórie, kultúry, ľudských práv a identity Rómov, zníženie počtu vymeškaných hodín u žiakov z MRK, eliminácia predčasného ukončenia strednej školy a opakovania ročníkov, prevencia rizikového správania a minimalizácia rizík prepadu do stavu sociálneho vylúčenia v budúcnosti (Gajdošová 2023).

Existuje niekoľko zaujímavých projektov, v rámci ktorých sú oceňovaní jednotlivci, inštitúcie, súkromný sektor, médiá a podobne. Ide o ocenenia súvisiace s rozvojom rómskej komunity v rôznych aspektoch života. Medzi najznámejšie projekty na Slovensku patria: Roma Spirit, Lúč z tmy, Biela vrana, Zlatý Amos (oceňovanie učiteľov)

Roma spirit

Tento projekt funguje od roku 2009. Ide o verejnú platformu, ktorá vytvára komunitu a priestor interkultúrneho dialógu, prezentáciu reálnych príbehov a aktivít zameraných na podporu spoločenskej inklúzie. Cieľom Roma Spirit je prostredníctvom verejnoprávnej televízie priblížiť širokej verejnosti príbehy jednotlivcov a organizácii, ktorí svojou činnosťou

vplývajú na zlepšovanie medziľudských vzťahov medzi komunitami a budovaní rešpektu. Takéto verejne poďakovanie jednotlivcom, organizáciám, či inštitúciám za štrnásť rokov nominovalo 1982 aktivít, projektov, organizácii, osobnosti a ocenilo 90 laureátov. Projekt je zavŕšený televíznym programom, čo napomáha šíreniu pozitívnych príkladov v spoločnosti, šíreniu rómskej kultúry, keďže na ňom vystupujú viacerí rómsky umelci a v neposlednom rade ide o scitlivovanie verejnej mienky. Pre finalistov je nominácia ocenením ich aktívnej snahy a motiváciou pre ďalšie pokračovanie. Takéto zviditeľňovanie slúži ako motivácia, podáva svedectvá o funkčným prístupoch a význame riešenia zložitých problémov v spoločnosti (Roma Spirit 2023)

Zlatý Amos

Anketa o najobľúbenejšieho učiteľa vyzdvihuje vzťah medzi žiakmi a učiteľmi, ktorí naše deti učia, vychovávajú, sú im oporou, pomáhajú im na ceste k úspechom. Anketa je zábavná forma súťaže učiteľov so svojimi žiakmi, ktorí ich do ankety navrhli. Projekt Zlatý Amos je výnimočný tým, že do ankety prihlasujú svojich učiteľov len žiaci, ktorí svojich učiteľov obdivujú a majú ich radi. Svedčí o tom aj príbeh, ktorý o učiteľovi posielajú. Za 15 rokov existencie ankety bolo ocenených 140 učiteľov a podporených finančne v celkovej hodnote 132 500 eur. Žiaci navrhli 918 učiteľov z 592 základných škôl, stredných škôl a základných umeleckých škôl. Celkovo sa do ankety zapojilo 44 184 žiakov a počas 14 ročného hlasovania cez internet anketa získala až 1 105 932 hlasov. V RTVS sa ankety vysielajú pravidelne už 15 rokov (Zlatý Amos 2023).

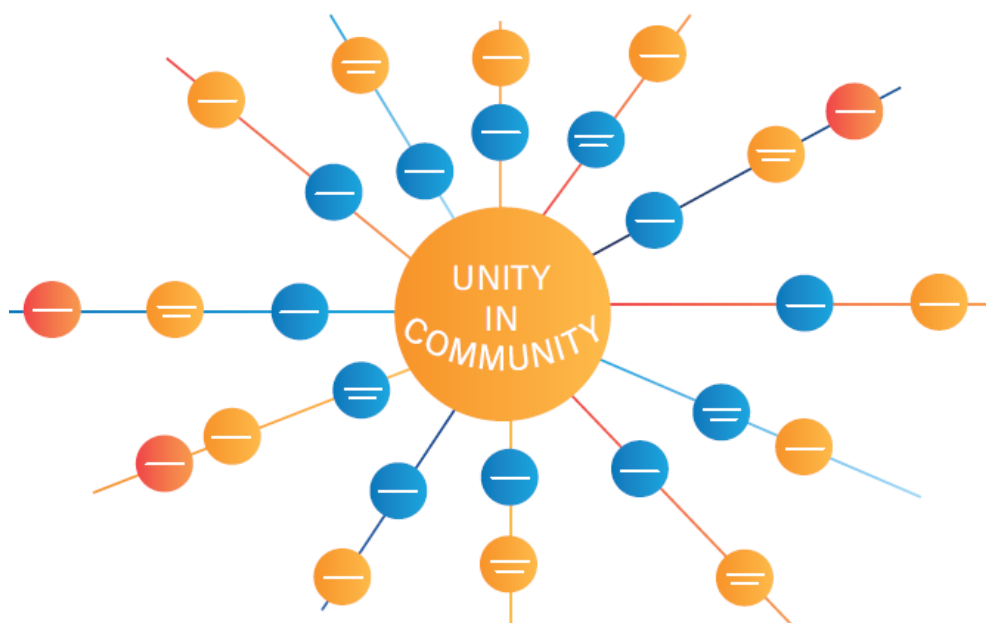
Jedno z ocenení Učiteľ bez predsudkov získala v roku 2021 aj úspešná Rómka Jana Pierová z obce Haligovce, okres Stará Ľubovňa. Inšpiratívna lektorka, učiteľka a mentorka sa venuje vzdelávaniu žiakov z marginalizovanej rómskej komunity na základnej škole Podsadek. Po ocenení sa pre denník 24dnes.sk vyjadrila: *„Chcela by som sa poďakovať všetkým, ktorí si všimli moju prácu. Je to pre mňa veľká pocta a motivácia, aby som sa posúvala vpred. Je to pre mňa zadosťučinenie, že svoju prácu robím zrejme dobre,“* úprimne vraví a dodáva: *„Zároveň je motivácia hnacou silou pracovať ďalej. Občas som mala pocit, každý to raz možno zažil, že nemá zmysel robiť veci nad rámec, ale práve takéto okamihy ako keby človeka prebudili z apatie a získa elán do ďalšej práce a môže ju opäť robiť s radosťou, odhodlaním, ale najmä s pocitom, že je osožná.“*

3. AKTIVITY NA ROZVÍJANIE INTERKULTÚRNYCH KOMPETENCIÍ A KOMPETENCIÍ PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU

V uvedenej kapitole prinášame ako inšpiráciu rôzne aktivity na rozvíjanie interkultúrnych kompetencií a kompetencií pre demokratickú kultúru.

MANDALA - metóda na vzájomné spoznávanie

Aktivita s názvom mandala ponúka účastníkom vzdelávania možnosť porozprávať a podeliť sa o svoj príbeh. Lektori vopred pripravujú tabuľu, resp. flipchart. Do stredu nakreslia kruh, do ktorého uvedú názov projektu alebo názov stretnutia. Okolo kruhu sa nakreslia čiary, ktoré vyzerajú ako slnečné lúče v počte účastníkov stretnutia. Mandalu znázorňuje nasledujúci obrázok (Bahn a kol. 2021).

Obr. č. 2 Mandala (Bahn a kol. 2021)

Aktivita: Inštrukcia pre účastníkov vzdelávania znie, aby si všetci sadli do kruhu. Každý dostane nasledujúce štyri okrúhle karty v inej farbe, pričom každá farba predstavuje inú otázku. Účastníci odpovedajú na nasledujúce otázky pomocou farebných kartičiek.

- Ako sa voláte? Akým menom Vás máme oslovať?
- Čo vás poháňa v živote vpred?
- Čo očakávate od stretnutia?
- O ktoré schopnosti, postoje alebo skúsenosti sa chcete s ostatnými podeliť?

Na kartičky môžu účastníci kresliť. Po niekoľkých minútach účastníci jeden po druhom predstúpia k tabuli a predložia svoje karty. Vyberú si jeden lúč na tabuli a po dokončení svojich

prezentácií naň nalepia svoje farebné karty. Pomaly sa objavuje mandala so všetkými účastníkmi projektu (Bahn a kol. 2021).

DOHODA O KOMUNITE

Cieľom aktivity je definovať rámec, v ktorom chce skupina diskutovať o potrebách na vytvorenie atmosféry, v ktorej sa každý bude cíti vítaný. Ak sa pracuje so skupinou ľudí na spoločnom projekte, môže byť užitočné vytvoriť dohodu o fungovaní v skupine, čím sa podporuje pracovné nasadenie skupiny a nálada, v ktorej sa podporujete pracovné nasadenie. Na uvedenú aktivitu je potrebný flipchart, na ktorom bude napísaný názov „Dohoda o komunite“ (Bahn a kol. 2021).

Aktivita: požiadajte účastníkov, aby sa v malých skupinách porozprávali o nasledujúcich otázkach: Čo potrebujem, aby som sa v skupine cítil príjemne? Čo potrebujeme ako skupina, aby sa nám dobre spolupracovalo? Uved'te niekoľko príkladov, napríklad rešpekt, vzájomné počúvanie a podobne. Každá skupina uvedie svoje nápady. Po cca 15 minútach sa vráťte k skupine všetkých účastníkov. Každá skupina sa podelí o svoje nápady. Facilitátor postupne zapisuje všetky nápady na flipchart (Bahn a kol. 2021).

UROB KROK VPRED!

Kľúčovými témami aktivity sú rovnosť ľudí v právach a ich nerovnosť príležitostí v spoločnosti v kontexte problematiky prevencie diskriminácie a xenofóbie. Účastníci majú príležitosť vyjadriť hodnotu empatie voči ľuďom, ktorí sa nejakým spôsobom odlišujú, uplatňujúc kritické myslenie pri spoločnom riešení nastolených problémov v rámci diskusií, identifikovať existujúcu nerovnosť príležitostí v spoločnosti a navrhnúť možnosti pozitívnej zmeny pre určitú sociálnu menšinu (Brander a kol. 2008).

Aktivita: Na začiatku aktivity lektori navodia harmonickú atmosféru s jemným hudobným podfarbením. Každý účastník si vyžrebuje jednu kartičku (obrázok č.3) s uvedenou rolou a upozorní ich, aby si kartičku prečítali a nikomu neprezradili jej obsah.

V úvode aktivity sa účastníci budú musieť vžiť do svojej roly. Môžu namietat', že majú málo vedomostí o situácii osoby, ktorú by mali stvárniť. Ubezpečíme ich, že to nie je najdôležitejšia záležitosť a povzbudíme ich k využitiu svojej fantázie. Lektori snahu účastníkov vzdelávania podporia prostredníctvom otázok, ktoré čítajú pomaly s výraznými pauzami Lektori kladú nasledovné otázky:

- „Aké bolo vaše detstvo? V akom dome ste bývali? Aké hry ste sa hrali? Akú prácu vykonávali vaši rodičia? Aká bola situácia vo vašej krajine?
- Aký je váš každodenný život dnes? Kde sa stretávate s ľuďmi? Čo robievate doobeda, poobede a večer?
- Aký je váš životný štýl? Kde bývate? Aká je vaša ekonomická situácia? Čo robievate vo voľnom čase? Čo robíte na dovolenke?
- Čo vás teší a z čoho máte strach?“ (Brander a kol. 2008).

Ste osamelá nezamestnaná matka	Ste arabské moslimské dievča žijúce so svojimi hlboko nábožensky založenými rodičmi
Ste dcéra riaditeľa miestnej banky. Studujete ekonómiu na vysokej škole	Ste 19-ročný syn roľníka v odľahlej dedinke v horách
Ste profesionálny vojak	Ste mladý muž s postihnutím, ktorý sa dokáže pohybovať iba pomocou invalidného vozíka
Ste 17-ročná rómska dievčina, ktorá neukončila základnú školu	Ste HIV-pozitívna prostitútka v stredných rokoch
Ste nezamestnaný učiteľ z Poľska, hľadajúci prácu	Ste 24-ročný utečenec z Iraku
Ste ilegálny prisťahovelec z Vietnamu	Ste prezident strany –mládežníckej politickej organizácie, ktorej „materská“ strana je teraz pri moci
Ste syn čínskeho prisťahovalca, ktorý má prosperujúcu reštauráciu rýchleho občerstvenia	Ste dcéra amerického veľvyslanca v krajine, kde teraz bývate
Ste majiteľ úspešnej firmy na dovoz a vývoz	Ste robotník z továrne na topánky na dôchodku
Ste priateľka mladého umelca, ktorý je závislý na heroíne	Ste 22-ročná lesbička
Ste modelka afrického pôvodu	Ste 27-ročný muž, bezdomovec

Obr. č. 3 Karty s rolami (Brander a kol. 2008)

Následne účastníkov vyzveme, aby sa v tichosti zoradili do radu vedľa seba, ako keby sa pripravovali na štart. Upozorníme ich, že vždy, keď na prečítaný výrok môžu odpovedať **ÁNO**, spravia krok vpred. Ak je ich odpoveď negatívna, musia zostať stáť na svojom mieste. Školiteľ začne čítať nasledujúce situácie zo zoznamu situácií a udalostí dostatočne výrazne a hlasno s pauzami, aby účastníci mohli najskôr pouvažovať, rozhodnúť sa, či vykrôčia vpred.

- „Nikdy ste nemali žiadne vážne finančné ťažkosti.“
- Máte slušné bývanie s telefónom a televízorom.

- *Máte pocit, že spoločnosť, v ktorej žijete, rešpektuje váš jazyk, náboženstvo a kultúru.*
- *Máte pocit, že váš názor na spoločenské a politické otázky zaváži a že vašej mienke sa venuje dostatočná pozornosť.*
- *Ludia sa na vás obracajú o radu v rozličných otázkach.*
- *Nemáte strach z toho, že vás zastavia policajti.*
- *Viete, kam sa máte v prípade potreby obrátiť o radu a pomoc.*
- *Nikdy ste sa necítili diskriminovaný pre svoj pôvod.*
- *Svoje sociálne a zdravotné potreby máte primerane zabezpečené.*
- *Raz za rok môžete odcestovať na dovolenku.*
- *Môžete si k sebe na večeru pozvať priateľov.*
- *Váš život je zaujímavý a do budúcnosti sa dívate optimisticky.*
- *Máte pocit, že môžete študovať a vykonávať povolanie, ktoré si vyberiete.*
- *Nemáte obavy z toho, že by vás mohli prenasledovať alebo napadnúť na ulici či v médiách.*
- *Môžete sa zúčastniť celoštátnych aj miestnych volieb.*
- *Najdôležitejšie náboženské sviatky môžete osláviť so svojou rodinou a blízkymi priateľmi.*
- *Môžete sa zúčastniť na medzinárodnom seminári v zahraničí.*
- *Aspoň raz za týždeň môžete ísť do kina alebo divadla.*
- *Nemáte obavy o budúcnosť svojich detí.*
- *Aspoň raz za tri mesiace si môžete kúpiť nové šaty.*
- *Môžete sa zamilovať do osoby, ktorú si sami vyberiete.*
- *Máte pocit, že spoločnosť, v ktorej žijete, oceňuje a uznáva vaše odborné schopnosti.*
- *Môžete používať internet a využívať ho na vlastné účely“ (Brander a kol. 2008).*

Po poslednej otázke školiteľ požiada účastníkov, aby si uvedomili svoju konečnú pozíciu. Následne sa prejde k spoločnej analýze. Pre efektívny rozbor je potrebné, aby účastníci ostali stáť stále na mieste po odznení poslednej otázky. Necháme ich hádať, kto sa ocitol v akej role a neskôr školiteľ vyzve každého zvlášť, aby nahlas povedal, akú rolu zastával a aký z nej majú pocit. Všetci si môžu medzi sebou zadávať otázky, vymieňať si dojmy. V rámci ďalšej diskusie s účastníkmi je možné predostrieť nasledovné otázky.

- „Ako sa cítili tí, ktorí mohli, resp. nemohli urobiť krok vpred?
- Kedy si tí, ktorí robili kroky vpred často, všimli, že ostatní nenapredujú tak rýchlo ako oni?
- Mal niekto pocit, že boli aj také okamihy, keď sa nerešpektovali ich ľudské práva?
- Do akej miery bolo pre vás ľahké, resp. ťažké zahrať jednotlivé roly? Ako ste si predstavili osobu, ktorú ste hrali?
- Bolo toto cvičenie v určitom zmysle zrkadlom spoločnosti? Vedeli by ste to odôvodniť?
- Ktoré ľudské práva sa vzťahujú k jednotlivým rolám? Môže niekto z vás povedať, že jeho práva boli porušené, alebo že si ich nemohol uplatniť? Aké by mohli byť prvé kroky, ktorými by sme mohli začať riešiť problematiku nerovnosti v spoločnosti? Odkiaľ máte poznatky o človeku, ktorého rolu ste hrali? Máte osobné skúsenosti s niektorou z rolí, ktorú ste vy alebo váš spolužiak hrali, alebo ste vychádzali z poznatkov získaných z iných zdrojov? Do akej miery ste presvedčení, že informácie a predstavy o danom človeku sú hodnoverné?
- Vedeli by ste vysvetliť, či sa v tejto aktivite prejavili stereotypy a predsudky?
- Máte predstavu o tom, ako by ste pomohli ľuďom, ktorých ste predstavovali v aktivite?
- Ako by ste mohli pomôcť skupinám a organizáciám, ktoré podporujú kultúrne alebo sociálne menšiny? Poznáte niektoré? Svoje nápady zrealizujte“ (Brander a kol. 2008).

KARTY S PŘIBÉHY – Storytelling cards

Ako uvádza Magda Shymon (2023a), KARTY S PŘIBÉHY – Storytelling cards majú projektívny charakter, obrázky slúžia ako podnet k rozprávaniu. Premietame do nich naše hodnoty, potreby, priania alebo vlastnosti. Slúžia k povzbudeniu a prehĺbeniu konverzácie, prípadne k zvýšeniu klientovho sebedomia. Motívy fotografií sú pozitívne ladené a zachytávajú bežné situácie zo života alebo symbolicky zastupujú životné túžby, výzvy, radosti a významné udalosti. Akýkoľvek obraz na fotografii môže mať mnoho významov a u rôznych ľudí sa môže líšiť. Napríklad fotografia orla môže predstavovať nadhľad, pre niekoho voľnosť, pre iného prípravu na lov. Karty je potrebné rozložiť tak, aby ich bolo dobre vidieť. Požiadame účastníkov, aby si obrázky prehliadli, preskúmali, ako by boli v umeleckej galérii.

Aktivita: inštrukcia pre účastníkov vzdelávania znie, aby si všetci vybrali kartu, ktorá zobrazuje niečo, čo je pre nich príznačné, čo ich identifikuje a vystihuje. Následne účastníkov vyzveme, aby ukázali kartu aj ostatným a zdieľali s nimi, prečo si vybrali práve tento obrázok a čo podľa nich znázorňuje.

Účastníkov vzdelávania požiadame, aby povedali, ako reprezentuje karta ich súčasný stav v živote, situáciu, túžby, ich pocity alebo očakávania. Tento spôsob práce je vhodný vtedy, keď potrebujeme rýchlou a bezpečnou formou zistiť určité informácie o klientovi. Využíva sa aj v situáciách, kedy je pre klienta náročné nejakú tému verbálne uchopiť. Práve cez vyjadrenia pomocou obrázkov máme k dispozícii nové podnety. Pre inšpiráciu uvádzame niekoľko otázok, ktoré je možné účastníkom vzdelávania klásť.

- Môžete vybrať obrázok, ktorý vystihuje Vaše očakávania?
- Môžete vybrať obrázok, ktorý hovorí niečo o Vás?
- Dalo by sa povedať, že je tu obrázok, ktorý k Vám nejakým spôsobom hovorí? Bud' jeho farba, nejaký detail, pozadie, situácia a podobne?
- Aký obrázok Vás oslovuje? Prit'ahuje? Môžete povedať, že je pre Vás atraktívny?
- Aký obrázok najviac vystihuje, ako sa cítite v súčasnej chvíli? V živote? V práci (Shymon 2023a).

Karty MOŘE EMOCÍ/Emotion cards

Karty s názvom MOŘE EMOCÍ/Emotion cards majú širokú možnosť využitia. Ľudia interpretujú pocity, emócie, svoje psychické stavy rozdielne a rozdielne ich vyjadrujú. Niekedy môže byť naše pocity náročné vyjadriť a pomenovať. Uvedené karty komunikáciu uľahčujú. Kresby na kartách umožňujú vyjadriť pocity bez slov alebo tie správne slová pomáhajú hľadať. Kresba veľryby zobrazuje emóciu, psychický stav. Personifikovaná veľryba má špecifický výraz tváre a postavenie tela. Niektoré karty vyjadrovanú emóciu dofarbuje aj prostredie, v ktorom sa veľryba nachádza. Pri práci s kartami je možné využívať techniku prerámovania, ktorá vychádza z naratívnych prístupov. Spočíva v tom, že každá udalosť, situácia, správanie alebo vlastnosť môže byť prerozprávaná rôznymi spôsobmi. Každý prikladá udalostiam v živote subjektívne významy a tieto významy môžu byť v procese terapie zmenené. Prerámovanie otvára nové pohľady na situáciu a pomáha nevidieť svet čiernobiely. Napríklad, klient môže vidieť negatívne, že sa nevie presadiť. Za využiti prerámovania to môže byť interpretované ako jeho ohľaduplnosť, či schopnosť dávať druhým priestor. Kartičky na začiatku rozložíme uprostred miestnosti a vyzveme účastníkov (Shymon 2023b).

Aktivita: inštrukcia pre účastníkov vzdelávania je nasledovná. Vyberte si kartu, ktorá znázorňuje, ako sa máte, respektíve ako sa cítite. Pri uvedenej aktivite je možné využiť doplňujúcu otázku: Aký je to pocit?

Pre inšpiráciu uvádzame niekoľko otázok, ktoré je možné účastníkom vzdelávania klásť.

- S akými pocitmi na vzdelávanie prichádzate?
- Ako by mohol tento pocit ovplyvniť Vašu účasť na workshope?
- S akým pocitom by ste chceli odísť?
- Aká kartička najviac vystihuje Vaše očakávania?
- Aký pocit najčastejšie zažívate?
- Aká emócia sa Vám najľahšie vyjadruje? Rozpoznáva?
- Aké emóciu zažívate najčastejšie v strese?
- Aké pocity podľa Vás zažívajú ľudia so sklonom k pasivite, agresivite, manipulácii, asertivite?
- Aký pocit si zo školenia odnášate (Shymon 2023b)?

DOHODA O UČENÍ

Všetky skupiny, spoločenstvá, potrebujú pre spoločný život a spoločnú prácu dohody, pravidlá o spoločnom fungovaní. Bez pravidiel, písaných či nepísaných, spoločenstvo, skupina nemôže fungovať. Pravidlá si sociálne skupiny vytvárajú spontánne aj cielene a majú rôznu stupeň formalizácie. Zámerné vytváranie pravidiel školy vychádza z hodnôt, ktoré skupina deklaruje a chce žiť v dennom živote. Pravidlá nestačí len spoločne vybrať a zaviesť, je ich potrebné aj používať, modelovať ich dodržiavanie svojím správaním, hodnotiť a oceňovať ich dodržiavanie. Jednoducho žiť s nimi a podľa nich, nielen v skupine, na každej aktivite, ale aj v škole, triede, a podľa možností aj doma, či v širšej komunite (Piovarčiová, 2004). Nasledujúci obrázok znázorňuje proces tvorby pravidiel.

Obr. č. 4 Proces tvorby pravidiel (Piovarčiová 2004)

Aktivita: Pri práci so skupinou ľudí, je potrebné vytvoriť dohodu o Vašom fungovaní v skupine. Podporujete tak pracovné nasadenie skupiny a nastavíte náladu, v ktorej sa ľudia môžu rozvíjať a podeliť sa so skupinou o svoje silné a slabé stránky. Úlohou je definovať pravidlá správania sa účastníkov v skupine, v ktorej chce skupina spolupracovať, diskutovať o potrebách na vytvorenie atmosféry, v ktorej sa každý cíti bezpečne a je vítaný (Brander a kol. 2008).

Účastníkov vzdelávania vyzveme, aby v malých skupinách diskutovali o nasledujúcich otázkach:

- Čo potrebujem, aby som sa v skupine cítil príjemne? Čo potrebujeme ako skupina, aby sme dobre spolupracovali?
- Uveďte niekoľko príkladov ako: rešpekt, vzájomné počúvanie...

Každá skupinka si pripraví svoje nápady. Po 10 – 15 minútach sa všetci účastníci vrátia do pôvodnej skupiny. Každá skupina sa podelí o svoje najdôležitejšie nápady. Facilitátor zapíše všetky nápady na flipchart. Pravidlá majú byť ľahko dostupné v písomnej podobe, alebo vyvesené na viditeľnom mieste. Zapamätanie pravidiel podporuje aj ich vizualizácia vo forme piktogramov, obrázkov. (Brander a kol. 2008).

Uvádzame niekoľko príkladov pravidiel pre ďalšie využitie:

- časové limity,
- aktívna účasť,
- tolerancia, vzájomné rešpektovanie sa,
- používanie JA výrokov,

- zodpovednosť za seba i ostatných,
- interakcia je dôležitejšia než výkon,
- právo vyjadriť sa dobrovoľne,
- pravidlo vlastného názoru,
- pravidlo smeti (pravidlo nevynášania zo skupiny),
- STOP pravidlo,
- aktívne počúvanie,
- stíšenie zvonenia,
- vzájomne sa počúvať.

SWOT analýza školy

SWOT analýza predstavuje kombináciu dvoch čiastkových analýz, a to analýzu vnútorného prostredia (S-W) a analýzu vonkajšieho prostredia (O-T). Prvé dve skupiny faktorov sa zameriavajú na hodnotenie vnútorného prostredia školy. Zisťujeme silné a slabé stránky vo vzťahu k napĺňovaniu vízií školy. Druhé dve skupiny faktorov hodnotia vonkajšie prostredia školy, kde hľadáme príležitosti, ktoré by mohli pomôcť pri napĺňovaní vízií a možné riziká, ktoré by mohli cestou k ich naplneniu ohroziť (Zilcher, Svoboda 2019).

Jadro uvedenej metódy kvalitatívneho vyhodnotenia všetkých relevantných stránok fungovania školy spočíva v klasifikácii a ohodnotenia jednotlivých faktorov rozdelených do štyroch základných skupín. SWOT je odvodená od slov z angličtiny:

- S – Strengths – prednosti = silné stránky,
- W – Weaknesses – nedostatky = slabé stránky,
- O – Opportunitis – príležitosti,
- T – Threats – hrozby (Čapek 2010).

Aktivita: Aktivita prebieha v nasledovných krokoch. Na SWOT analýze pracuje skupina minimálne štyroch ľudí zo školy. Ich úlohou je identifikovať silné a slabé stránky školy, príležitosti a hrozby a zapísať ich do nasledujúcej SWOT matice.

Obr. č. 5 SWOT analýza

SWOT analýza	Pozitívne stránky školy / užitočné pre dosiahnutie cieľa	Negatívne stránky školy / škodlivé pre dosiahnutie cieľov
Vnútorne atribúty školy	S silné stránky	W slabé stránky
Vonkajšie atribúty školy	O príležitosti	T ohrozenia

Horská (2009) uvádza nasledovné otázky k silným a slabým stránkam, príležitostiam a ohrozeniam, ktoré sú účastníkom vzdelávania pri vlastnej SWOT analýze nápomocné.

Silné stránky:

- V čom sme ako škola jedineční?
- Kde máme najsilnejšie stránky?
- Čo sa nám darí najviac?

Slabé stránky:

- V ktorej oblasti sa objavujú problémy?
- Čo vnímame ako najväčší problém?
- Ako sa môžeme zo svojich chýb poučiť do budúcnosti?

Príležitosti:

- Kde vidíme najväčšie výzvy a príležitosti?
- Čo pre nás môže znamenať X?
- Ako môžeme využiť pre rozvoj našej školy Y?

Ohrozenia:

- Kde by sa mohli vyskytnúť problémy?
- Ktoré problémy by mohli zabrániť realizácii stanovených cieľov?

- Ako by sme sa mohli pripraviť na budúce riziká (Horská 2009) ?

Na záver aktivity je možné s účastníkmi vzdelávacieho diskutovať podujatia ohľadom realizovania evalvačného procesu a nástrojov evalvačného inkluzívneho modelu. Vhodné je kladenie nasledovných otázok.

- Ako často realizuje Vaša škola evalvačný proces a kto je jeho súčasťou?
- Kedy a ako ste naposledy realizovali autoevalváciu svojej triedy?
- Aké ďalšie nástroje evalvačného inkluzívneho modelu poznáte a používate ich?

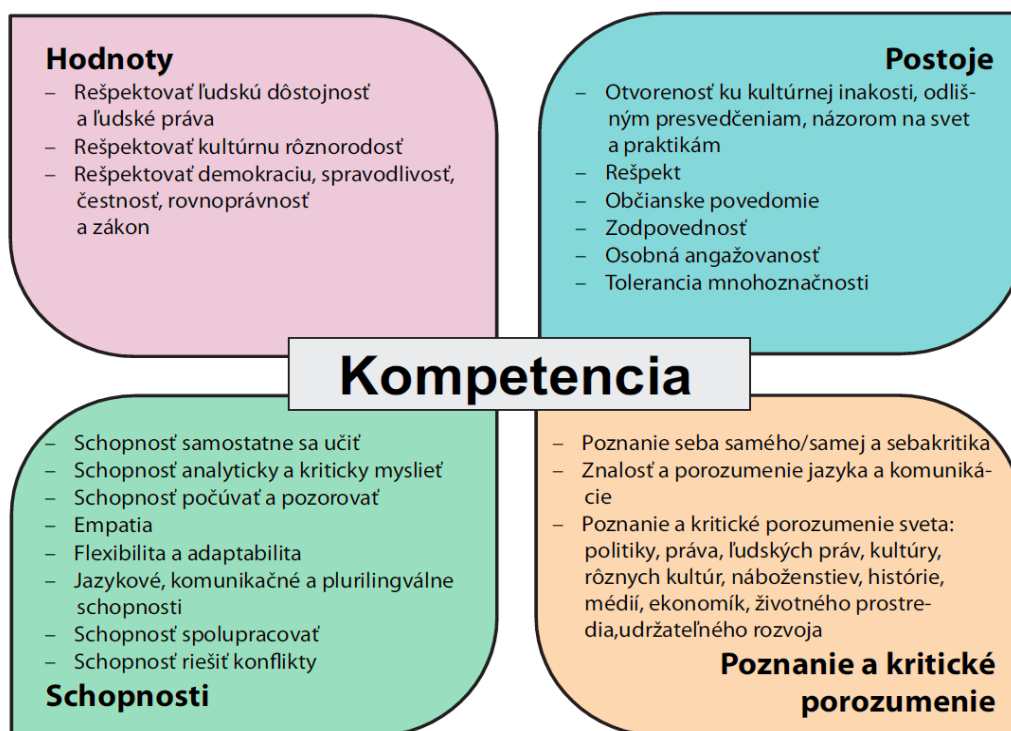
Aktivita k Referenčnému rámcu kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy

Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy (RFCDC) ponúka pre pedagógov systematický prístup k plánovaniu výučby, učenia sa a hodnotenia kompetencií pre demokratickú kultúru a ich zavádzanie do vzdelávacích systémov komplexným a transparentným spôsobom pre všetkých účastníkov vzdelávacieho procesu. Podrobne popisuje kompetencie, pričom deskriptory poskytujú nástroj, ako využiť kompetencie v praxi zo strany pedagógov. Centrom RFCDC je model kompetencií, ktoré si pedagógovia potrebujú osvojiť, aby mohli účinne participovať na demokratickej kultúre a žiť v pokoji s druhými ľuďmi v kultúrne rôznorodých demokratických spoločnostiach. Rámec zároveň obsahuje deskriptory pre všetky kompetencie v modeli (Rada Európy 2018).

Stála Konferencia ministrov školstva Rady Európy v roku 2016 na 25. schôdzi v Bruseli privítala Model kompetencií pre demokratickú kultúru. Je výsledkom konzultácií a testovania v členských štátoch Rady Európy i v ďalších krajinách. Je založený na princípoch, ktoré sú spoločné pre naše demokratické spoločnosti. Uvádza nástroje kritického porozumenia, prostredníctvom ktorých by učiaci sa na všetkých úrovniach vzdelávania mali nadobudnúť pocit spolupatričnosti a pozitívne prispieť k rozvoju demokratických spoločností, v ktorých žijeme (Rada Európy 2018).

Aktivita: Inštrukcia pre účastníkov vzdelávania znie nasledovne. Rozdeľte sa do skupiniek podľa školského zariadenia, v ktorom pracujete. Popíšte problémovú situáciu z prostredia školy, príčiny vzniku problémovej situácie, vlastné skúsenosti s riešením problémovej situácie. Následne za pomoci Modelu kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy (2018) definujte kompetencie pre demokratickú kultúru, ktoré ste pri riešení využili. Následne každá skupina prezentuje riešenie problémovej situácie.

Obr. 6: Model kompetencií pre demokratickú kultúru (Rada Európy 2018)

MOJA IDENTITA

Identita je pojem na ktorý neexistuje v sociálnych vedách ani v psychológii jednotné vysvetlenie. S pojmom identita si väčšinou spájame význam ako je vek, bydlisko, pohlavie a pod. Človeka však identifikujú aj jeho vlastnosti, schopnosti, sociálne role, či sociálne postavenie v spoločnosti (Bahn a kol. 2021).

Aktivita: Pri práci so skupinou je dôležité otvoriť diskusiu o identite každého účastníka. Prostredníctvom tejto aktivity môžeme zabrániť odsudzovaniu, stereotypom a predsudkom na základe výzoru (muž/žena, farba pleti, spôsob obliekania). Všetci máme v sebe určité predsudky, a preto je dôležité, aby každý v skupine mohol otvorene hovoriť o svojej identite. Vďaka aktivite sa tiež môžeme zamerať na to, v čom sme si podobní a čo nás spája s druhými. Cvičenie môžete tiež spojiť s existujúcimi normami – často sa mnohí z nás cítia zaškatul'kovaní (tzv. nálepkovanie) – a to len za základe noriem, ktoré existujú v spoločnosti (Bahn 2012).

V úvode aktivity každý účastník dostane hviezdu (papier v tvare hviezdy so 7 cípmi) s vysvetlením, že tieto hviezdy predstavujú identitu účastníkov a vyjadrujú ich vlastnosti, roly, presvedčenia, osobnosť, vzhl'ad, ktoré z človeka robia jedinečného jednotlivca. Každý z nás má inú hviezdu, pretože každý z nás je jedinečný a považuje za dôležité rôzne vrstvy identity vo svojom živote.

- 1. časť: *Kto som.*** Úlohou každého účastníka je napísať do každého cípu jednu črtu svojej identity. V jednom rohu môže byť iba jedno slovo. Je na každom účastníkovi, aby si sám vybral, čo je dôležité pre jeho identitu. Môžete tiež zdôrazniť fakt, že vrstvy by nemali byť vlastnosťami ako odvážnosť, lenivosť atď., ale mali by predstavovať skôr sociálne roly, presvedčenia, hodnoty, pôvod a iné prvky ich osobnosti (napr. facilitátor môže byť liberál, feminista, futbalista, hudobník, Maďar a moslim).
- 2. časť: *Čo máme spoločné.*** Keď budú všetky hviezdy zaplnené, požiadajte účastníkov, aby vytvorili skupiny po 4-5 členov. Požiadajte každú skupinu, aby diskutovala o ich vlastnej identite a o tom, čo ich spája (v rámci toho, čo majú napísané vo hviezdach) a čo ich odlišuje od ostatných (čo je na nich veľmi jedinečné a nenachádza sa v každej hviezde). Potom sa s účastníkov pýtajte na tieto otázky: Bolo ťažké nájsť sedem vlastností? Ako ste sa rozhodovali, čo je pre vás najdôležitejšie? Ovplyvňuje vás kontext? Ako? Našli ste niekoho v skupine, s ktorým máte spoločnú nejakú vrstvu identity? Existuje niečo, čo ste s nikým nezdieľali a nikomu ste nepovedali?
- 3. časť: *Strata identity.*** Vysvetlite účastníkom, že musia ohnúť tri cípy hviezdy, čím sa zbavia troch vlastností. Chvíľu počkajte a povedzte im, že teraz je načas ohnúť ďalšie dva cípy. Potom zostávajú iba posledné dva cípy. V poslednom kroku tejto časti cvičenia ich požiadajte, aby mohli ešte jeden roh a každý z nich si ponechal iba jednu vrstvu svojej identity (čiže jeden roh hviezdy). Ich úlohou bude zdieľať so zvyškom skupiny črtu identity, ktorú si nechali ako poslednú. Rozprávajte sa : *Ako ste sa cítili, keď ste „stratili“ časti svojej identity? Máte pocit, že vám niečo chýba, keď vám zostala iba jedna?* Rozhovor je možné spojiť so stereotypmi a predsudkami. Často môžeme vidieť, ako sú ľudia zaškatul'kovaní verejnosťou podľa jednej viditeľnej črty (na základe farby pleti, náboženstva, tvaru tela alebo etnického pôvodu) a nie podľa identity, ktorú si vybrali oni sami.
- 4. časť: *Privilegovaní a diskriminovaní.*** Je len na vás, či si vyberiete prácu v malých skupinách alebo v jednej veľkej skupine. Požiadajte účastníkov, aby si vybrali jednu črtu, ktorá ich stavia do privilegovaného postavenia a druhú, ktorá ich stavia

do diskriminovanej pozície. Dajte im určitý čas na diskusiu a potom sa opýtajte, v akom kontexte cítia tieto dve časti identity. Na nikoho príliš netlačte, niektorí účastníci sa vám nemusia zdôveriť, pokiaľ ide o tému diskriminácie. Tento krok je skôr o tom, ako sa v dnešnom svete používajú privilégia a že môžeme byť diskriminovaní v rôznych kontextoch (Bahn a kol. 2021).

SIMULAČNÁ HRA – MÁRIO (demokratické rozhodovanie a participácia)

Tento typ aktivity je vhodný v prípadoch, keď je potrebné opakované precvičovanie zručností prostredníctvom hry realistickom kontexte simulácie. Táto simulácia je veľmi dobrým nástrojom pre účastníkov, ktorí prešli školením v téme demokratické rozhodovanie. Môžeme mať dokonale pripravenú prednášku v tejto téme, ale na tejto simulovanej hre, ktorá je postavená priamo v prostredí školy, si účastníci dokážu veľmi dobre uvedomiť, ako by malo demokratické rozhodovanie v praxi prebiehať. Nasledovná hra je prevzatá zo vzdelávacieho tréningu s názvom “Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov” konaného v dňoch 05.-10.06.2022 v The European Wergeland Centre, Oslo.

Aktivita: Účastníkov rozdelíme na 4 skupiny (3-4 osoby). Následne im prečítame e-mail:

Vážená škola,

pred niekoľkými rokmi som ukončil našu školu, potom som šiel na univerzitu a následne som začal veľmi úspešne podnikat'. Som presvedčený, že to všetko bolo možné vďaka kompetenciám, ktoré som získal v našej škole. V osobnom raste mi pomohlo, že som nebol nikdy diskriminovaný vďaka skvelej práci našich úžasných učiteľov. Keďže som veľmi vďačný, rád by som svojej bývalej škole venoval dar v hodnote 50 000 eur. Môžete ho použiť na ľubovoľný účel s jednou podmienkou. Rozhodnutie o tom, ako peniaze použiť, by sa malo prijať demokratickým spôsobom a zohľadňovať názory žiakov, učiteľov, rodičov, vedenia školy. Rád navštívim školu a odovzdám peniaze. Prídem za 20 minút a rád uvidím ako budete rozhodovať o použití prostriedkov. Ak však rozhodovací postup nebude demokratický, budem musieť svoj návrh na poskytnutie daru stiahnuť. Budem mať čas byť s vami v škole iba 10 minút.

S úctou, Mário.

Po zdieľaní emailu od Mária si následne účastníci vzdelávania vyberú, akú skupinu budú zastupovať (žiaci, učitelia, rodičia, vedenie školy). Inštruujete ich, že čas 20 minút, po ktorom uplynutí príde Mário, musia využiť na sumárne rozhodnutie celej skupiny, akým spôsobom využijú jeho dar 50 000 eur. V rámci daného času pracujú spôsobom ako uznajú za vhodné, vy im počas toho žiadnym spôsobom nepomáhate. Úlohou facilitátora je účastníkov oboznamovať o prebiehajúcim čase a sledovať reakcie účastníkov. Akým spôsobom realizujú rozhodnutia, ako reagujú jednotlivci, kto je viac aktívny, kto menej, či využívajú demokratické rozhodovanie a dané postrehy si môžete zapisovať. Po uplynutí času Mário prichádza medzi účastníkov, ktorí mu následne interpretujú svoje rozhodnutie ako využijú jeho dar. Mária predovšetkým zaujíma, či dané rozhodnutie prebehlo požadovaným spôsobom, či sú všetky zainteresované strany s daným rozhodnutím spokojné, a či s ním súhlasia. Po tejto interakcii sa Mário rozhodne, či dar škole poskytne alebo nie (The European Wergeland Centre 2022).

Po zrealizovanej aktivite nasleduje diskusia s účastníkmi sa kladú nasledovné **otázky do diskusie:**

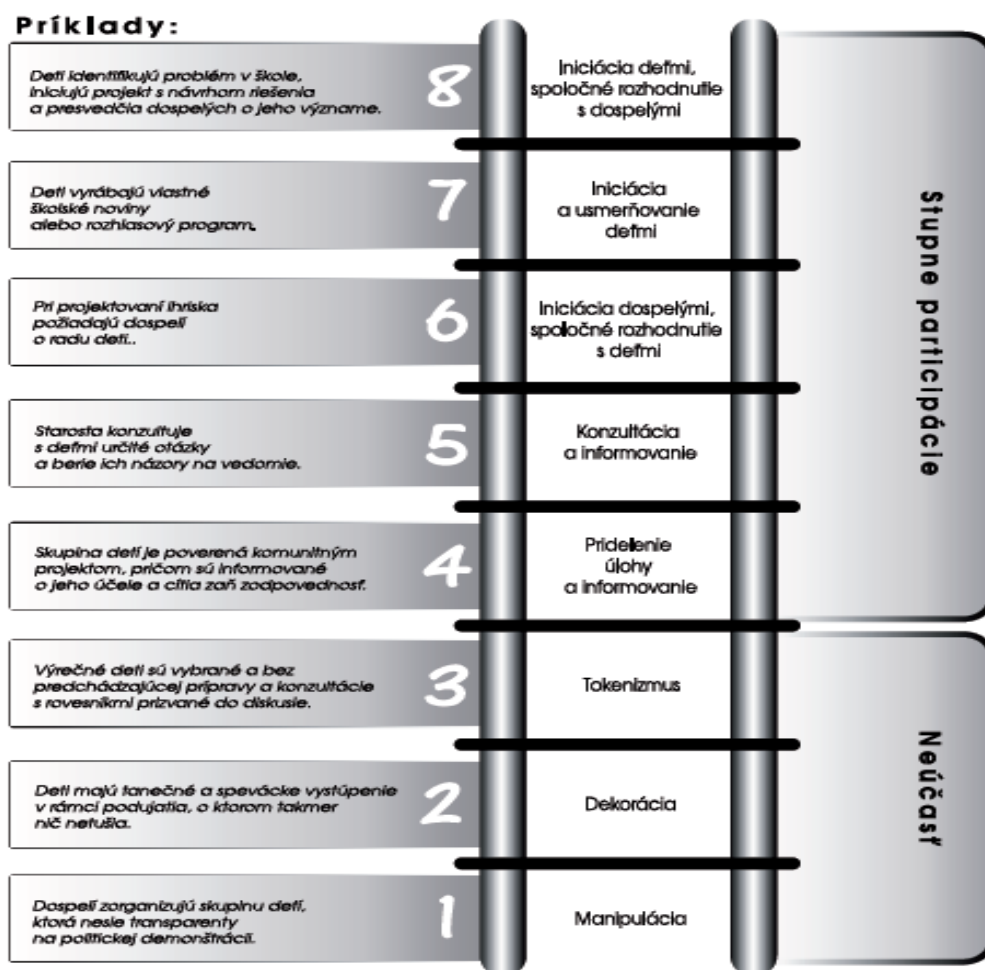
- Ako ste sa cítili počas aktivity?
- Boli ste spokojní s konečným rozhodnutím?
- Kto bol spokojný? Kto nebol spokojný? Prečo?
- Tí, ktorí boli menej aktívni, boli stotožnení s väčšinou?
- Myslíte si, že daný rozhodovací proces bol správne zvolenou metódou?
- Urobili by ste niečo inak?

Následne je účastníkom stručne odprezentované, aká by **demokratická škola** mala byť.

- Základom demokratickej školy je rešpekt, inklúzia, demokracia.
- Inkluzívna škola má byť demokratická škola.
- Dôležité je rešpektovanie ľudských práv a slobôd človeka, ľudskej dôstojnosti, váženie si demokracie a spravodlivosti.
- Školu netvorí iba vedenie, žiaci a učitelia. Do demokratickej školy je zahrnutá aj administratíva, security, rodičia a ostatní účastníci. Rešpektujú sa všetky všetky zúčastnené strany.
- Nevyhráva väčšina, ale zastúpená je vždy aj menšina.

- Významná je spolupráca rodičov a komunity, spolupráca s inštitúciami, s 3. sektorom a podobne.
- Škola si váži rôznorodosť, podporuje jednotu ľudstva, rovnosť šancí a odmieta akúkoľvek diskrimináciu.
- Každý žiak je jedinečný, vnímaný ako individualita a v rámci sociálneho prostredia plní istý dôležitý sociálny status.
- Demokratická a inkluzívna škola nie je konečným cieľom. Je to neustále flexibilný proces a aktívne spoluvytváranie spoločného priestoru.
- Logo školy by malo zobrazovať skutočnosť, že sú v škole vítaní všetci bez rozdielu.
- Je dôležité poukazovať na to, že nekorektné správanie sa nebude tolerovať, bude sa bezodkladne riešiť. Problémy sa snažiť neriešiť ale hneď direktívne, nemoralizovať.
- Dôležitou súčasťou demokratickej školy je fungujúca žiacka školská rada a školský podporný tím.
- Do školských aktivít zapájať všetkých žiakov školy, aj plachých žiakov.
- Neustále pracovať na budovaní pozitívnej klímy školy.
- Dbáť na zásady efektívnej komunikácie.
- Transparentnosť školy.
- Realizovať aspoň raz za rok výlety, podujatia zamerané na demokratické a ľudské práva.
- Zapájanie sa do miestnych a národných projektov.
- Rozvíjať kritického myslenia a schopnosť viesť kritický dialóg.

Na záver celej aktivity účastníkom zdieľame rebrík participácie, ktorý znázorňuje, aké spôsoby participácie rozhodovania je možné využívať, od manipulácie až po partnerstvo (The European Wergeland Centre 2022). Škola má v tejto fáze možnosť sebareflexie.

Obr. č. 7 Rebrík participácie

Podstatu participácie názorne ilustroval anglický psychológ a pedagóg Roger Hart pomocou modelu „Rebríka participácie“. Prvé tri úrovne predstavujú manipuláciu, dekoráciu a tokenizmus – klamlivé prostriedky participácie, ktoré môžu celé úsilie zabrzdiť. Skutočné formy participácie zahŕňajú úroveň „Priradenie úloh a poučenie“, v rámci ktorej deti dostávajú špecifické úlohy a úroveň „Konzultácia a poučenie“, pri ktorej deti samy radi dospelým a zároveň chápu, aký dopad bude mať ich názor na celkový výsledok. Na pokročilejších úrovniach rebríka stojí participácia „vychádzajúca od dospelých“, ktorá predstavuje proces spoločnej tvorby rozhodnutí s deťmi a „iniciovaná a usmerňovaná deťmi“, pri ktorej sa úloha dospelých obmedzuje len na poradnú činnosť. Posledná a najvyššia úroveň umožňuje deťom zúčastňovať sa rozhodovania a zdieľať zodpovednosť s inými deťmi a dospelými za súčasného vzájomného prístupu k informáciám a poznávaniu skúseností iných ľudí. Úspešná participácia sa neobmedzuje iba na jediný projekt, ale predstavuje neustály proces, ktorý prispieva k budovaniu kultúry participácie všade, kde dieťa vyrastá a žije, teda v rodine, v škole, v

zdravotníckom systéme, v komunite a v spoločnosti. Rozvoj kultúry participácie predstavuje míľnik v presadzovaní idey demokracie ako u dospelých, aj detí a jej výsledok, teda chápanie ľudských práv a podpora aktívneho občianstva obohacuje celú spoločnosť (Flowers et al. 2012).

PRÁVA DETÍ (Aktivita)

Aktivita Práva detí sa orientuje na témy detí, ľudských práv všeobecne a vzdelávanie. Nie je určené s koľkými účastníkmi je možné aktivitu realizovať, to znamená, že počet účastníkov je dobrovoľný. Trvanie aktivity je v rozsahu 60 minút. Súčasťou cvičenia je metóda hodnotenia v tvare diamantu smerujúca k diskusii o Dohovore a právach detí a ďalších tém:

- základné ľudské práva a špecificky práva dieťaťa v zmysle Dohovoru;
- povinnosti a zodpovednosti vyplývajúce z Dohovoru;
- spôsoby vymáhania týchto práv.

Zámerom je poskytnúť informácie o Dohovore o právach dieťaťa, rozvíjať kritické myslenie s prepojením na medziľudské vzťahy. Rozvinúť pocit zodpovednosti, solidarity, spravodlivosti a rovnosti. Cvičenie sa realizuje pomocou kariet s výrokmi – jeden balík pre každú skupinu, ďalej jeden veľký papier, určený na nástenku, písacie potreby a dostatok priestoru, kde každá skupina bude môcť pracovať samostatne (Brander a kol. 2008).

Príprava

- ✓ Vychádzajte zo skrátenej verzie Dohovoru o právach dieťaťa. Na nástenku si pripravte jeho jednotlivé články.
- ✓ Prečítajte si nižšie uvedené kartičky s výrokmi a dajte ich do súvislosti s Dohovorom. Rozhodnite sa, ktoré články by mohli vyvolať najzaujímavejšiu diskusiu v jednotlivých skupinách. Zvážte, ktoré otázky sú pre členov skupiny najvhodnejšie a ktoré môžu byť najproblematickejšie.
- ✓ Pre každú skupinu pripravte jeden balík kartičiek. Každý z nich vložte do obálky, aby sa nepomiešali.

Aktivita

Začnite krátkou informáciou o Dohovore. Opýtajte sa, čo už účastníci o ňom vedia. Pomocou pripravenej nástenky si spolu s nimi prejdite hlavné články Dohovoru. Požiadajte účastníkov, aby vytvorili trojčlenné alebo štvorčlenné skupiny. Rozdajte im obálky, v ktorých máte pripravené kartičky s výrokmi. Vysvetlite, ako sa postupuje pri

hodnotení podľa diamantového tvaru. Každá skupina najprv musí prediskutovať všetkých 9 výrokov a premyslieť si, do akej miery sa jednotlivé výroky týkajú ich vlastného života. Potom výroky usporiadajú do tvaru diamantu podľa poradia dôležitosti. Najprv musia na stôl položiť najdôležitejší výrok. Pod tento výrok, položia vedľa seba ďalšie dva najdôležitejšie výroky. Pod ne položia do radu ďalšie tri menej dôležité výroky. Do štvrtého riadku umiestnia dve kartičky a do piateho riadku položia jednu kartičku – tú, ktorej výrok považujú za najmenej dôležitý. Takýmto spôsobom budú kartičky zoradené do tvaru diamantu. Dajte skupinám 25 minút, aby sa dohodli na poradí dôležitosti výrokov a aby ich zoradili do tvaru diamantu. Keď úlohu dokončia, požiadajte účastníkov, aby sa poprechádzali po miestnosti a pozreli si poradie dôležitosti ostatných skupín. Potom prejdite k spoločnému rozboru s celou skupinou (Brander a kol. 2008).

Rozbor a vyhodnotenie

Po uskutočnení cvičenia bude každá skupina vyzvaná aby odprezentovala ako zoradila výroky. Nasledujú otázky ako sa im aktivita páčila a čo si z nej odnášajú.

- Ako by ste porovnali „diamanty“ jednotlivých skupín? Čo mali spoločné a v čom sa líšili?
- Prečo majú rôzni ľudia rôzne priority?
- Chcela by niektorá zo skupín, na základe prezentácie inej skupiny, prehodnotiť zoradenie kartičiek vo svojom „diamante“? Ktoré argumenty boli najpresvedčivejšie?
- Ktoré ľudské práva sa porušujú vo vašej komunite a prečo?
- Existujú také práva, ktoré nie sú zahrnuté v Dohovore o právach dieťaťa a o ktorých si myslíte, že by tam mali byť?
- Myslíte si, že deti potrebujú mať svoj vlastný Dohovor? Prečo?
- Ak majú svoj vlastný Dohovor deti, nemala by ho mať aj mládež vo veku 18 – 30 rokov?
- Aké špecifické práva by mal obsahovať takýto dohovor o právach mládeže?
- To, že práva detí zaručuje samostatný Dohovor, je jedna vec. Do akej miery si však deti môžu svoje práva vymáhať aj v skutočnosti?
- Akým spôsobom si ľudia vo všeobecnosti vymáhajú svoje práva?

- Ak je aktívna účasť jedným zo spôsobov uplatňovania práv v demokratickom prostredí, čo môžete odteraz urobiť, aby ste začali „uplatňovať svoje práva“ doma, v škole či v klube?
- Na koho sa môžu deti obrátiť, ak vedia o závažnom porušení svojich práv? (Brander a kol. 2008).

Je potrebné podotknúť, že neexistujú správne, respektíve nesprávne odpovede, ako usporiadať výroky na kartách. Účastníci by si mali uvedomiť, že jednotlivec má rôzne skúsenosti a ich potreby sa líšia, čo je potrebné rešpektovať. Napriek týmto podmienkam by mala nastať v skupine zhoda o poradí dôležitosti článkov, keďže aj reálnom živote majú rôzni ľudia, rôzne potreby, no napriek tomu je dôležité nájsť pre spoločenské dobro konsenzus.

Návrhy na pokračovanie

Je dobré, ak by aktivita mala pokračovanie, napríklad v podobe besedy s ľuďmi, ktorí dobre poznajú Dohovor o právach dieťaťa, či už psychológa, právnik a podobne. Pred besedou sa vhodné, ak so žiakmi urobíte zásobník nápadov o prípadoch porušovania ľudských práv detí (sexuálne zneužívanie, zanedbávanie, šikanovanie, ...). Pozvanej osoby sa opýtajte, kto sa vo vašej miestnej komunite zaoberá alebo kto zodpovedá za riešenie týchto prípadov, napr. rodičia, polícia, linky detskej istoty, sociálni pracovníci atď. Host' by mal poskytnúť inštrukcie, ako postupovať, ak sme svedkami porušovania práv, predovšetkým ak ide o závažné prípady, napríklad týrania detí v našom susedstve. Je dôležité podotknúť, že takéto situácie sa musia riešiť citlivo, taktne a rozvážne.

4. PRÍPADOVÉ ŠTÚDIE

V prípadových štúdiách, uvádzame možné príklady inkluzívneho vzdelávania a prístupu vo vzdelávaní na školách, ktorým predchádzali tvorby akčných plánov a to formou:

analýzy situácie s cieľom zistiť, ako sú zásady demokracie a ľudských práv integrované do života školy - **analýza SWOT**. Identifikovanie oblasti zmien a vypracovanie **akčného plánu**. **Implementovanie akčného plánu** so zapojením školskej komunity. Vyhodnotenie pokroku a posúdenie vplyvu svojej práce - **evalvácia**. **Zdieľanie získaných poznatkov** so všetkými zainteresovanými stranami, plánovanie ďalších opatrení. Pri výbere kompetencii pre demokratickú kultúru a spôsobov rozvíjania kompetencií v akčných plánoch sme sa opierali o Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy (2018a).

4.1. Prípadová štúdia č. 1

A. Lokalita, geografická poloha

Základná škola je súčasťou mesta s populáciou viac ako 42 000 ľudí. Ide o okresné mesto s dostatočne vybudovanou infraštruktúrou. Podľa dostupných štatistík žije v meste cca 2000 Rómov. V samospráve pôsobia pomáhajúce profesie v rámci komunitného centra ako komunitní a sociálni pracovníci, ktorí sa v spolupráci s mestom snažia integrovať ľudí zo sociálne znevýhodneného prostredia cez rôzne aktivizujúce programy, predovšetkým v oblasti bývania a zamestnanosti. V rámci komunitného centra je zriadený aj tanečný súbor, ktorý má dlhoročnú tradíciu a navštevujú ho rómske deti. V meste žije Rómov v obydliach, ktoré predstavujú nevyhovujúce podmienky, čo sa prejavuje v oblasti bývanie, keďže obydlia, v ktorých žijú sú v značnej miere poškodené. Školu navštevuje približne 700 žiakov. Škola má k dispozícii 48 učiteľov, 12 vychovávateľov, špeciálneho pedagóga a školského psychológa.

B. Identifikovanie bariér inkluzívneho a demokratického školského prostredia

1. niektorí pedagogický zamestnanci majú nedostatočné kompetencie v téme demokratického občianstva, nízka úroveň empatie medzi: učiteľ – žiak – rodič
2. malá otvorenosť komunikácie medzi učiteľom – učiteľom, žiakom – učiteľom
3. nedostatočná spolupráca s rodičmi žiakov a komunitným centrom

C. Cieľová skupina

1. Žiaci,
2. pedagogickí a odborní zamestnanci,
3. rodičia.

D. Partneri

1. rodičia
2. supervízor
3. komunitné centrum

E. Akčný plán

Opis problému

Škola má vybudovanú veľmi dobrú infraštruktúru a sídli v širšom centre mesta. Disponuje učebňami, ktoré žiakom umožňujú aby výučba bola pestrá a obohatená o praktické metódy. Veľa priestorov mimo tried sú upravené na oddychové/kreatívne zóny, kde žiaci môžu aj počas prestávok alebo v poobedňajších hodinách tráviť čas zmysluplne. Škola sa zapája do rôznych programov so zameraním na environmentálnu výchovu. Jedáleň má nedostatočnú kapacitu, keďže žiaci musia chodiť na obed v určený čas, aby bol zabezpečený výdaj obedov. Školu navštevujú aj žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia, predovšetkým rómsky žiaci, ktorí si vyžadujú špecifický prístup s cieľom zvýšiť záujem o vzdelávanie a sebarozvoj. V školskom kolektíve nefunguje vzájomná komunikácia, chýba motivácia pedagógov, autoevalvácia, uskutočňovanie spoločných aktivít (napr. teambuilding). Spoluprácu s komunitným centrom neexistuje..

Cieľ:

Zefektívniť spoluprácu medzi pedagógmi navzájom, motivovať ich k seba rozvoju, zabezpečiť komunikáciu medzi školou a rodičom. Zvýšiť záujem o vzdelávanie u všetkých žiakov, predovšetkým žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia cez zvýšenú aktivizáciu školy k smerom rodičom a nadviazaním spolupráce s komunitným centrom. Splnením tohto cieľa sa predpokladá zvýšenie záujmu o vzdelávanie u všetkých žiakov, predovšetkým žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Stručný opis aktivít

AKTIVITA	CIEĽOVÁ SKUPINA	RIZIKOVÉ FAKTORY a čo možno s nimi urobiť?	Ktoré kompetencie sa cez danú aktivitu rozvíjajú	Spôsob rozvíjania kompetencií
Zdieľačky <i>Vytvoriť komunitu učiteľov, ktorí si budú odovzdávať skúsenosti, inšpirácie a</i>	Učitelia	Rizikové faktory: - neochota učiteľov - chorobnosť	POSTOJE: Osobná angažovanosť	Spolupracuje s druhými ľuďmi na presadzovaní spoločných záujmov
			POSTOJE:	

<i>navzájom sa motivovať</i> - uskutočňujú sa každý pondelok v trvaní cca 60 min., - účasť je dobrovoľná, učitelia si odovzdávajú skúsenosti, - inšpirácie, čo sa im na hodinách podarilo, čo nie, - vzájomné posúvanie sa a spolupráca, získavajú väzby medzipredmetových vzťahov a spolupracujú na spoločných témach		Čo možno s nimi urobiť: - motivácia cez osobné ohodnotenie - za účasť umožniť využiť náhradné voľno	Zodpovednosť	Dodržiava dôsledne svoje záväzky voči iným
<i>Triedne rozhovory</i> <i>Viesť rešpektujúci spôsob komunikácie učiteľ - rodič - žiak.</i> - rozhovory sa uskutočnili v mesiacoch november - december, - harmonogram zostavil triedny učiteľ - vytvoril ponuku termínov, na ktoré sa prihlasovali rodič spolu s dieťaťom, - rozhovory sa konali vo večerných hodinách a to online alebo osobne.	Triedny učiteľ Učitelia	Rizikové faktory: - preťaženosť triednych učiteľov	SCHOPNOSŤ: Rešpekt	Snaží sa lepšie pochopiť svojich kamarátov/ky tým, že si predstaví ako javy vyzerajú z ich pohľadu.
		Čo možno s nimi urobiť: - motivácia cez osobné ohodnotenie	SCHOPNOSŤ: Schopnosť spolupracovať	Vytvára pozitívne vzťahy s druhými ľuďmi v skupine.
<i>Multikultúrnosť - multikultúrna galéria v škole</i> <i>Žiaci prezentujú kultúry, ktoré sú pre nás menej známe s kontextom na historické stereotypy a predsudky - rómska kultúra, židovská kultúra</i>	žiaci, učitelia, rodičia	Rizikové faktory: - chorobnosť - nezáujem učiteľov - nezáujem rodičov	HODNOTY: Vážiť si kultúrnu rôznorodosť	Presadzuje názor, že človek by sa mal vždy usilovať o vzájomné porozumenie a zmysluplný dialóg medzi ľuďmi a skupinami, ktoré sú vnímané ako navzájom „odlišné“.

- žiaci si pre svojich spolužiakov, učiteľov a rodičov pripravili popoludnie venované multikulturalizmu - vytvorili krátke videá /reklamné shoty/ na tému rómskej a židovskej kultúry, pripravili ochutnávku tradičných jedál, - pripravili bannery na tému významných rómskych osobností - vytvorili autorskú výstavu s fotografií miestneho židovského cintorína - zúčastneným odprezentovali zvyky a tradície rómskej kultúry - odprezentovali zvyky a tradície židovskej kultúry s ukážkou náboženských predmetov - počas celej aktivity žiaci vytvorili playlist s rómskou a židovskou hudbou				
Workshop pre učiteľov - Inakosť a rešpektujúci prístup <i>Odovzdávanie poznatkov, skúsenosti a inšpirácie kolegom</i> - workshop sa uskutočnil pre 24 pedagógov - predstavili a odskúšali sme s nimi aktivity, ktoré sme sa naučili na vzdelávaní Slovenskej akadémie	učitelia	Rizikové faktory: - chorobnosť - nedostatočná motivácia učiteľov	SCHOPNOSŤ: Schopnosť spolupracovať	Pri práci v skupine komunikuje s druhými o akýchkoľvek relevantných, resp. užitočných informáciách.
		Čo možno s nimi urobiť: - účasť pretavená v hodnotení učiteľov	POZNANIE A KRITICKÉ MYSLENIE: Poznanie seba samého/samej a sebakritika	Dokáže kriticky uvažovať o svojich vlastných hodnotách a presvedčeniach.

- pracovali sme s terapeutickými kartami - rozobrali sme spolu aké dôležité je vnímanie inakosti v triede, rešpektujúci prístup				
Spolupráca s Komunitným centrom <i>Nastaviť spoluprácu s komunitným centrom s cieľom výmeny informácie a realizácie spoločných aktivít</i> - úvodná návšteva KC triednym učiteľom po vyučovaní - výmena informácií o žiakoch a ich rodinách, ktoré sú klientmi daného KC - nastavenie spolupráce a pravidelných stretnutí	triedny učiteľia	Rizikové faktory: - nezáujem učiteľov - neochota KC spolupracovať	POSTOJE: Osobná angažovanosť	Vyjadruje presvedčenie vo svoju schopnosť zvládnuť prekážky pri dosahovaní cieľa.
		Čo možno s nimi urobiť: - umožniť v rámci pracovnej doby - osloviť zriaďovateľa KC	POZNANIE A KRITICKÉ MYSLENIE: Poznanie seba samého/samej a sebakritika	Dokáže kriticky uvažovať o príčinách porušovania ľudských práv, vrátane roly, ktorú zohrávajú stereotypy a predsudky v procesoch smerujúcich k porušovaniu ľudských práv.
Čiernobiely svet <i>Pripraviť divadelné predstavenie - muzikál na tému rôznorodosti, rešpektovania komunity LGBTI</i> - nácvik jednotlivých čísel samotnými žiakmi - nácviky sa konali po vyučovaní - žiaci svoje predstavenie prezentovali pred svojimi spolužiakmi aj širokou verejnosťou - divadelná súťaž, konferencia INOŠKOLA	Žiaci, učiteľia, verejnosť	Rizikové faktory: - nedostatočný záujem o aktivitu zo strany žiakov - chorobnosť	POSTOJE: Rešpekt	Vyjadruje úctu k druhým ľuďom a považuje ich za rovnocenné ľudské bytosti.
		Čo možno s nimi urobiť: - pretaviť účasť v hodnotení žiaka	SCHOPNOSŤ: Schopnosť spolupracovať	Podieľa sa svojím dielom na spoločnej práci v skupine.

Očakávané výsledky

- Zvýšený záujem žiakov o aktivity,
- Zvýšená angažovanosť učiteľov, vedenia školy a rodičov
- Zlepšená klíma školy v oblasti zvýšenej tolerantnosti a rešpektovaniu inakosti a osôb z rôznych spoločenských vrstiev
- Spolupráca s externým prostredím školy – komunitným centrom

4.2. Prípadová štúdia č. 2

A. Lokalita, geografická poloha

Základná škola sa nachádza v meste, ktoré je súčasťou Banskobystrického kraja. Populácia tohto mesta je viac ako 5000 obyvateľov, z toho je oficiálne podľa štatistik 34 osôb rómskeho pôvodu, no reálne žije v meste oveľa viac Rómov. V meste pôsobia dve základné školy, ktorých zriaďovateľom je samospráva a jedna súkromná škola. Ďalšími inštitúciami, ktoré poskytujú neformálne vzdelávanie a aktivity sú dve centrá voľného času, jedno v pôsobnosti mesta a druhé súkromné. Základná škola, ktorá je súčasťou našej prípadovej štúdie je orientovaná v centre mesta, v historickej budove. Našu školu navštevuje 232 žiakov, z toho 16 integrovaných žiakov. Škola zamestnáva 41 osôb, 28 pedagogických zamestnancov. Školský vzdelávací program má prírodovedné a regionálne zameranie. Škola sa nachádza v príjemnom prostredí, v historickej budove mesta. Má k dispozícii 4 odborné učebne, školskú záhradu, eko-učebňu, multifunkčné ihrisko, inovatívne vyučovacie metódy- praktické projekty, skupinové vyučovanie, rovesnícke vzdelávanie, bohatú krúžkovú činnosť, kvalitný školský klub detí - oddelenie pre žiakov 2. stupňa.

B. Identifikovanie bariér inkluzívneho a demokratického školského prostredia

1. zlepšenie výsledkov výchovno-vzdelávacej činnosti a školskej dochádzky zabezpečením rovnakého prístupu k vzdelávaniu pre všetkých žiakov
2. zlepšenie sociálnej školskej klímy rešpektovaním rôznorodosti a individuálnych potrieb žiakov
3. zlepšenie odborných kompetencií pedagógov realizáciou aktualizáčného vzdelávania s témami inklúzie

C. Cieľová skupina

1. žiaci – intaktní, so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, zo sociálne znevýhodneného prostredia
2. pedagógovia – učitelia, členovia inkluzívneho tímu – školskí špeciálni pedagógovia, asistenti učiteľa, sociálny pedagóg
3. rodičia žiakov

D. Partneri

1. zriaďovateľ školy - mesto
2. NIVAM, iné vzdelávacie inštitúcie
3. Súkromné centrum poradenstva a prevencie

E. Akčný plán

Opis problému

Základná škola je plnoorganizovaná škola so všetkými ročníkmi, ktorú navštevuje 230 žiakov. Viacero žiakov školy dosahujú vynikajúce výsledky, no na druhej strane viacero žiakov nedosahuje dostačujúce výsledky. 16 žiakov má špeciálne potreby. Niektorí sú zo sociálne slabšieho prostredia. Inklúzia by mala byť bežnou školskou praxou. Pedagógovia však nemajú dostatočné kompetencie a na vyučovaní sa nevyužívajú metódy inkluzívneho vzdelávania. Žiakov je potrebné vychovávať k tolerancii. Zostáva široký priestor na skvalitnenie spolupráce školy a rodiny. U mnohých žiakov prevláda nezáujem o učenie a vyskytujú sa aj sociálno-patologické javy. Škola potrebujeme viac informácií a vedomostí o tom, akým spôsobom zlepšiť podmienky pre inklúziu. Zámerom je inovovať a implementovať školský vzdelávací program s dôrazom na inklúziu a rozšíriť profil absolventa o multikultúrne kompetencie. Nevyhnutnosťou je nájsť spôsob, ako znižovať nerovnosť vo vzdelávaní a odstraňovať školskú neúspešnosť detí. Cieľom je vytvárať priateľskú klímu v škole a zohľadňovaním individuálnych potrieb žiakov zabezpečovať rovnaký prístup k vzdelávaniu. Vytvorenie a realizovanie akčného plánu je prostriedkom na budovanie demokratickej a inkluzívnej školy.

Cieľ

1. Nájsť spôsob, ako znižovať nerovnosť vo vzdelávaní a odstraňovať školskú neúspešnosť detí.

2. Vytvárať priateľskú klímu v škole a zohľadňovaním individuálnych potrieb žiakov zabezpečovať rovnaký prístup k vzdelávaniu.
3. Tvorba a realizácia akčného plánu pre budovanie demokratickej a inkluzívnej školy.

Stručný opis aktivít

AKTIVITA	CIEĽOVÁ SKUPINA	RIZIKOVÉ FAKTORY a čo možno s nimi urobiť?	Ktoré kompetencie sa cez danú aktivitu rozvíjajú	Spôsob rozvíjania kompetencií
<i>Adaptačné vzdelávanie pedagógov na tému inklúzie</i> V rámci pedagogických klubov sa budú preberať témy: podstata inklúzie, metódy inkluzívneho vzdelávania, sociálna klíma triedy a školy, metodika diferencovaného vyučovania, začlenenie multikultúrnej výchovy do vyučovania, typy učenia, iné formy hodnotenia, príklady dobrej praxe	učitelia	Rizikové faktory: - nezáujem pedagógov o vzdelávanie	POSTOJE: Osobná angažovanosť	Spolupracuje s druhými ľuďmi na presadzovaní spoločných záujmov
		Čo možno s nimi urobiť: - zaujímavé a efektívne školenia	POSTOJE: Zodpovednosť	Dodržiava dôsledne svoje záväzky voči iným
<i>Aktivity na podporu inkluzívneho vzdelávania - diferencované úlohy</i> Učitelia využijú možnosti diferencovaného vyučovania – zmena metód, redukcia obsahu	učitelia a žiaci	Rizikové faktory: - preferencia tradičných metód	SCHOPNOSŤ: Samostatne sa učiť	Dokáže sa učiť o nových témach s minimálnou pomocou.
		Čo možno s nimi urobiť: - dostatočná metodická pomoc	POSTOJE: Tolerancia mnohoznačnosti	Cíti sa dobre i v neznámych situáciách.

Aktivity na podporu multikultúrneho vzdelávania - Hry na posilnenie komunity Na hodinách občianskej a etickej výchovy sa budú realizovať aktivity zamerané na prijímanie rozmanitosti a rozvíjanie pochopenia	sociálny pedagóg a žiaci	Rizikové faktory: - preferencia tradičných metód	HODNOTY: Vážiť si kultúrnu rôznorodosť	Zdôraznenie výnimočnosti a individuality každého žiaka a podpora jeho vedomostí, schopností a zručností.
		Čo možno s nimi urobiť: - dostatočná metodická pomoc	POSTOJE: Otvorenosť ku kultúrnej inakosti	Prejavuje záujem spoznať presvedčenia, hodnoty, tradície a pohľady druhých ľudí na svet.
Zbierka prác žiaka Portfólio žiaka Žiaci si založia zbierku svojich prác, definujú svoje ciele, úspechy, spôsob sebahodnotenia	žiaci	Rizikové faktory: - nezáujem žiakov	SCHOPNOSŤ: Samostatne sa učiť	Preukazuje schopnosť monitorovať, definovať, stanoviť priority a dokončiť úlohy bez priameho dozoru.
		Čo možno s nimi urobiť: - vhodná motivácia, hodnotenie žiaka	POZNANIE A KRITICKÉ MYSLENIE: Poznanie seba samého/samej a sebakritika	Poznanie seba samého aj iných spolužiakov, poznanie a kritické porozumenie sveta, ľudských práv, ľudských potrieb, ľudských pováh, zvykov, tradícií, kultúry.
Aktivity na podporu inkluzívneho vzdelávania - Doučovanie žiakov Budú podchytení žiaci, ktorým hrozí opakovanie ročníka, budú sa doučovať v rámci školského klubu so sociálnou pedagogičkou	slabo prospievajúci žiaci	Rizikové faktory: - nezáujem žiakov	POSTOJE: Rešpekt	Vyjadruje úctu k druhým ľuďom a považuje ich za rovnocenné ľudské bytosti.
		Čo možno s nimi urobiť: - vhodná motivácia, súčasť hodnotenia	SCHOPNOSŤ: Schopnosť spolupracovať	Pri práci v skupine komunikuje s druhými o akýchkoľvek relevantných,

				resp. užitočných informáciách.
Rodičovské stretnutie - Stretnutie trojici Uskutoční sa stretnutie, ktorého iniciátorom bude triedna učiteľka, v trojici sa budú hľadať príčiny a možnosti riešenia problémov	žiak, rodič, učiteľ	Rizikové faktory: - nezáujem rodičov	SCHOPNOSŤ: Empatia	Snaží sa lepšie pochopiť svojich kamarátov/ky tým, že si predstaví ako javy vyzerajú z ich pohľadu.
		Čo možno s nimi urobiť: - opakovaná výzva na účasť	POSTOJE: Rešpekt	Zaobchádza so všetkými ľuďmi s rešpektom, odhliadnuc od ich príslušnosti ku kultúre.
Aktivity na podporu inkluzívneho vzdelávania – rovesnícke, kooperatívne vyučovanie, učenie v dvojici Počas vyučovania budú využité metódy vzájomného učenia sa žiakov, výsledky práce budú dielom skupín žiakov	učitelia a žiaci	Rizikové faktory: - Preferencia tradičných metód	SCHOPNOSŤ: Počúvať a pozorovať	Pozorne počúva rôzne názory.
		Čo možno s nimi urobiť: - dostatočná metodická pomoc	POSTOJE: Osobná angažovanosť	Spolupracuje s druhými ľuďmi na presadzovaní spoločných záujmov
Metodická príručka – Inkluzívna škola Výstupom adaptačného vzdelávania bude interná metodická príručka so zbierkou aktivít na podporu inklúzie, pracovných listov a prezentácií.	učitelia	Rizikové faktory: - časová tieseň	HODNOTY: Rešpektovať ľudskú dôstojnosť a ľudské práva	Dokáže zdôvodniť, že ľudské práva by sa mali vždy chrániť a rešpektovať.
		Čo možno s nimi urobiť: - priebežná príprava materiálov	POSTOJE: Tolerancia mnohoznačnosti	Cíti sa dobre i v neznámych situáciách.

Očakávané výsledky

Miera dosiahnutia očakávaných výsledkov sa bude zisťovať prostredníctvom kvantitatívnych a kvalitatívnych ukazovateľov.

Kvantitatívne:

- počet prospievajúcich žiakov, odučených hodín s využitím metód diferencovaného vyučovania, školení, portfólií žiakov, vyhodnotených dotazníkov, aktivít, vytvoreného metodického materiálu, vypracovaný a zrealizovaný akčný plán stratégie inkluzívneho vzdelávania

Kvalitatívne:

- zlepšené podmienky pre inkluzívne vzdelávanie
- zvýšená odbornosť pedagógov
- vyšší záujem žiakov o učenie
- lepšia sociálna klíma školy

Monitorovanie pokroku sa uskutoční prostredníctvom priamych pozorovaní, vyhodnotených dotazníkov, hospitácií, pohovorov s pedagógmi, žiakmi a rodičmi žiakov a hodnotením dosiahnutými vzdelávacích výsledkami. Naše očakávania: pokles počtu neprospievajúcich žiakov, pokles počtu výchovných problémov, zvýšenie odbornosti pedagogických zamestnancov, zlepšenie sociálnej klímy v triedach a škole, zvýšenie informovanosti rodičov.

4.3. Prípadová štúdia č. 3

A. Lokalita, geografická poloha

Škola sa nachádza v obci, ktorá má 1683 obyvateľov. Väčšinu obyvateľstva tvoria obyvatelia v produktívnom veku od 15 - 64 rokov, cca 1300 obyvateľov obce. Podľa dostupných dát sa percentuálne zastúpenie Rómov v obci pohybuje v intervale 11 % – 20 %. Odhaduje sa, že reálny počet Rómov žijúcich na území obce je vyšší, nakoľko isté percento rómskych občanov buď nemá trvalý pobyt na území obce alebo sa hlási k inej národnosti. Rómovia žijú na okraji obce. Z hľadiska vzdelanosti obyvateľstva dané územie vykazuje nízku vzdelanostnú úroveň. V obci nepôsobí komunitné centrum, okrem opatrovateľskej služby sa v obci neposkytujú žiadne iné sociálne služby, v rátane terénne sociálnej práce.

B. Identifikovanie bariér inkluzívneho a demokratického školského prostredia

1. Nezáujem o vzdelávanie detí zo strany rodiny (osobná angažovanosť, vzájomné pochopenie kultúry, tradícií)
2. nízka spolupráca s rodičmi žiakov a učiteľmi,
3. nízka úroveň disciplíny žiakov,

C. Cieľová skupina

1. Žiaci,
2. pedagogickí a odborní zamestnanci,
3. rodičia.

D. Partneri

1. Občianske združenie,
2. Omamy.

E. Akčný plán

Opis problému

Základná škola je Zelenou školou, ktorá venuje veľkú pozornosť environmentálnej výchove. Snažia sa vytvoriť bezpečné prostredie a prostredie podporujúce úspešnosť všetkých žiakov bez rozdielu. Vo výchovno-vzdelávacom procese využíva inovatívne metódy v oblasti environmentálnej, protidrogovej, zdravotnej výchovy, výchovy k manželstvu a rodičovstvu , taktiež pracujeme so žiakmi so ŠVVP a talentovanými žiakmi. Súčasťou školy je aj základná umelecká škola, ktorá umožňuje žiakom vzdelávanie aj po umeleckej stránke a materská škola. Žiaci dosahujú rôzne ocenenia na súťažiach v rámci Slovenska, či už v hudobnej výtvarnej alebo tanečnej sfére. Taktiež využívajú moderný multifunkčný športový komplex a hospodárky dvor, kde chovajú kone a domáce zvieratá, skleník so záhradou. Na škole pretrváva problém s nedostatočnou dochádzkou žiakov, trápí ich nezáujem o spoluprácu zo strany rodičov. Zároveň by chceli pracovať na zlepšení hygienických návykov žiakov a zlepšiť správanie žiakov počas vyučovania.

Cieľ:

Realizáciou akčného zlepšiť dochádzku žiakov do školy, zároveň zlepšiť spoluprácu zamestnancov školy s rodičmi a žiakmi, posilniť a upevniť vzťahy. Pracovať aj na zlepšení

hygienických návykov žiakov a na eliminácii negatívneho správania žiakov počas výchovno-vzdelávacieho procesu.

Stručný opis aktivít

AKTIVITA	CIELOVA SKUPINA	RIZIKOVÉ FAKTORY a čo možno s nimi urobiť?	Ktoré kompetencie sa cez danú aktivitu rozvíjajú	Spôsob rozvíjania kompetencií
Učiaci sa streda	Učitelia, žiaci	Oboznámenie kolegov/manažmentu školy o výstupoch zo študijného pobytu a plánovanej realizácii akčného plánu	POSTOJE: Občianska uvedomelosť	Nechuť kolegov meniť zaužívané metódy a formy učenia Propagácia akčného plánu
			POSTOJE: Rešpekt	Vysvetlenie dôležitosti zmeny postojov
Zasadnutie školského parlamentu - naplánovanie akcií týkajúcich sa ľudských práv	Žiaci, učitelia, rodičia	Motivácia rodičov, učiteľov, spolupráca so školou, rodičmi a učiteľmi	POSTOJE: Otvorenosť ku kultúrnej inakosti	Prejavovať záujem spoznať presvedčenia, hodnoty, tradície a pohľady druhých ľudí na svet.
			SCHOPNOSŤ: Schopnosť spolupracovať	Vytvárať pozitívne vzťahy s ďalšími ľuďmi v skupine. Podieľať sa svojím dielom na spoločnej práci v skupine.
Olympiáda ľudských práv	Žiaci, pedagogickí a odborní zamestnanci	Zabezpečenie online formy prezentácie pozitívnych rómskych vzorov	HODNOTY: Vážiť si kultúrnu rôznorodosť	Vyjadrovať názor, že kultúrna rozmanitosť v rámci spoločnosti by mala byť vnímaná a hodnotená pozitívne.

			SCHOPNOSTI: Schopnosť počúvať a pozorovať	Pozorne počúvať rôzne názory. Pozorne načúvať druhým ľuďom. Aktívne druhých ľudí počúvať.
Adventný kalendár	Žiaci, pedagogickí a odborní zamestnanci, Omamy, rodičia	Väčšia motivácia rodičov a žiakov formou pútavých besied	POSTOJE: Občianska uvedomelosť	Spolupracovať s druhými ľuďmi na presadzovaní spoločných záujmov.
			POZNANIE A KRITICKÉ POROZUMENIE: Poznanie a kritické porozumenie kultúry, rôznych kultúr a náboženstiev	Hľadať to čo nás spája a nie to čo nás rozdeľuje

Očakávané výsledky

- eliminácia negatívnych prejavov správania žiakov
- posilnenie dodržiavania pravidiel
- vzájomná akceptácia

4.4. Prípadová štúdia č. 4

A. Lokalita, geografická poloha

Obec má viac ako 1300 obyvateľov. Z hľadiska národnostného zloženia predstavuje slovenskú národnosť 98 %, 1 % je neuvedená národnosť, rómska národnosť 0%. Dôraz v obci je kladený na podporu a optimalizáciu rovnomerného rozvoja siete škôl, vzdelávacích, školiacich a preškoľovacích zariadení. V obci sa nachádza základná škola, ktorej poslanie je vychovávať zodpovedných, celoživotne sa vzdelávajúcich žiakov a to v spolupráci s rodičmi žiakov a miestnou komunitou. Obec leží na ceste II. triedy, niektoré úseky nemajú pevný kryt. Veľká pozornosť je v súčasnosti venovaná odstráneniu bodových dopravných závad na hlavnej dopravnej tepne. Zastavaným územím obce prechádza regionálna jednokoľajná železničná trať.

B. Identifikovanie bariér inkluzívneho a demokratického školského prostredia

- Nízka informovať žiakov, rodičov a zamestnancov z oblasti ľudských práv,
- nízka spolupráca rodičov a zamestnancov a slabá vzájomná spolupatričnosť.

C. Cieľová skupina

- 1: Zamestnanci školy,
- 2: žiaci,
- 3: rodičia.

D. Partneri

- 1: Súčasní, aj bývalí žiaci,
- 2: rodičia,
- 3: zamestnanci,
- 4: spolupracujúce organizácie (UNICEF Slovensko, Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska, židovské múzeum,...).

E. Akčný plán

Opis problému

Problémom je nízka informovať žiakov, rodičov a zamestnancov z oblasti ľudských práv a ich nízka spolupráca a vzájomná spolupatričnosť. Vzhľadom na situácie a prípady, kedy sa ľudské práva vo svete porušujú, je potrebné žiakov a učiteľov vo väčšej miere vzdelávať v oblasti ľudských práv, zároveň ich upovedomiť o tom, že majú ľudské práva, ale i povinnosti z nich vyplývajúce. Okrem toho je dôležité ich upozorňovať na to, že sa v škole vzdelávajú aj žiaci, ktorí potrebujú podporné opatrenia poskytované v kontexte princípov inkluzívneho vzdelávania. Z uvedeného dôvodu je nutné viesť všetkých k tolerancii, spolupatričnosti, vzájomnej spolupráci a pomoci.

Cieľ:

Cieľom je zabezpečiť na škole toleranciu inakosti, zlepšiť vzájomnú spolupatričnosť, spoluprácu a zvýšiť povedomie o dodržiavaní ľudských práv vo svete.

Stručný opis aktivít

AKTIVITA	CIEĽOVÁ SKUPINA	RIZIKOVÉ FAKTORY a čo možno s nimi urobiť?	Ktoré kompetencie sa cez danú aktivitu rozvíjajú (Rada Európy 2018a)	Spôsob rozvíjania kompetencií (Rada Európy 2018a)
Aktualizačné vzdelávanie zamerané na rozvoj kompetencií spojených v rámci témy inklúzie a získanie nových vedomostí a zručností potrebných na výkon pracovnej činnosti zamestnanca. Aktivity zameraná na sebarozvoj, silné a slabé stránky, na poznanie samého seba, sebakritické zhodnotenie vlastnej osoby prostredníctvom hry zameranej na sebaopoznanie, napríklad s využitím kariet na spoznávanie seba samého	Zamestnanci	Nízka spolupráca, nedostatočná motivácia zamestnancov	SCHOPNOSTI: Schopnosť spolupracovať	Pracovať na tvorbe konsenzu s cieľom dosiahnuť cieľ skupiny.
		Prezentáciou zámeru projektu získať zamestnancov pre participáciu v projekte a motivovať ich k profesionálnemu rastu	POZNANIE A KRITICKÉ POROZUMENIE: Poznanie seba samého/samej a sebakritika	Kriticky uvažovať o svojich vlastných hodnotách a presvedčeniach, svojich vlastných predsudkoch a stereotypoch.
Hodiny zamerané na zvyšovanie povedomia o ľudských právach, vzdelávania k ľudským právam a demokratickej kultúre zahrnuté do výchovno-vzdelávacieho procesu. Učenie žiakov o demokracii a o	Žiaci druhého stupňa	Nízka spolupráca, nezáujem o tému ľudské práva	HODNOTY: Vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva	Zdôvodňovať, že každý by mal uznávať základné slobody každej ľudskej bytosti. Obhajovať názor, že ľudské práva sú nevyhnutné pre každého, aby mohol dôstojne žiť.
		Vysvetlenie rizík nedemokratických systémov a ich následkov v spoločnosti, hranie rolových hier na uvedomenie si		

tom, ako sa správa demokratický občan.		dôležitosti ľudských práv		
Téma ľudské práva v kontexte pripomienky na detí, ktoré zahynuli počas holokaustu. Upozornenie žiakov na nebezpečenstvo predsudkov, nenávisť, diskriminácie a prenasledovania na základe náboženského presvedčenia. Virtuálna prehliadka múzeí holokaustu a návšteva múzeí židovskej kultúry	Žiaci 9. ročníka	Nezáujem o tému holokaust	HODNOTY: Vážiť si kultúrnu rôznorodosť	Presadzovať názor, že človek by sa mal vždy usilovať o vzájomné porozumenie a zmysluplný dialóg medzi ľuďmi a skupinami, ktoré sú vnímané ako navzájom „odlišné“.
		Prezentácia osobných skúseností prežívších prostredníctvom videí, filmov, kníh		
Rovesnícke učenie zamerané na získavanie vedomostí a zručností prostredníctvom pomoci a opory členov rovnakej skupiny v rámci témy holokaust.	Žiaci druhého stupňa	Nezáujem o rovesnícke učenie	SCHOPNOSTI: Flexibilita a adaptabilita	Vytvárať pozitívne vzťahy s ďalšími ľuďmi v skupine. Spolupracovať s druhými ľuďmi efektívne a s rešpektom.
		Prezentácia osobných skúseností prežívších prostredníctvom videí, filmov, kníh		
Výtvarné spracovanie témy ľudské práva, vizuálne zobrazenie ľudských práv s cieľom zvýšiť povedomie o ľudských právach a slobodách a ich rešpektovanie	Všetci žiaci	Nezáujem o tému ľudské práva	HODNOTY: Vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva	Zdôvodňovať, že ľudské práva by sa mali vždy chrániť a rešpektovať.
		Motivovať žiakov k poznaniu ľudských práv a hovoriť o následkoch ich porušovania v niektorých krajinách		

Školský parlament ako reprezentatívny orgán žiakov školy na zastupovanie ich záujmov vo vzťahu k vedeniu školy, podporiť možnosti žiakov demokraticky ovplyvňovať dianie v škole, vyslovovať svoje nároky a požiadavky.	Žiaci školy	Slabá osobná angažovanosť žiakov	SCHOPNOSTI: Schopnosť spolupracovať	Deliť sa s druhými o vlastné nápady a zdroje. Pracovať na tvorbe konsenzu s cieľom dosiahnuť cieľ skupiny. Efektívne participovať na stretnutiach skupiny.
		Učenie žiakov vyjadriť svoje názory, participovať na riešení problémov a realizácií navrhovaných aktivít na škole		
Teambuilding ako nástroj na rozvoj, tvorbu a stmelenie pracovného tímu	Zamestnanci školy	Neúčast', neochota spolupracovať	SCHOPNOSTI: Schopnosť spolupracovať	Vytvárať pozitívne vzťahy s ďalšími ľuďmi v skupine. Spolupracovať s druhými ľuďmi efektívne a s rešpektom.
		Motivácia zamestnancov k relaxu, oddychu, vzájomnej pomoci a spolupatričnosti		
Besedy s bývalými žiakmi za účelom pozitívneho budovania identity prostredníctvom zdieľania životných príbehov bývalých žiakov, ktorí sú úspešne zapojení v spoločensko-kultúrnom živote	Všetci žiaci	Nezáujem o zúčastnenie sa besedy	SCHOPNOSTI: Schopnosť počúvať a pozorovať	Pozorne počúvať rôzne názory. Pozorne načúvať druhým ľuďom. Aktívne druhých ľudí počúvať.
		Osobnými skúsenosťami a radami priblížiť žiakom význam vzdelávania pre život a ich následné uplatnenie sa v praxi		
Ponožková výzva v rámci Svetového dňa Downovho	Žiaci, zamestnanci	Nezáujem, neochota zapojiť sa o výzvy	POSTOJE: Rešpekt	Vyjadrovať úctu k druhým ľuďom a považovať ich za rovnocenné

syndrómu (21. marec) na zvýšenie povedomia o Downovom syndróme. Obutie ponožiek rôznych farieb a veľkostí, beseda na tému inakosti, zameraná na rešpekt, toleranciu inakosti a spolupatričnosť		Motivovanie žiakov k tolerancii inakosti a empatii		Ľudské bytosti. Dávať priestor druhým ľuďom na vyjadrenie sa.
Aktivity zamerané na zlepšenie schopnosti spolupracovať a riešiť konflikty	Žiaci druhého stupňa	Neochota spolupracovať Vysvetlenie žiakom s názornou ukážkou, aký je význam tímovej práce nielen v škole, ale i v živote	SCHOPNOSTI: Schopnosť riešiť konflikty	Pomáhať druhým pri riešení konfliktu, aby lepšie pochopili existujúce možnosti. Pravidelne iniciovať komunikáciu, aby sa pomohlo vyriešiť interpersonálne konflikty.
Zrealizovanie besedy UNICEF Slovensko ako jednej z najvýznamnejších humanitárnych organizácií na svete, ktorá pomáha deťom v núdzi a ochraňuje ich práva a organizovanie zbierky s názvom Modrý gombík, program zameraný na zlepšenie duševného zdravia pre deti vo svete, ale i na Slovensku.	Všetci žiaci	Nezáujem a nízka atraktivita Zvyšovanie povedomia o organizácii UNICEF Slovensko zaujímavými metódami a aktivitami a vysvetlenie žiakom dôležitosť humanitárnej pomoci	SCHOPNOSTI: Empatia	Vyjadrovať súcit s ľuďmi, s ktorými sa nespravodlivo zaobchádzalo. Vyjadrovať pochopenie voči druhým, keď majú problémy.

Zbierka Biela pastelka Únie nevidiacich a slabozrakých Slovenska zameraná na zvýšenie povedomia o problémoch slabozrakých a nevidiacich	Všetci žiaci	Nezáujem o zapojenie sa do zbierky	SCHOPNOSTI: Empatia	Vyjadrovať súcit s ľuďmi, ktorí majú menej šťastia ako my. Vyjadrovať pochopenie voči druhým, keď majú problémy.
		Vysvetľovanie žiakom dôležitosť finančnej pomoci		
Dotazník spokojnosti za účelom zabezpečenia najpriaznivejších podmienok pre výchovu a vzdelávanie žiakov a priaznivých podmienok pre zamestnancov a rodičov žiakov	Žiaci, učitelia, rodičia	Nízka návratnosť doztaníkov, subjektívne hodnotenia	POZNANIE A KRITICKÉ POROZUMENIE: Poznanie seba samého/samej a sebakritika	Kriticky uvažovať o sebe z rôznych uhlov pohľadu.
		Motivovať rodičov k dôležitosti spätnej väzby a vzájomnej komunikácie		
Deň otvorených dverí za účelom realizovania prehliadky školy, poskytnutia informácií pre rodičov, budúcich uchádzačov o štúdium	Všetci	Neúčasť, nezáujem zúčastniť sa	POSTOJE: Sebaúčinnosť	Vyjadrovať presvedčenie, že dokážeme vykonať aktivity, ktoré sme si naplánovali. Vyjadrovať presvedčenie, že dokážeme uskutočniť kroky potrebné na dosiahnutie cieľa.
		Zvyšovať popularitu školy zaujímavými aktivitami a prezentáciou školy na verejnosti		

Očakávané výsledky

- Zvýšenie tolerancie inakosti v škole,
- zlepšenie vzájomnej spolupatričnosti a spolupráce,
- zvýšenie povedomia žiakov, rodičov a zamestnancov o dodržiavaní ľudských práv vo svete.

4.5. Prípadová štúdia č. 5

A. Lokalita, geografická poloha

Obec má viac ako 1790 obyvateľov. Z hľadiska národnostného zloženia je podľa dostupných zdrojov v lokalite 11% - 20% zastúpenie obyvateľov rómskej národnosti. V intraviláne obce žije cca polovica rómskych obyvateľov a rovnaká časť žije na okraji obce. Dôraz v obci je kladený na podporu a optimalizáciu rovnomerného rozvoja siete škôl, vzdelávacích, školiacich a preškoľovacích zariadení. V obci sa nachádza základná škola a materská škola, ktorej poslanie je vychovávať zodpovedných, celoživotne sa vzdelávajúcich žiakov a to v spolupráci s rodičmi žiakov a miestnou komunitou. Škola má inkluzívny podporný tím pedagógov a odborný personál, taktiež žiacky parlament. Vzdelanostná úroveň obyvateľov je na dobrej úrovni, taktiež úroveň bývania a infraštruktúra.

B. Identifikovanie bariér inkluzívneho a demokratického školského prostredia

- Nízka informovať žiakov, rodičov a zamestnancov z oblasti ľudských práv,
- nízka spolupráca rodičov a zamestnancov a vzájomná spolupatričnosť.

C. Cieľová skupina

- 1: Zamestnanci školy,
- 2: žiaci,
- 3: rodičia.

D. Partneri

- 1: Súčasní, aj bývalí žiaci,
- 2: rodičia,
- 3: zamestnanci,
- 4: spolupracujúce organizácie.

E. Akčný plán

Opis problému

Škola si uvedomuje, že je potrebné žiakov vo väčšej miere vzdelávať v oblasti ľudských práv. Vzhľadom na mnohé situácie a prípady, kedy sa ľudské práva vo svete porušujú, je potrebné žiakov upovedomiť nielen o tom, že majú ľudské práva, ale i povinnosti z nich

vyplývajúce a že je nesmierne dôležité, aby sa ľudské práva dodržiavali. Z dôvodu, že v škole vzdelávajú aj žiaci, ktorí potrebujú podporné opatrenia poskytované v kontexte princípov inkluzívneho vzdelávania, chceli by sme viesť všetkých k tolerancii, spolupatričnosti, vzájomnej spolupráci a pomoci.

Cieľ:

Realizáciou akčného plánu by chceli posilniť na škole toleranciu inakosti, zlepšiť vzájomnú spolupatričnosť, spoluprácu a zvýšiť povedomie o dodržiavaní ľudských práv vo svete.

Stručný opis aktivít

AKTIVITA	CIEĽOVÁ SKUPINA	RIZIKOVÉ FAKTORY a čo možno s nimi urobiť?	Ktoré kompetencie sa cez danú aktivitu rozvíjajú	Spôsob rozvíjania kompetencií
„Živé knihy“ – beseda s cudzincami žijúcimi na Slovensku a so Slováckmi žijúcimi v zahraničí,	učitelia, žiaci	Prezentácia osobných skúseností prežívšich prostredníctvom videí, filmov, kníh	SCHOPNOSTI: Schopnosť spolupracovať	Pozorne počúvať rôzne názory. Pozorne načúvať druhým ľuďom. Aktívne druhých ľudí počúvať.
			POZNANIE A KRITICKÉ POROZUMENIE: Poznanie seba samého/samej a sebakritika	Kriticky uvažovať o svojich vlastných hodnotách a presvedčeniach, svojich vlastných predsudkoch a stereotypoch.
Verejné zasadnutie Žiackeho parlamentu	Žiaci druhého stupňa, učitelia	návrhy žiakov na zlepšenie výchovno-vzdelávacieho procesu, spolupráca	HODNOTY: Vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva	Zdôvodňovať, že každý by mal uznávať základné slobody každej ľudskej bytosti. Obhajovať názor,

		Školského poriadku, návrh aktivít pri upevňovaní vzťahov medzi U-Ž- R		že ľudské práva sú nevyhnutné pre každého, aby mohol dôstojne žiť.
Fašiangová zábava karneval – kompletná príprava zo strany žiakov	Všetci žiaci, rodičia, učitelia	priateľské vzťahy, rovnocenné partnerstvá a spolupráca	HODNOTY: Vážiť si kultúrnu rôznorodosť	Presadzovať názor, že človek by sa mal vždy usilovať o vzájomné porozumenie a zmysluplný dialóg medzi ľuďmi a skupinami, ktoré sú vnímané ako navzájom „odlišné“.
Debatiáda	Žiaci druhého stupňa, učitelia	Prezentácia osobných skúseností prežívšich prostredníctvom videí, filmov, kníh	SCHOPNOSTI: Flexibilita a adaptabilita	Vytvárať pozitívne vzťahy s ďalšími ľuďmi v skupine. Spolupracovať s druhými ľuďmi efektívne a s rešpektom.
Deň rodiny	Žiaci, rodičia, učitelia	Viesť a povzbudzovať žiakov vyjadriť svoje názory, participovať na riešení problémov	SCHOPNOSTI: Schopnosť spolupracovať	Deliť sa s druhými o vlastné nápady a zdroje. Pracovať na tvorbe konsenzu s cieľom

		a realizácií navrhovaných aktivít na škole		dosiahnuť cieľ skupiny. Efektívne participovať na stretnutiach skupiny.
Teambuilding ako nástroj na rozvoj, tvorbu a stmelenie pracovného tímu	Zamestnanci školy	Motivácia zamestnancov k relaxu, oddychu a vzájomnej pomoci a spolupatričnosti	SCHOPNOSTI: Schopnosť spolupracovať	Vytvárať pozitívne vzťahy s ďalšími ľuďmi v skupine. Spolupracovať s druhými ľuďmi efektívne a s rešpektom.
Deň národnostných menšín	žiaci, rodičia, učitelia	Prezentácia rôznych kultúr, výstava, ochutnávka jedál, tradície	SCHOPNOSTI: Schopnosť počúvať a pozorovať	Motivovať žiakov k poznaniu ľudských práv a hovoriť následkoch ich porušovania v niektorých krajinách
Ročníková akadémia	Žiaci, zamestnanci	- Motivovanie žiakov k tolerancii inakosti a empatii	POSTOJE: Rešpekt	Vyjadrovať úctu k druhým ľuďom a považovať ich za rovnocenné ľudské bytosti. Dávať priestor druhým ľuďom na vyjadrenie sa.

Aktivity zamerané na zlepšenie schopnosti spolupracovať a riešiť konflikty	Žiaci druhého stupňa	- Neochota spolupracovať - Vysvetlenie žiakom s názornou ukážkou, aký je význam tímovej práce nielen v škole, ale i v živote	SCHOPNOSTI: Schopnosť riešiť konflikty HODNOTY: Vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva	Pomáhať druhým pri riešení konfliktu, aby lepšie pochopili existujúce možnosti. Pravidelne iniciovať komunikáciu, aby sa mohli vyriešiť interpersonálne konflikty.
Dotazník spokojnosti rodičov s výchovno-vzdelávacím procesom, aktivitami a životom v našej škole (anonymne)	Žiaci, učitelia, rodičia	Nízka návratnosť, subjektívne hodnotenia Motivovať rodičov k dôležitosti spätnej väzby a vzájomnej komunikácie za účelom napredovania	POZNANIE A KRITICKÉ POROZUMENIE: Poznanie seba samého/samej a sebakritika	Kriticky uvažovať o sebe z rôznych uhlov pohľadu.

Očakávané výsledky

- Rešpektovanie názorových , hodnotových a iných odlišností
- Osobná angažovanosť Žiak- učiteľ- rodič,
- Zlepšenie spolupráce všetkých aktérov v rámci školy.

4.6. Prípadová štúdia č. 6

A. Lokalita, geografická poloha

Obec patrí z hľadiska štruktúry osídlenia do tretej veľkostnej skupiny obce. Je vidieckym sídlom v zázemí mesta, ktoré pre osídlenie saturuje potreby vyššieho občianskeho vybavenia a poskytuje pracovné príležitosti. Základňou školského vzdelávacieho procesu v obci je základná škola, ktorá je priestorovo a odborne vybavená na dobrej úrovni a disponuje aj školským pozemkom so športoviskami. Mnohí žiaci z obce však navštevujú základné školy v susedných obciach. Špecifickým problémom je rómska osada, ktorá je lokalizovaná v severnej časti zastavaného územia obce. Podľa územného plánu obce je vízia rozšírenie rómskej osady. Podľa dostupných dát sa percentuálne zastúpenie Rómov v obci pohybuje v intervale 21% – 30 %. Na území obce sa implementujú rôzne projekty na podporu obyvateľstva zo sociálne znevýhodneného prostredia, napríklad aj projekt Zdravé komunity.

B. Identifikovanie bariér inkluzívneho a demokratického školského prostredia

1. Nedostatočná dochádzka žiakov.
2. Nedostatočné výchovno–vzdelávacie výsledky žiakov.
3. Neefektívna komunikácia: učiteľ – žiak – rodič.
4. Chýbajúce vzdelanie pedagogických a odborných zamestnancov v oblasti inklúzie a ľudských práv.

C. Cieľová skupina

1. Žiaci,
2. učitelia,
3. rodičia.

D. Partneri

- 1: Komunitné centrum (sociálni a terénni pracovníci),
- 2: obecný úrad,
- 3: Centrum poradenstva a prevencie.

E. Akčný plán

Opis problému

Strategickým cieľom školy je vychovať žiaka, ktorý vie myslieť, má rozvinuté tvorivé schopnosti a vie riešiť problémy. Ak žiak dostane úlohu, na ktorej riešenie nemá dostatok vedomostí, dokáže si potrebné informácie niekde vyhľadať. Vie komunikovať v materinskom i cudzom jazyku, ovláda prácu s počítačom, spravidla sa dobre orientuje v systéme hodnôt a dokáže ich uplatniť vo svojom živote. Vie sa demokraticky správať, konať a rozhodovať. V rámci výchovy k ľudským právam je zabezpečované optimálne fungovanie a práca žiackeho parlamentu, škola je zapojená do školských projektov zameraných na výchovu k ľudským právam, zároveň je zabezpečované vzdelávanie pedagogických pracovníkov v oblasti výchovy k ľudským právam. Napriek tomu je v škole zaznamenaná nedostatočná dochádzka žiakov, nedostatočné výchovno–vzdelávacie výsledky žiakov, neefektívna komunikácia: učiteľ – žiak – rodič. Zároveň absentuje vzdelanie pedagogických a odborných zamestnancov v oblasti inklúzie a ľudských práv.

Cieľ:

Cieľom realizácie akčného plánu školy je zlepšiť dochádzku žiakov do školy, tým pádom aj edukačné výsledky žiakov. Cieľom je aj zlepšenie komunikácie učiteľ – žiak – rodič a zvýšenie vedomosti pedagogických zamestnancov v oblasti ľudských práv a inklúzie.

Stručný opis aktivít

AKTIVITA	CIEĽOVÁ SKUPINA	RIZIKOVÉ FAKTORY a čo možno s nimi urobiť?	Ktoré kompetencie sa cez danú aktivitu rozvíjajú (Rada Európy 2018a)	Spôsob rozvíjania kompetencií (Rada Európy 2018a)
Školenie, workshopy, napríklad: -aktualizačné vzdelávanie pre zamestnancov zabezpečené Národným inštitútom vzdelávania a mládeže s názvom “Ako na to – tvoríme úlohy pre žiakov”. Jedná sa o 8	Pedagogickí zamestnanci a školský podporný tím	Nezáujem zo strany zamestnancov o školenia a workshopy	POZNANIE A KRITICKÉ MYSLENIE: Poznanie seba samého/samej a sebakritika	Popísať svoju motiváciu. Popisovať spôsoby, akými vlastné myšlienky a emócie ovplyvňujú správanie.

aktivizujúcich metód na úvod hodiny, vytvorenie zaujímavej úlohy pre žiakov zloženej z rôznych čiastkových úloh podľa náročnosti. -Vzdelávanie prostredníctvom Regionálneho centra podpory učiteľov s názvom „Spolu na ceste k inklúzii“.		Motivácia pedagogických zamestnancov a zamestnancov školského podporného tímu k vzdelávaniu	SCHOPNOSTI : Schopnosť analyticky a kriticky myslieť	Identifikovať podobnosti a rozdiely medzi novou a známou informáciou. Analyzovať situáciu pred prijatím rozhodnutia. Logicky riešiť problém.
Škola v „oute“, zážitkové vzdelávanie: Zelená škola: projekt “LIFE IP – zlepšenie kvality ovzdušia pre naše deti “. Zapojenie žiakov do merania prispieva k zlepšeniu informovanosti o znečistení ovzdušia v okolí škôl a upriamuje pozornosť na vplyv človeka na kvalitu ovzdušia. Výučbový program s lektormi SOSNA, o. z. - environmentálna organizácia na Slovensku šíriaca ekologické riešenia na miestnej a regionálnej úrovni. Výchovné predmety: telesná výchova inak. -Projekt MODULY - cieľom je priniesť na hodiny telesnej výchovy inovatívny obsah, inšpirovať učiteľov a predstaviť žiakom rozmanité možnosti trávenia voľného času. -Projekt Tréneri v škole - skvalitnenie a zatriktívnenie hodiny telesnej výchovy zážitkovým spôsobom výučby, budovanie pozitívneho vzťahu k športu a prehĺbenie záujmu žiakov o šport.	Žiaci/učitelia, odborní zamestnanci, tréneri	Nevhodné počasie, nezáujem o vzdelávanie zo strany zamestnancov	POSTOJE: Občianska uvedomelosť	Zapájať sa do environmentálnych aktivít.
		Motivácia zamestnancov k vzdelávaniu, skvalitnenie výučby modernými metódami	SCHOPNOSTI : Schopnosť spolupracovať	Meniť svoj názor, ak dostaneme racionálny argument, že je to potrebné. Zmeniť rozhodnutia, ktoré sme urobili, ak dôsledky týchto rozhodnutí ukazujú, že sú spoločensky žiaduce.
			POZNANIE A KRITICKÉ POROZUMENIE: Poznanie a kritické porozumenie histórie, médií, ekonomík, životného prostredia a udržateľného rozvoja	Kriticky uvažovať o rizikách spojených so znečistením životného prostredia.

Rovesnícke vzdelávanie – neformálne vzdelávanie, pričom sa u žiakov rozvíja tvorivosť, kritické myslenie, riešenie problémov, komunikácia, digitálna gramotnosť na témy: - 30. výročie vzniku Slovenskej republiky, - ako vzniká kniha.	Žiaci/učitelia	Možný nesúhlas zo strany rodičov žiakov	SCHOPNOSTI : Flexibilita a adaptabilita	Vytvárať pozitívne vzťahy s ďalšími ľuďmi v skupine. Spolupracovať s druhými ľuďmi efektívne a s rešpektom.
		Zvyšovanie záujmu žiakov o knihy a čítanie		
Vytvorenie inkluzívnej skupiny žiackeho parlamentu ako prejav demokratizácie a humanizácie školy.	Žiaci/koordinátor žiackeho parlamentu	Nezáujem, neúčast' na zasadnutiach žiackej školskej rady	SCHOPNOSTI : Schopnosť spolupracovať	Deliť sa s druhými o vlastné nápady a zdroje. Pracovať na tvorbe konsenzu s cieľom dosiahnuť cieľ skupiny. Efektívne participovať na stretnutiach skupiny.
		Výchova v demokratického občana, posilňovanie aktívnych prodemokratických občianskych postojov		
Konzultácie s rodičmi za účelom konkretizácie problému a jeho riešenia.	Rodičia/učitelia a	Nezáujem zákonného zástupcu o riešenie problémov	SCHOPNOSTI : Schopnosť riešiť konflikty	S rešpektom komunikovať so stranami konfliktu. Hľadať riešenia konfliktov, ktoré sú prospešné pre všetky strany.
		Spolupráca s komunitných centrom		
Vzájomná komunikácia ohľadom dochádzky žiakov do školy: -prostredníctvom komunitného centra a obecnej hliadky	Žiaci/partneri ako komunitné centrum, obecná	Neefektívna komunikácia	SCHOPNOSTI : Jazykové, komunikačné a plurilingválne schopnosti	Efektívne a účinne komunikovať v interkultúrnom

zabezpečené ranné odprevádzanie detí z marginalizovaných rómskych komunít a zo sociálne znevýhodneného prostredia do školy, -vytvorenie funkcie školského koordinátora tvorivých činností (týždenné aktivity na zlepšenie školskej dochádzky – módna prehliadka, varenie, tvorivé dielne, kozmetický deň, deň šialených účesov).	hliadka, obecný úrad	Hovorenie o dôležitosti vzdelávania, motivácia žiakov a rodičov k spolupráci		prostredí. Vyjadrovať svoje myšlienky k danému problému. Presvedčiť druhých a rokovať s nimi.
Aktivity na rozvoj kultúry a povedomia v rámci Medzinárodného dňa Rómov dňa 8. apríla. -Kultúrne vystúpenie v kultúrnom dome za prítomností hostí: významný rómsky muzikál, rómsky redaktor. -Školská rozhlasová relácia. -Spoločná rómska pieseň, významné rómske udalosti.	Učiteľ – žiak – rodič	Nezáujem o zúčastnenie sa aktivity Pravidelná motivácia žiakov k spolupráci	HODNOTY: Vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva. Vážiť si kultúrnu rôznorodosť	Zdôvodňovať, že ľudské práva by sa mali vždy chrániť a rešpektovať. Tolerovať rôzne presvedčenia druhých ľudí v spoločnosti.
Zlepšiť vzdelávacie výsledky a zvýšiť čitateľskú gramotnosť: -návšteva novej knižnice v obci a miestnych knižníc, -návšteva významných spisovateľov na škole, -noc s Andersenom – čitateľský maratón.	Žiaci/učitelia	Nezáujem žiakov o danú tému Motivácia žiakov k účasti na realizovaných aktivitách	SCHOPNOSTI : Schopnosť samostatne sa učiť	Identifikovať zdroje učenia sa (napr. ľudia, knihy, internet). Efektívne zbierať informácie použitím rôznych techník. Rozvíjať vlastné myšlienky zberom informácií.
Projekt „Hrdá škola“ na oživenie každodenného stereotypu v škole.	Žiaci/učitelia	Nezáujem o zúčastnenie sa v projekte	POSTOJE: Sebaúčinnosť	Vyjadrovať presvedčenie, že dokážeme

		Motivácia, zvýšenie hrdosti žiakov na svoju školu		vykonať aktivity, ktoré sme si naplánovali. Preukazovať sebadôveru, že dokážeme vyriešiť väčšinu problémov, pokiaľ tomu venujeme potrebné úsilie.
Multikultúrny deň s názvom „Cestujeme svetom“ s cieľom oboznámiť žiakov s kultúrami rôznych krajín.	Učiteľ – žiak – rodič	Nezáujem, slabá spolupráca pedagogických zamestnancov	HODNOTY: Rešpektovať kultúrnu rôznorodosť	Vnímať a hodnotiť kultúrnu rôznorodosť v rámci spoločnosti pozitívne.
		Motivácia žiakov, využívanie moderných a interaktívnych vyučovacích metód a projektového vyučovania	POSTOJE: Otvorenosť ku kultúrnej inakosti	Prejavovať záujem spoznať presvedčenia, hodnoty, tradície a pohľady druhých ľudí na svet.
Výmenné pobyty na podporu krátkodobej cezhraničnej mobility mládeže.	Žiaci/učitelia	Vis major objektívne skutočnosti	HODNOTY: Rešpektovať kultúrnu rôznorodosť	Interkultúrny dialóg používať s cieľom zabezpečiť rešpekt a kultúru „spolužitia“.
		Zvyšovanie povedomia o pozitívach výmenných pobytov.	POSTOJE: Otvorenosť ku kultúrnej inakosti	Prejavovať záujem cestovať do iných krajín. Využívať príležitosti stretnúť nových ľudí.

Očakávané výsledky

- Zníženie počtu neospravedlnených hodín žiakov
- Zlepšenie edukačných výsledkov žiakov
- Efektívna komunikácia učiteľ – žiak – rodič
- Profesionálny a odborný rast pedagogických zamestnancov

4.7. Prípadová štúdia č. 7

A. Lokalita, geografická poloha

Škola sa nachádza v meste, ktoré má cez 30 tisíc obyvateľov. Väčšinu obyvateľstva tvoria občania slovenskej národnosti, takmer 80%. Podľa dostupných dát sa percentuálne zastúpenie Rómov v obci pohybuje v intervale 1 % – 10 %. Odhaduje sa, že reálny počet Rómov žijúcich na území mesta je vyšší, nakoľko isté percento rómskych občanov buď nemá trvalý pobyt na území mesta alebo sa hlási k inej národnosti. V meste sa realizuje množstvo projektov zameraných na zlepšenie životnej situácie marginalizovanej rómskej komunity, aj na zlepšenie dostupnosti školského zariadenia pre špecifickú skupinu obyvateľstva, akou je rómska komunita. Z hľadiska vzdelanosti obyvateľstva dané územie vykazuje nadpriemerne dobrú vzdelanostnú úroveň. Po dopravnej stránke je obec charakteristická ako dopravný uzol s prevažujúcou zdrojovou a cieľovou dopravou. V poslednom období bol v obci zaznamenaný aj výrazný kvalitatívny aj kvantitatívny nárast rozvoja telekomunikačnej infraštruktúry.

B. Identifikovanie bariér inkluzívneho a demokratického školského prostredia

1. Nedostatočná dochádzka žiakov do školy,
2. nízka spolupráca s rodičmi žiakov a komunitným centrom,
3. nízka úroveň hygienických návykov žiakov,
4. nevhodné správanie sa žiakov počas výchovno-vzdelávacieho procesu.

C. Cieľová skupina

1. Žiaci,
2. pedagogickí a odborní zamestnanci,
3. rodičia.

D. Partneri

1. Komunitné centrum,
2. asistentky osvedy zdravia.

E. Akčný plán

Opis problému

Škola je školou digitálnej excelentnosti a Digitálnej koalície. Dlhodobou je Zelenou školou, ktorá venuje veľkú pozornosť environmentálnej výchove. Vytvára rôznorodosť a prostredie podporujúce úspešnosť všetkých žiakov bez rozdielu. Vo výchovno-vzdelávacom procese sú využívané inovatívne metódy ako napríklad Montessori prvky, Hejného a Elkoninova metóda. Súčasťou školy je základná umelecká škola, ktorá umožňuje žiakom vzdelávanie aj po umeleckej stránke. Škola sa pýši úspechami žiakov, či už v hudobnej výtvarnej alebo tanečnej sfére. Na pravidelnej báze žiaci využívajú moderný športový komplex multifunkčného a hokejbalového ihriska. Napriek uvedenému v škole pretrvávajú problém s nedostatočnou dochádzkou žiakov, je evidovaná nízka spolupráca zo strany rodičov a s komunitným centrom, slabé hygienických návykov niektorých žiakov a nevhodné správanie žiakov počas vyučovania.

Cieľ:

Cieľom realizácie akčného plánu je v prvom rade zlepšiť dochádzku žiakov do školy, zároveň zlepšiť spoluprácu zamestnancov školy s rodičmi a komunitným centrom. Ďalším cieľom je zlepšenie hygienických návykov žiakov a korekcia správania žiakov počas výchovno-vzdelávacieho procesu.

Stručný opis aktivít

AKTIVITA	CIEĽOVÁ SKUPINA	RIZIKOVÉ FAKTORY a čo možno s nimi urobiť?	Ktoré kompetencie sa cez danú aktivitu rozvíjajú (Rada Európy 2018a)	Spôsob rozvíjania kompetencií (Rada Európy 2018a)
Zoznámenie sa s komunitným centrom. Na slovíčko s pani učiteľkou.	Rodičia, pracovníci komunitného centra	Neochota rodičov o spoluprácu s učiteľmi	POSTOJE: Občianska uvedomelosť	Diskutovať o tom, čo sa dá urobiť a ako pomôcť, aby sa z komunity stalo lepšie miesto.

		Zapojenie do aktivity žiakov, zaslanie pozvánok na stretnutie rodičom žiakov	POSTOJE: Rešpekt	Dávať priestor druhým ľuďom na vyjadrenie sa.
Výroba výtvarných prác spojená s vernisážou v komunitnom centre.	Žiaci, rodičia, komunitné centrum	Nízka účasť žiakov a rodičov na aktivitách	POSTOJE: Otvorenosť ku kultúrnej inakosti	Prejavovať záujem spoznať presvedčenia, hodnoty, tradície a pohľady druhých ľudí na svet.
		Motivácia rodičov, spolupráca so školou, rodičmi a komunitným centrom	SCHOPNOSŤ: Schopnosť spolupracovať	Vytvárať pozitívne vzťahy s ďalšími ľuďmi v skupine. Podieľať sa svojím dielom na spoločnej práci v skupine.
Rovesnícke vzdelávanie v knižnici školy, tzv. živá kniha. Prezentácia videí a príbehov úspešných ľudí z MRK, uvádzanie pozitívnych rómskych vzorov.	Žiaci, hostia, pedagogickí a odborní zamestnanci	Neúčasť predstaviteľov pozitívnych vzorov na vzdelávaní	HODNOTY: Vážiť si kultúrnu rôznorodosť	Vyjadrovať názor, že kultúrna rozmanitosť v rámci spoločnosti by mala byť vnímaná a hodnotená pozitívne.
		Zabezpečenie online formy prezentácie pozitívnych rómskych vzorov	SCHOPNOSTI: Schopnosť počúvať a pozorovať	Pozorne počúvať rôzne názory. Pozorne načúvať druhým ľuďom. Aktívne druhých ľudí počúvať.
Preventívne aktivity k hygienickým návykom v spolupráci s asistentkami osvetý zdravia.	Žiaci, pedagogickí a odborní zamestnanci, pracovníci osvetý zdravia	Nedostatočný záujem o aktivitu zo strany rodičov a žiakov o preventívne aktivity	POSTOJE: Občianska uvedomelosť	Spolupracovať s druhými ľuďmi na presadzovaní spoločných záujmov.
		Väčšia motivácia rodičov a žiakov formou pútavých besied	POZNANIE A KRITICKÉ POROZUMENIE: Poznanie a kritické porozumenie kultúry, rôznych kultúr	Vedieť popísať základné kultúrne zvyklosti.

			a náboženstiev	

Očakávané výsledky

- Zníženie počtu neospravedlnených hodín žiakov,
- úspešná spolupráca so všetkými zainteresovanými stranami (komunitné centrum, rodičia, zamestnanci školy),
- zlepšenie informovanosti a hygienických návykov a zvýšenie štandardu osobnej hygieny žiakov,
- eliminácia negatívnych prejavov správania žiakov a zníženie výskytu rizikových javov.

4.8. Prípadová štúdia č. 8

A. Lokalita, geografická poloha

Škola sa nachádza v obci, podľa dostupných zdrojov má 1400 obyvateľov. Odhaduje sa, že reálny počet Rómov žijúcich na území obce je cca 150 obyvateľov, nakoľko isté percento rómskych občanov, buď nemá trvalý pobyt na území mesta alebo sa hlási k inej národnosti. Rómovia žijú v intraviláne obce. Z hľadiska vzdelanosti obyvateľstva dané územie vykazuje priemerne dobrú vzdelanostnú úroveň. V obci nepôsobí komunitné centrum.

B. Identifikovanie bariér inkluzívneho a demokratického školského prostredia

1. Nedostatočné výchovno–vzdelávacie výsledky žiakov.
2. Neefektívna komunikácia: učiteľ – žiak – rodič.
3. Chýbajúce poznatky pedagogických a odborných zamestnancov ohľadom histórie a kultúry Rómov, nakoľko nepoznáme históriu a kultúru Rómov, chceme sa s ňou bližšie zoznámiť – folklór, kuchyňa, zvyky

C. Cieľová skupina

1. Žiaci,
2. učitelia,
3. rodičia, starí rodičia a široká verejnosť v obci

D. Partneri

- 1: obecný úrad,
- 2: školy v okolí,
3. rada školy, ZRPŠ.

E. Akčný plán

Opis problému

V našej škole sa snažíme prispôbiť požiadavkám a potrebám všetkých žiakov a vytvárame pre nich čo najlepšie školské výchovno-vzdelávacie prostredie. Vo vzdelávaní sa zameriavame na individuálny prístup k žiakom a poskytujeme rovnaké možnosti vzdelávania pre všetkých. Vo výchovno-vzdelávacom procese dávame dôraz na rešpektovanie osobnosti každého žiaka a na jeho výchovu k demokratickým hodnotám. V našej škole sa vzdelávajú žiaci so ŠVVP a žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia. Okrem pedagógov s nimi pracujú aj dvaja asistenti učiteľa. Je našou neustálou snahou, aby všetci rodičia našich žiakov vnímali našu empatiu, ľudský prístup, otvorenú komunikáciu, snahu pomôcť ich deťom v prípade ťažkostí a „nezametanie problémov pod koberec“. Chceme urobiť maximum pre našich žiakov. Uvedomujeme si, že základom otvorenej komunikácie je dôvera žiakov a ich rodičov k nám.

Cieľ:

Realizáciou akčného plánu chceme zlepšiť komunikáciu s rodičmi a zlepšiť vzťahy , učiteľ – žiak – rodič a zvýšenie vedomostí , zručností a kompetencií pedagogických zamestnancov.

Stručný opis aktivít

AKTIVITA	CIEĽOVÁ SKUPINA	RIZIKOVÉ FAKTORY a čo možno s nimi urobiť?	Ktoré kompetencie sa cez danú aktivitu rozvíjajú	Spôsob rozvíjania kompetencií
Školenie, workshopy: Zvyky a tradície	Žiaci, učitelia, rodičia, široká verejnosť	Pri príprave aktivít spolupracovať s rodičmi, prizvať na spoluprácu aj iné školy, ľudí, ktorí sú aktívni	POZNANIE A KRITICKÉ MYSLENIE: Poznanie seba samého/samej a sebakritika HODNOTY:	Vnímať a hodnotiť kultúrnu rôznorodosť v rámci spoločnosti pozitívne.

			Rešpektovať kultúrnu rôznorodosť	
Rómska kultúra Multikultúrny deň „Cestujeme svetom“ s cieľom oboznámiť žiakov s kultúrami rôznych krajín.	Žiaci, učitelia, rodičia	Prezentovať rómsku kultúru na medzinárodnej úrovni, priniesť nové informácie o kultúre a súčasných známych osobnostiach	POSTOJE: Občianska uvedomelosť SCHOPNOSTI: Schopnosť spolupracovať POSTOJE: Otvorenosť ku kultúrnej inakosti	Prejavovať záujem spoznať presvedčenia, hodnoty, tradície a pohľady druhých ľudí na svet.
Konzultácie s rodičmi – konkretizácie problému a jeho riešenia, na mesačnej báze.	Rodičia, učitelia	Spolupráca s asistentmi, miestnymi lídrami, nastavenie efektívnej komunikácie a dôvery, návštevy rodín v teréne	SCHOPNOSTI: Schopnosť riešiť konflikty	S rešpektom komunikovať so stranami konfliktu. Hľadať riešenia konfliktov, ktoré sú prospešné pre všetky strany.
Vzájomná komunikácia ohľadom dochádzky žiakov do školy: týždenné aktivity na zlepšenie školskej dochádzky – módna prehliadka, varenie, tvorivé dielne, kozmetický deň, deň šialených účesov).	Žiaci/partneri : obecný úrad, asistenti učiteľa	Presvedčenie o dôležitosti vzdelávania, motivácia žiakov, rodičov	SCHOPNOSTI: Jazykové, komunikačné a plurilingválne schopnosti	Efektívne a účinne komunikovať v interkultúrnom prostredí. Vyjadrovať svoje myšlienky k danému problému. Presvedčiť druhých a rokovať s nimi.
Medzinárodný deň Rómov dňa 8. apríla.	Učiteľ – žiak – rodič	Kultúrne vystúpenie v kultúrnom dome za prítomnosti hostí: významný rómsky muzikál, rómsky redaktor.	HODNOTY: Vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva. Vážiť si kultúrnu rôznorodosť SCHOPNOSTI: Schopnosť	Zdôvodňovať, že ľudské práva by sa mali vždy chrániť a rešpektovať. Akceptovať rôzne kultúry a tradície v spoločnosti.

			analyticky a kriticky myslieť Interkultúrny dialóg používať s cieľom zabezpečiť rešpekt a kultúru „spolužitia”.	

Očakávané výsledky

- Zníženie počtu neospravedlnených hodín žiakov.
- Zlepšenie edukačných výsledkov žiakov.
- Efektívna komunikácia učiteľ – žiak – rodič.
- Profesionálny a odborný rast pedagogických zamestnancov.

4.9. Prípadová štúdia č. 9

A. Lokalita, geografická poloha

Základná škola ako jedna z piatich s právnou subjektivitou sa nachádza v meste, ležiacom na úpätí Strážovských vrchov, kde žije takmer 20 000 obyvateľov. Podľa dostupných zdrojov sa percentuálne zastúpenie Rómov v meste pohybuje v intervale do 10 %, v dvoch osídleniach vo vnútri mesta. Reálny počet Rómov žijúcich na danom území sa odhaduje vyšší. V lokalite sa implementujú projekty na podporu obyvateľstva zo sociálne znevýhodneného prostredia.

B. Identifikovanie bariér inkluzívneho a demokratického školského prostredia

1. Nedostatočné využitie priestorových a polohových možností školy,
2. nedostatočné meno školy a celkové občianske povedomie,
3. nízka spolupráca školy s rodičmi žiakov, žiakmi

C. Cieľová skupina

1. Žiaci 1. a 2. stupňa ZŠ,
2. pedagogickí a odborní zamestnanci,
3. rodičia

D. Partneri

1. Vedenie školy a pedagogickí zamestnanci,
2. rodičia detí,
3. pomáhajúce profesie, štátne a verejné inštitúcie, samospráva

E. Akčný plán

Opis problému

Základná škola je plnoorganizovaná so všetkými ročníkmi, ktorú navštevuje cez 200 žiakov. V škole je v celku 24 pedagogických i nepadagogických zamestnancov. V priestoroch školy sa nachádzajú špeciálne učebne v počte 8, príkladom jazykové laboratórium. Lokalita školy v blízkom centra, avšak je potrebné zlepšiť meno školy a celkové občianske povedomie, spoluprácou s vedením školy, zriaďovateľom. Vzájomnú interakciou žiakov, učiteľov a rodičov.

Cieľ:

Realizáciou akčného plánu zlepšiť meno školy, celkové občianske povedomie spoluprácou s vedením školy, zriaďovateľom. Zlepšiť komunikáciu učiteľ – žiak – rodič. Poukázať na kvalitný multikultúrny demokratický výchovno-vzdelávací proces.

Stručný opis aktivít

AKTIVITA	CIELOVA SKUPINA	RIZIKOVÉ FAKTORY a čo možno s nimi urobiť?	Ktoré kompetencie sa cez danú aktivitu rozvíjajú	Spôsob rozvíjania kompetencií
Stretnutia so samosprávou, inštitúciami/Oboznámenie s projektom, zlepšenie spolupráce	Samospráva – inštitúcie - škola	Zaneprázdnenosť	SCHOPNOSŤ: Schopnosť spolupracovať	Vytvárať pozitívne vzťahy
		Hovorenie o dôležitosti spolupráce	POSTOJE: Rešpekt	Dávať priestor na vyjadrenie
Pravidelné vzájomné interakcie (rodič-škola-učiteľ)/Oslovenie rodičov na spoluprácu pri realizácii projektu	Rodič - škola - učiteľ	Nízka účasť žiakov a rodičov	SCHOPNOSŤ: Schopnosť spolupracovať	Vytvárať pozitívne vzťahy za účelom motivácie
		Individuálne a skupinové rozhovory		

Multikultúrne vzdelávanie/Prezentovanie inakosti	Žiaci, hostia, pedagogickí a odborní zamestnanci	Nezáujem, slabá spolupráca pedagogických zamestnancov	POZNANIE A KRITICKÉ POROZUMENIE: Poznanie a kritické porozumenie kultúry, rôznych kultúr a náboženstiev	Vyjadrovať názor, že kultúrna rozmanitosť v rámci spoločnosti by mala byť vnímaná a hodnotená pozitívne.
		Tematické aktivity zamerané na danú krajinu (výzdoba, varenie jedál, výstava fotografií, obrázkov, národného oblečenia, počúvanie hudby, čítanie kníh, rozhlasové relácie, literárne diela danej krajiny, slávne osobnosti, dialekty)/Rozvoj tvorivosti u žiakov		

Očakávané výsledky

- Zlepšenie informovanosti
- zlepšenie kvality i kvantity edukačného procesu
- efektívna komunikácia učiteľ – žiak – rodič
- úspešná spolupráca so všetkými zainteresovanými stranami

4.10. Prípadová štúdia č. 10

A. Lokalita, geografická poloha

Spojená škola sa nachádza v Banskobystrickom kraji s počtom obyvateľov mesta do 1400. Súčasťou je základná škola, materská škola a základná umelecká škola. Školu navštevujú deti 4 národností – slovenská, maďarská, rómska, ukrajinská. Nachádza sa tu knižnica, jedáleň a školská kuchyňa. V areáli je samostatná telocvičňa, dve ihriská a altánky na vyučovanie v prírode. Mesto má dostupnú infraštruktúru.

B. Identifikovanie bariér inkluzívneho a demokratického školského prostredia

1. Potreba zlepšiť vzťah s rodičmi s cieľom angažovať rodičov na vzdelávaní ich detí,
2. Posilnenie rozmeru vzdelávania, v zmysle multikultúry a ľudských práv.

C. Cieľová skupina

1. deti materskej školy
2. žiaci
3. rodičia

D. Partneri

1. materská škola a základná umelecká škola
2. rodičia, verejnosť
3. mesto

E. Akčný plán

Opis problému

Spojenú školu navštevujú deti a žiaci rôznych národností, avšak počas vyučovacieho procesu je malý priestor na tému multikultúry a ľudských práv a preto vzniká potreba vytvoriť súbor aktivít na posilnenie tohto rozmeru vzdelávania. Naučiť deti vnímať kultúrnu odlišnosť ako prínos a príležitosť a hľadať ďalšie spôsoby, ako zlepšiť vzťah s rodičmi s cieľom angažovať rodičov na vzdelávaní ich detí.

Cieľ:

Posilnenie povedomia žiakov o rôznych kultúrach, rozvoj sociálnych kompetencií žiakov – rešpekt, úcta, tolerancia. Zlepšenie vzťahov s rodičmi žiakov, participácia rodičov na vyučovaní v duchu trvalo udržateľného rozvoja.

Stručný opis aktivít

AKTIVITA	CIEĽOVÁ SKUPINA	RIZIKOVÉ FAKTORY a čo možno s nimi urobiť?	Ktoré kompetencie sa cez danú aktivitu rozvíjajú	Spôsob rozvíjania kompetencií
Hudba národov	Žiaci	Nezáujem žiakov o tému	HODNOTY:	Rovesnícke vzdelávanie, práca v tíme

Žiaci zisťujú, aké sú ľudové piesne jednotlivých národností, ktoré sa stretli v škole a nacvičia si pieseň typickú pre každú národnosť. Pásmo pesničiek zaspievajú spolužiakom, rodičom a navštívia aj zariadenie pre seniorov.			Rešpektovať kultúrnu rôznorodosť	
		Motivácia - žiaci hlavní aktéri	SCHOPNOSŤ: Schopnosť spolupracovať	Dávať priestor na vyjadrenie
Kuchárska kniha Tvorba, v rámci výtvarnej výchovy. Žiaci nakreslia typické jedlá jednotlivých národností, napíšu k nim recept. Kniha bude podkladom pre prípravu týchto jedál v rámci Dňa otvorených dverí. Inšpirovať sa budú aj doma, požiadajú o pomoc svojich rodičov, starých rodičov.	Rodič - žiak - učiteľ	Nezáujem rodičov	SCHOPNOSŤ: Schopnosť spolupracovať	Vytvárať pozitívne vzťahy za účelom motivácie
		Vysvetlenie významu aktivity	HODNOTY: Rešpektovať kultúrnu rôznorodosť	Vzbudiť v žiakoch hrdosť k ich národnosti a kultúre
Naše korene Poznať vlastné korene je predpokladom k tomu, aby sme na ne mohli byť hrdí. Žiaci budú pátrať po tradíciách jednotlivých národností, po významných udalostiach. Spracujú to formou plagátu, ktorý umiestnia na chodbu školy.	Škola – žiak - rodič	Nezáujem žiakov	POSTOJE: Otvorenosť ku kultúrnej inakosti	Vytvárať pozitívne vzťahy. Podieľať sa svojím dielom na spoločnej práci v skupine.
		Povzbudzovať žiakov na participácii pri realizácii aktivity		

Deň multikultúry Projekt venovaný demokratickému prístupu v škole, k výchove k tolerancii a znášanlivosti, k úcte k druhému človeku bez rozdielu - predstavením výstupov. Do školy budú pozvaní rodičia žiakov, predstavitelia mesta a žiaci ich oboznámia s aktivitami, ktoré v priebehu školského roka realizovali.	Škola – žiak – rodič - mesto	Nezáujem rodičov, predstaviteľov mesta	Komunikácia, vysvetlenie významu aktivity	POSTOJE: Rešpekt	Vyjadrovať úctu k druhým ľuďom a považovať ich za rovnocenné ľudské bytosti. Dávať priestor druhým ľuďom na vyjadrenie sa.

Očakávané výsledky

- Posilnenie povedomia o rôznych kultúrach,
- rozvoj sociálnych kompetencií žiakov,
- zlepšenie vzťahov s rodičmi žiakov, participácia rodičov na vyučovaní,
- vzdelávanie v duchu trvalo udržateľného rozvoja.

Odporúčania

- Navrhnutý akčný plán je vhodné realizovať počas 6 mesiacov a počas jeho realizácie je možné ho prispôbiť potrebám školy.
- Prostredníctvom dotazníkov, rozhovorov, pozorovaním a komunikáciou so všetkými zainteresovanými stranami (žiaci, rodičia, zamestnanci) budú zabezpečované výsledky realizácie akčného plánu.

ZÁVER

Záver tejto publikácie nás vedie k dôležitému poznaniu, že výchova a vzdelávanie k ľudským právam a demokratickému občianstvu sú neustále rozvíjajúcim sa procesom, ktorý vyžaduje neustálu inováciu a adaptáciu. Osvedčené postupy, ktoré sme v tejto publikácii preskúmali, predstavujú zdroj inšpirácie pre všetkých, ktorí sa angažujú v tomto dôležitom úsilí. Tieto príklady nám jasne ukazujú, že úspešné výchovné a vzdelávacie programy môžu mať významný dosah na mladých ľudí, pomáhajú im rozvíjať kritické myslenie, vyjadrovať svoje názory a v nemalej miere im dávajú pocit bezpečia. Týmto spôsobom sa vytvára solídna základňa pre budúcich občanov, ktorí budú nielen rozumieť dôležitosť ľudských práv a demokracie, ale aj angažovať sa v ich ochrane a podpore. V záverečnej časti by sme radi zdôraznili, že je dôležité aby rozhodujúcimi aktéri vo vzdelávaní podporovali rozvoj profesijných kompetencií učiteľov a vedúcich pracovníkov škôl s cieľom presadzovať a uplatňovať inkluzívne princípy v školskom prostredí; Podporovali školy v zavádzaní zmien v kľúčových oblastiach školského života, ako sú vyučovanie a učenie sa, riadenie či spolupráca s komunitou; Oboznamovali s najnovšími prístupmi a nástrojmi Rady Európy v oblasti výchovy a vzdelávania k ľudským právam a demokratickému občianstvu vrátane Referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru a podporovať ich využitie vo vzdelávacej praxi; Podporovali partnerstvo a spoluprácu medzi školami a ostatnými aktérmi; Poskytovali platformu pre výmenu skúseností a osvedčených postupov s cieľom vytvárať inkluzívne školské prostredie a rozvíjať demokratické kompetencie žiakov. Napriek výzvam a komplexnosti tejto oblasti nesmieme prestať hľadať nové a lepšie spôsoby, ako formovať budúce generácie občanov so silnými hodnotami a občianskou zodpovednosťou.

Záverom by sme radi poďakovali Národnému inštitútu mládeže a vzdelávania, pod ktorým záštitou bolo realizované podujatie Slovenskej akadémie a zúčastneným základným školám, ktoré boli súčasťou projektu a boli ochotné sa podeliť o svoje know how (aktivity), ktoré realizujú v prospech neustáleho zlepšovania sa.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ADAMOVIÁ, I. 2007. Antológia rómskych tradícií a remesiel. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. ISBN 80-89225-14-4.

ALEXANDER, J. a P. HODÁL. 2022. Diskriminácia v školstve ako sa brániť. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť.

ALLPORT, G. W. 2004. O povaze predsudků. Praha: Prostor. ISBN 8072601253.

AMNESTY INTERNATIONAL SLOVENSKO. Všeobecná deklarácia ľudských práv [online]. 2012 [cit. 2023-09-24]. Dostupné z: <https://www.amnesty.sk/vseobecna-deklaracia-ludskych-prav/>.

BAĐUROVÁ, B. 2016. ĽUDSKÉ PRÁVA A PROSOCIÁLNA VÝCHOVA - Metodická príručka pre učiteľov základných škôl. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-557-1098-3.

BAHN, M. a kol. 2021. Unity in Community: príručka pre inkluzívne komunitné iniciatívy, Bratislava: Mareena.

BRANDER, P. a kol. 2008. KOMPAS. Manuál výchovy a vzdelávania mládeže k ľudským právam, Bratislava: MŠ SR. ISBN 978-80-969407-2-1.

CESTA VON, OBČIANSKÉ ZDRUŽENIE. 2023. PROGRAM OMAMA. Bratislava: Cesta von, občianske združenie. [online]. [cit. 2023-10-25]. Dostupné z: <https://cestavon.sk/program-omama/>.

COUNCIL OF EUROPE, 2018. Reference Framework of Competences for Democratic. Guidance for implementation. Vol. 3. Strasbourg: Council of Europe. ISBN 978-92-871-8575-4.

ČAPEK, R., 2010. Třídní klima a školní klima. Praha: Grada Publishing a. s. ISBN 978-80-247-2742-4.

ČTVRTNÍČKOVÁ, Dagmar a Tatiana ALEXOVIČOVÁ, 2008. Otvorme dvere ľudským právam. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum Bratislava, elokované pracovisko Prešov. ISBN 978-80-8045-525-5.

DAVIDOVÁ, E. a kol. 1999. Romové a súčasnosť. Brno: Muzeum romské kultury.

DAVIDOVÁ, E. 1995. Cesty Romů – Romano Drom. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN: 80-7067-533-0.

DOLÍHAL, P. a kol. 2014. PEDAGOGICKÝ MODEL INKLUZÍVNEHO VZDELÁVANIA V ZÁKLADNÝCH ŠKOLÁCH. Prešov: MPC. ISBN 978-80-565-0208-2.

FLOWERS, N. et. al. 2012. 2. vyd. KOMPASITO Príručka výchovy a vzdelávania detí k ľudským právam. Budapešť: Riaditeľstvo Rady Európy pre mládež a šport. ISBN: 978-802-8072-121-3.

GAJDOŠOVÁ, E, 2023. MENTORING A TÚTORING Poskytovanie mentorskej a tútorskej podpory žiakov z marginalizovaných rómskych komunit. Košice: KULTÚRNE ZDRUŽENIE OBČANOV RÓMSKEJ NÁRODNOSTI KOŠICKÉHO KRAJA, n. o. ISBN 978805705

HÁJKOVÁ, V. a kol. 2010. Inkluzivní vzdělávání: teorie a praxe. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-3070-7.

HETTES, M. 2015. Ľudské práva a sociálna ochrana v sociálnej práci. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. ISBN 978-80-8132-128-3

- HORSKÁ, V. 2009. Koučování ve školní praxi. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 978-80-247-2450-8.
- HORVÁTHOVÁ, E. 1964. Cigáni na Slovensku. Bratislava. Slovenská akadémia vied.
- HREBEŇÁROVÁ, L. a kol. 2015. Vybrané oblasti inkluzívnej edukácie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v primárnom vzdelávaní. Prešov: Prešovská univerzita. ISBN 978-80-555-1457.
- KIRKENS BYMISJON. Romano kher online. [online]. [cit. 2023-10-22]. Dostupné z: <https://kirkensbymisjon.no/romano-kher/>.
- Kolektív autorov. Spolu v jednej lavici, 2022, In: Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Metodický materiál desegregácie škôl pre zriaďovateľov a riaditeľov. [online] [cit. 2023-10-30]. Dostupné z: <https://www.minedu.sk/data/att/23399>.
- Kolektív autorov. Všeobecná deklarácia ľudských práv. Bratislava: Amnesty International Slovensko. [online]. 2012 [cit. 2023-09-24]. Dostupné z: <https://www.amnesty.sk/vseobecna-deklaracia-ludskych-prav/>.
- KORNEROVÁ, I. 2013. Smerom k inkluzívnemu vzdelávaniu. Brussels: Inclusion Europe. ISBN: 2-87460-088-1.
- KRAUS, B., V. POLÁČKOVÁ et. al., 2001. Člověk – prostředí - výchova. K otázkam sociální pedagogiky. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2.
- KRAJČOVÁ, N. a L. PASTERŇÁKOVÁ, 2009. *Štýly výchovy v rodine v kontexte s hodnotovou orientáciou detí*. Prešov: Prešovská univerzita. ISBN 978-80-555-0003-4. nevidím citáciu autorov v texte
- LECHTA, V. a kol. 2010. Základy inkluzivní pedagogiky: Dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole. Praha: Portál. ISBN 978-807367-679-7.
- LENZ, K. et. al. 2021. REFERENCE FRAMEWORK OF COMPETENCES FOR DEMOCRATIC CULTURE - Teacher reflection tool - Self-reflection – A journey towards a democratic teacher ethos and a democratic culture in schools. Strasbourg: Council of Europe. ISBN 978-92-871- 8850-2.
- LUŽICA, R. 2021. Zväz Cigánov/Rómov a štátna moc na Slovensku v rokoch 1968-1989. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. ISBN 978-80-558-1723-1. S. 27.
- LUŽICA, R. 2004. Rómska rodina. In: Sociálna práca s rodinou. Trnava: Mosty, n.f. TU. ISBN 80–89074-93-6.
- MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU, 2022. Metodický materiál desegregácie škôl pre zriaďovateľov a riaditeľov. SPOLU V JEDNEJ LAVICI. Bratislava: MŠVVaŠ SR. [online]. [cit. 2023-10-30]. Dostupné z: <https://www.minedu.sk/data/att/23399.pdf>
- NÁRODNÝ INŠTITÚT VZDELÁVANIA A MLÁDEŽE. 2023a. Aktivity projektu [online]. [cit. 2023-10-30]. Dostupné z: <https://spolu-together-jekhetane.sk/sk/o-projekte/aktivity-projektu>
- NÁRODNÝ INŠTITÚT VZDELÁVANIA A MLÁDEŽE. 2023b. Východiská a ciele projektu [online]. [cit. 2023-10-30]. Dostupné z: <https://spolu-together-jekhetane.sk/sk/o-projekte/vychodiska-a-ciele-projektu>

ÚRAD SPLNOMOCNENCA VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY PRE RÓMSKE KOMUNITY. 2021. *NP PRIM II. - PROJEKT INKLÚZIE V MATERSKÝCH ŠKOLÁCH*. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. [online]. [cit. 2023-10-30]. Dostupné z: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/narodne-projekty/np-prim-ii-projekt-inkluzie-v-materskych-skolach/np-prim-ii-v-skratke/>

ÚRAD SPLNOMOCNENCA VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY PRE RÓMSKE KOMUNITY. 2018. *METODICKÝ VÝKLAD PRE EFEKTÍVNE UPLATŇOVANIE PRINCÍPOV DESEGREGÁCIE, DEGETOIZÁCIE A DESTIGMATIZÁCIE*. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. [online]. [cit. 2023-10-30]. Dostupné z: https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/publikacie/metodicky-vyklad.pdf

ÚRAD SPLNOMOCNENCA VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY PRE RÓMSKE KOMUNITY. 2021. *Komunitné služby v mestách a obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunit – II. Fáza*. Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. [online]. [cit. 2023-10-23]. Dostupné z: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/narodne-projekty/komunitne-sluzby-v-mestach-a-obciach-s-pritomnostou-marginalizovanych-romskych-komunit-ii-faza/>

PAULÍK, K. 2017. 2. vyd. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 978-80-247-5646-2.

PECNÍKOVÁ, J. a kol. 2020. *Úvod do štúdia kultúr(y)*. Banská Bystrica: DALI-BB, s.r.o. ISBN 978-80-8141-241-7 .

PIOVARČIOVÁ, T. 2004. *Komplexný model pravidiel a životných zručností ITV, Metodika rozvoja životných zručností v programe ITV, in Životné zručnosti a ako ich rozvíjať*. Bratislava: NDS. ISBN: 80 969209-5-2.

POLLÁK, M. a kol. 2018. 2. vyd. *Z chudoby k sebestačnosti*. Košice: ETP Slovensko. ISBN 978-80-972911-2-9.

PONDELÍKOVÁ, I. 2020. *Európske a kultúrne štúdiá, Kultúra a interkultúra*. Dostupné z: <https://inovativne-metody-kulturnestudia.webnode.sk/kultura-a-interkultura>)

POTOČÁROVÁ, M., 2008. *Pedagogika rodiny*. Bratislava: UK BRATISLAVA. ISBN 978-80-223-2458-8.

POTOČÁROVÁ, M., a kol. 2021. *Teória výchovy I*. [online]. [cit. 2023-10-20]. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-53.

PRÍKLAD DOBREJ PRAXE V TORRENTE. Košice [online]. [cit. 2023-10-22]. Dostupné z: https://static.kosice.sk/article/z25Azk67nXtnHO/vNorlGR0vQxikugqc/roma_net_newsletter_5_3_s_k.pdf.

RADA EURÓPSKEJ ÚNIE, 2018. *Úradný vestník Európskej únie C 189/1 zo dňa 4.6.2018. ODPORÚČANIE RADY z 22. mája 2018 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie (Text s významom pre EHP) (2018/C 189/01)*.

RADA EURÓPY, 2018. *Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru. Kontext, koncepty, model*. Zväzok 1. Štrasburg: Rada Európy. ISBN 978-80-8118-211-2.

RADA EURÓPY, 2018a. Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru. Deskriptory kompetencií pre demokratickú kultúru. Zväzok 2. Štrasburg: Rada Európy. ISBN 978-80-8118-211-2.

ROMA SPIRIT. 2020. *O ocenení Roma spirit* [online]. [cit. 2023-10-20]. Dostupné z: <https://www.romaspirit.sk/o-roma-spirit/>

ROMANO FÓRUM, Hoci má výraz Cigán pachuť, z verejného priestoru nezmizol (20. júl 2023) Dostupné z: <https://romanoforum.dennikn.sk/hoci-ma-vyraz-cigan-pachut-z-verejneho-priestoru-nezmizol/>

ROZINAJOVÁ, H. 1988. Pedagogika pre rodičov. Martin: Osveta. ISBN 70-057-88.

SHYMON, M. 2023a. Príručka KARTY S PRÍBĚHY – Storytelling Cards. Brno – Šlapanice: b-creative products s.r.o.

SHYMON, M. 2023b. Príručka Karty MOŘE EMOCÍ/Emotion. Brno – Šlapanice: b-creative products s.r.o.

THE EUROPEAN WERGELAND CENTRE. 2022. Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov - vzdelávací tréning v The EWC v Osle , 5.-10.06.2022.

TOMÁNEK, P. 2012. Teoretické východiská rodinnej výchovy. Brno: Tribun. ISBN 978-80-263-0233-9.

VIŠŇOVSKÝ, L. a kol. 2007. Základy rodinnej výchovy. Banská Bystrica: PF UMB, OZ Pedagóg. ISBN 978-80-8083-443-2.

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

Zbierka zákonov Slovenskej republiky č. 104/1991 OZNÁMENIE Federálneho ministerstva zahraničných vecí – DOHOVOR O PRÁVACH DIEŤAŤA.

Zbierka zákonov Slovenskej republiky č. 23/1991 Zb. ÚSTAVNÝ ZÁKON z 9. januára 1991, ktorým sa uvádza LISTINA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.

ZILCHER L. a Z. SVOBODA, 2019. Inkluzivní vzdělávání : Efektivní vzdělávání všech žáků. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 978-80-271-0789-6.

ZLATÝ AMOS. 2021. *Pár slov o ankete* [online]. [cit. 2023-10-22]. Dostupné z: <https://www.zlatyamos.sk/o-nas/>

O AUTOROCH PUBLIKÁCIE

PhDr. Lýdia Mirgová, PhD. – dlhoročná pracovníčka v oblasti komunitnej práce, od odborného garanta v komunitnom centre, až po dnešnú pozíciu regionálnej koordinátorky na Národnom projekte Komunitné služby v mestách a obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunit – II. realizovaného cez Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.

PhDr. Eva Gajdošová, PhD., DBA – pôsobí na strednej škole s vysokým zastúpením Rómov ako sociálny pedagóg, koordinátor školského podporného tímu a ako školský koordinátor vo výchove a vzdelávaní, zároveň pracuje ako manažér dopytovo-orientovaného projektu s názvom Stimulácia vzdelávania žiakov z MRK, zameraného na zvýšenie vzdelanostnej úrovne žiakov z MRK formou poskytovania mentorskej a tútorskej podpory. V minulosti pracovala v Ústave na výkon trestu odňatia slobody ako zamestnanec Zboru väzenskej a justičnej stráže, kde získala cenné pracovné skúsenosti.

Mgr. Zuzana Blaháková – pôsobí ako hlavný štátny radca na Úrade splnomocnenca vlády Slovenskej republiky na Sekcii koncepcií, analýz a regionálnej podpory, na odbore regionálnej koordinácie. V jej pôsobení je región Západného Slovenska. Má bohaté skúsenosti v sociálnej práci, kde v minulosti pracovala ako regionálna koordinátorka na národnom projekte terénnej sociálnej práce, v rámci Implementačnej agentúry ministerstva práce Slovenskej republiky.

Ing. Dominik Pompa – venuje sa téme predprimárneho vzdelávania, pracuje ako regionálny koordinátor na Národnom projekte PRIM, ktorý realizuje Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity. Ďalej pracuje ako sieťový manažér a lektor v mimovládnej organizácii, ktorá je zameraná na vzdelávanie, desegregačné aktivity a rozvoj zručností v sociálnej inklúzii.